

НАСТАВА ПО МОДЕРНАТА ИСТОРИЈА НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
Алтернативни наставни материјали

Нациите и државите во Југоисточна Европа

Издавачи: Фондација институт отворено општество Македонија, Скопје и Центар за демократија и помирување во Југоисточна Европа, Солун
За издавачите: Владимир Милчин и Ненад Шебек
Уредничка на македонското издание: Ирена Стефоска
Наслов на оригиналот: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Workbook 2, Nations and States in Southeast Europe, Thessaloniki 2005.

Превод од англиски: Огнен Чемерски
Лектура: Елка Јачева-Улчар
Коректура: Маја Бојаџиевска
Подготовка и печат: "Bato&Divajn"
Тираж: 1500

CDRSEE Rapporteur to the Board for the Joint History Project: Costa Carras
Executive Director: Nenad Šebek
Director of Programmes: Corinna Noack-Aetopoulos
Project Co-ordinators: George Georgoudis and Biljana Meškavska

Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа и Фондацијата институт отворено општество Македонија би сакале да ја искажат својата благодарност до Европската унија затоа што преку Европската агенција за реконструкција финасиски го помогна преводот и печатењето на оваа книга.

Изданието е финансиски поддржано и од:

Фондација институт отворено општество Македонија

FOUNDATION ФОНДАЦИЈА
OPEN SOCIETY ИНСТИТУТ
SOCIETY ОТВОРЕНО
INSTITUTE ОПШТЕСТВО
MACEDONIA МАКЕДОНИЈА

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece
Tel.: +30 2310 960820-1, fax: +30 2310 960822
Email: info@cdsee.org, web: www.cdsee.org

ISBN: 978-9989-185-42-7

НАСТАВА ПО МОДЕРНАТА ИСТОРИЈА НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и н а с т а в н и м а т е р и ј а л и

ИСТОРИСКА ЧИТАНКА 2

Нациите и државите во Југоисточна Европа

Приредила: МИРЕЛА - ЛУМИНИЦА МУРГЕСКУ

Уредничка на серијата: ХРИСТИНА КУЛУРИ

Уредничка на македонското издание на серијата: ИРЕНА СТЕФОСКА

Скопје 2007

Увод	13
Хронологија.....	17
Карта 1: Појавата на модерните Балкански држави 1804-1862	25
ПРВО ПОГЛАВЈЕ: Создавањето на националните држави: целите наспроти успехите	26
I-1. Односите меѓу Грција и Европа според Јосиф Месиодакс (1761).....	27
I-2. Историските темели на бугарската нација, како што ги претставил Пајсиј Хиландарски (1762).....	28
I-3. Евгениј Вулгарис се залага за грчка држава (околу 1770)	28
I-4. Димитриј Катарцис објаснува зошто Грците се нација иако немаат држава (1783).....	29
I-5. Романска петиција за национална еднаквост во Трансилванија – <i>Supplex Libellus Valachorum</i> (1791).....	29
I-6. Османлиски проглас за Француската револуција (1798)	30
I-7. Влијанието на Француската револуција врз учените од Југоисточна Европа – <i>Воена поема</i> од Адамантиј Кораис (1800).....	31
I-8. Прогласот на Александар Ипсилантис, <i>Борба за верата и за татковината</i> (1821).....	32
I-9. Конзервативните барања на босанските спахии (1826)	32
I-10. Гилхански хатишериф (1839).....	33
I-11. Излагањето на Јон Кодру-Драгушану во корист на националната држава (1844).....	34
I-12. Планот на Илија Гарашанин за создавање на српско-словенско Царство (1844).....	34
I-13. Националните барања во револуциите од 1848	35
А. Словенечките барања	35
Б. Барањата на народот усвоени од Хрватското национално собрание во Загреб	36
В. Националната петиција што ја усвоило Романското народно собрание во Блаж, Трансилванија.....	36
I-14. Незадоволството на босанските христијани од османлиската власт, изложено од францускиот калуѓер Иван Фрањо Јукиќ (1850).....	37
I-15. Османлиски империјален декрет со кој се воспоставува еднаквост меѓу поданиците, без разлика на нивната вера (1856).....	37
I-16. Спротивставени мислења околу планот да се основа двојна бугарско-османлиска држава (1867).....	38
А. Претставка од Тајниот централен бугарски комитет до султанот Абдул Азиз	38
Б. Реакцијата на Фуад-паша, како што ја опишал Христо Стамболски во своите мемоари.....	39
I-17. Проект за обединување на Бугарите и Србите во едно Јужнословенско царство под власт на српскиот кнез Михајло Обреновиќ (1867)	40
I-18. Руски извештај за плановите да се создаде единствена Романско-бугарска држава (1867).....	41
I-19. Едно мислење од XIX век за врската меѓу политичката слобода и нацијата – уводник објавен од страна на Љубен Каравелов во весникот <i>Свобода</i> (ноември 1869).....	41
I-20. Ферманот со кој се создава Бугарската егзархија (1870).....	42

сл. 1	Словенија: движењето Табор (1869)	43
I-21.	Резултатите од плебисцитот за црковната приврзаност во Скопската и во Охридската епископија (1874)	42
I-22.	Христо Ботев за потребата Бугарите да се борат за национална слобода (1875)	43
I-23.	Политичката програма на Бугарското централно добротворно друштво (Букурешт, ноември 1876)	44
I-24.	Албанска песна напишана во времето на Берлинскиот конгрес (1878)	44
I-25.	Берлинскиот мировен договор (1878)	44
Карта 2:	Берлинскиот Балкан, Јули 1878	47
сл. 2	Грција меѓу Турција и Европа. Карикатура од весникот Аристофан (1882)	48
I-26.	Албански аргумент за посебна албанска држава (1886)	49
I-27.	Мемоарите на Иван Хаџи Николов за разговорите во 1892 што воделе до основањето на Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО) (1893)	49
I-28.	Декларација на Внатрешната македонско - одринска револуционерна организација (ВМОРО) со кој се информираат Големите сили за одлуката да се крене вооружено востание (1903)	50
I-29.	Ставот на Крсте Мисирков за потребата да се изнајдат политички решенија за македонското прашање во рамките на Османлиската Империја (1903)	51
I-30.	Планот на Аурел Ц. Поповици за преустројување на Австро-Унгарија како федеративна држава наречена „Соединети Држави на Велика Австрија“ (1906)	52
I-31.	Маките на Албанците во стремежот да добијат своја национална држава, според британскиот амбасадор во Османлиската Империја (1912)	53
сл. 3	Прогласувањето на албанската независност во Валона (1912) – тогашна гравура	53
I-32.	Говорот на Кемал-паша во Дамаск за односите меѓу Турците и Арапите (1913)	54
I-33.	Проектот на Димитрија Чуповски да се создаде Балканска Федеративна Демократска Република (Санкт Петербург, 1917)	54
I-34.	Крфската декларација (1917) за начелата на Унијата на Србите, Хрватите и Словенците	55
I-35.	Говорот со 14 точки на претседателот Вудро Вилсон (1918) – точките што се однесуваат на Југоисточна Европа	56
I-36.	Резолуција на националното собрание на Алба Јулија, одлука за обединување на Трансилванија со Романија (1918)	57
I-37.	Излагањето на Јулиу Маниу на Романското национално собрание во Алба Јулија (1918)	58
I-38.	Предлог за организирање македонска држава со кантонална управа според моделот на Швајцарија (1919)	59
Карта 3:	Југоисточна Европа по Версај и Лозана, 1923	60
I-39.	Циришката спогодба за Кипар меѓу Грција и Турција (1959)	61
I-40.	Фрањо Туѓман зборува за правото на секоја нација да има своја држава (1982)	62
Карта 4:	Европа по Првата светска војна	64

ВТОРО ПОГЛАВЈЕ: Организирање на националната држава..... 65

IIa. Општите аспекти на државното уредување..... 65

II-1.	Нацрт-уставот што го изготвил Ригас Велестинлис (1797)	65
II-2.	Говорот на Божа Грујевиќ на Првото заседание на Српскиот совет (1805)	66
II-3.	Писмо од Вук Караџиќ до кнезот Милош Обреновиќ (1832)	67
II-4.	Српскиот устав од 1835 – структурата на власта	68

II-5.	Романскиот устав од 1866 – општи одредби	68
II-6.	Британскиот амбасадор во Цариград за османлиските ставови кон Уставот (1876).....	69
II-7.	Османлискиот устав од 1876	70
II-8.	Говорот на кнезот Никола по повод прогласувањето на Уставот на Црна Гора (1905).....	71
II-9.	Младотурскиот проглас (1908).....	72
Таб. 1:	Уставите на државите од Југоисточна Европа.....	74
Таб. 2:	Воведувањето на општото право на глас во Југоисточна Европа.....	74
сл. 4	Плоштадот на Уставот во Атина (1883).....	75
IIб. Државјанство		75
II-10.	Дефиницијата за државјанство во грчкиот Устав од Епидаур (1822).....	75
II-11.	Дефиницијата за државјанството во грчкиот Устав од Трезен (1827)	76
II-12.	Дефиниција за државјанството во српскиот Устав од 1835.....	76
II-13.	Законикот на Данило I, кнезот на Црна Гора и Брда (1855)	77
II-14.	Рedefинирање на државјанството во член 7 од романскиот Устав (1879).....	77
II-15.	Спогодбата за малцинствата што ја потпишале сојузничките и придружените сили со Романија (1919).....	78
II-16.	Рedefинирање на државјанство во романскиот Устав од 1923 година	80
IIв. Нациите и црквите		81
II-17.	Цариградската патријаршија го осудува обичајот на децата да им се даваат старогрчки имиња наместо христијански (1819).....	81
II-18.	Спротивни мислења за прогласување автономија на грчката црква наспроти Вселенската Цариградска патријаршија (1833).....	81
	А. Мислењето на еден приврзаник – Теоклет Фармакидес.....	81
	Б. Мислењето на еден противник – Константин Икономос.....	81
II-19.	Указ за воспоставување Синодска власт на Православната црква во Романија (1864)	82
II-20.	Забелешките на францускиот новинар Шарл Иријарте за визијата на православните и католичките свештеници за односот меѓу верата и нацијата во Босна (1875-1876).....	82
II-21.	Бугарскиот устав од 1879 за положбата на Бугарската православна црква	83
II-22.	Ставот на Никола Пашиќ за односот меѓу српската нација и православната црква (1890).....	83
IIг. Инфраструктурата на националната држава.....		84
II-23.	Важноста на индустрискиот развој за малите народи – грчки став (1841).....	84
сл. 5	Пара на која е прикажан односот меѓу економските аспекти на земјата со националните претстави – првата банкнота од 500 драхми што ја издала Народната банка на Грција (1841).....	84
II-24.	Улогата на железниците во јакнењето на националната држава – романски став (1870).....	85
II-25.	Мислењето на бугарскиот кнез Александар Батенберг (1879-1886) за важноста на железницата (1879-1881).....	85
II-26.	Опис на бугарската железница од крајот на XIX век.....	85
II-27.	Бугарски закон за мерите (1889)	86

сл. 6	Новите технологии и националните симболи – плакат со реклама за машина за шиене (Грција, крајот на XIX век).....	87
IIд. Градење нација		87
II-28.	Иван Кукуљевиќ ја осудува слабата употреба на хрватскиот јазик (1843).....	87
II-29.	Важноста на јазикот за националното идентификување – словенечки став (1861).....	88
II-30.	Важноста на јазикот за романскиот идентитет, образложена од Титу Мајореску (1866).....	88
II-31.	Петиција од хрватскиот Сабор до императорот Фрањо Јосиф за основање на Југословенска академија на науките и уметностите (1867).....	89
сл. 7	Националниот театар во Букурешт – разгледница (околу 1890).....	89
II-32.	Важноста на јазикот и книжевноста во развојот на нациите – исказ од статутите на Друштвото за објавување на албанска книжевност (1879).....	89
II-33.	Меморандум на македонските студенти во Санкт Петербург за македонскиот литературен јазик (1902).....	90
II-34.	Планови за зајакнување на романските национални чувства во Трансилванија – писмо од д-р И. Ц. Драгеску до Емилија Рациу (1874).....	90
II-35.	План за устројување на албанското национално движење – писмо од новинарот Фаик Коница до баронот Голуховски (Брисел, 1897).....	91
сл. 8	Деца во историски костими (Грција, околу 1875).....	92
II-36.	Упатства за подучување историја во Грција (1881).....	92
II-37.	Обидот да се воспостави национален спорт во Романија (1898).....	92
сл. 9	Диплома од спортско натпреварување за средношколци во организација на списанието „Газета спортулор“ [Gazeta Sportulor] – (Романија меѓу двете војни).....	93
II-38.	Албанскиот крал Зогу I за улогата што ја има задолжителното служење војска во изградбата на нацијата (1928).....	93
сл. 10	Романче во војничка униформа (1916).....	94
II-39.	Целите на турското образование, онака како што ги дефинирал Зија Гокалп (1914).....	94
II-40.	Противник ја критикува политиката на Ататурк за јазикот и историјата (приватен дневник, 1932).....	95
II-41.	Мемоарите на Махмуд Есад Бозкурт за националистичката суштина на „Ататурковата револуција“.....	95
ТРЕТО ПОГЛАВЈЕ: Национални идеологии		97
IIIа. Што е нација?		97
III-1.	Правата и должностите на романската нација според поетот и политичар Димитрие Болитинеану (1869).....	97
III-2.	Српски учебник за основните одлики на нациите (1870).....	98
III-3.	Дефиницијата на Зија Гокалп за нацијата (1923).....	99
III-4.	Варијации во дефиницијата на Мустафа Кемал-паша за нацијата.....	99
	А. Нагласување на верата за време на војна (1920).....	99
	Б. Се додава културата (1922).....	99
	В. Се нагласува единството (1924).....	99
	Г. Обопштување и поедноставување (1929).....	100
IIIб. Самоопределување		100
III-5.	Да се биде Бугарин – песна Јас сум Бугарче од Иван Вазов (1917).....	100

сл. 11	Националното самоопределување низ слики – словенечка разгледница (од почетокот на XX век).....	101
III-6.	Да се биде Албанец – мислењето на Пашко Васа (1879).....	101
сл. 12	Националното самоопределување низ слики – романска разгледница (од почетокот на XX век)	101
III-7.	Да се биде Турчин – ставот на д-р Риза Нур (1932).....	102
III-8.	Да се биде Словенец – Димитриј Рупел за карактерот на Словенците (1987).....	102
III-9.	Ненационалното самоопределување на романските селани – спомени на Георге Јонеску-Гион (1889).....	102
III-10.	Ненационалното самоопределување во Македонија – искуството на Н. Х. Брејлсфорд (1905).....	103
сл. 13	Павилјонот на Босна и Херцеговина на Меѓународната изложба во Париз (1900).....	104
IIIв. Национални симболи		104
III-11.	Ригас Велестинлис – опис на знамето и симболите на Грчката република што ја замислува (1797).....	104
сл. 14	Знамето на грчкиот остров Псара во Војната за независност, на кое стои слоганот „Слобода или смрт“ со крстот и симболите на тајното здружение „Филики етерија“	105
сл. 15	Романското знаме на Букурешката градска гарда, со натписот „Единството создава сила“ (1867).....	106
сл. 16	Знамето и грбот на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците/Кралството Југославија (од 1929).....	106
III-12.	Значењето на албанското знаме, образложено во беседата на епископот Фан Стилијан Ноли на погребот на Фаик Коница (1942).....	106
сл. 17	Денешните знамиња на државите од Југоисточна Европа.....	107
III-13.	Национални химни.....	107
	А. Грчката национална химна (1823).....	107
	Б. Хрватската национална химна (1835).....	108
	В. Албанската национална химна (1912).....	108
сл. 18	Еволуцијата на бугарскиот грб (од 1741 до денес).....	109
сл. 19	Српскиот грб што го осмислил Павао Ритер Витезовиќ (1701).....	109
сл. 20	Грбот на Кралството Србија (1880-тите).....	109
сл. 21	Грбот на Црна Гора.....	110
сл. 22	Монархијата и државата – романска разгледница со кралот Карол I (1866-1914).	110
III-14.	Обидот да се воспостави национална носија во Грција (1843).....	110
сл. 23	Српска селанка во народна носија (1865).....	110
Таб. 3	Главните национални празници во државите од Југоисточна Европа	111
IIIг. Национални митологии		112
сл. 24	Ликовни претставувања на нацијата.....	112
	А. Ослободената Бугарија – литографија од Георги Данчов (1879).....	112
	Б. Француски разгледници на кои се прикажани Србија и Црна Гора (1917)	113
III-15.	Историските корени на македонската нација – Ѓорѓија Пулевски, <i>За Македонците</i> (1879).....	113
сл. 25	Историските јунаци како модели за сегашноста	114
	А. Леонида, кралот на античка Спарта, им објавува на Персијците дека не се предава: „Μολὼν Λαβέ“ („Дојдете и земете сами“) – слика од грчки учебник (1901)..	114

	Б. Смртта на Васа Чарапиќ при заземањето на белградската тврдина во 1806 – слика од Анастас Јовановиќ (1817-1899).....	114
III-16.	Спомените на д-р Риза Нур за влијанието на епските народни приказни	114
сл. 26	Симболичното прикажување на политичките настани	115
	А. Востанието на Црногорците – слика од Ѓура Јакшиќ (1832-1878).....	115
	Б. Обединета Бугарија – слика од Николај Павлович (1885).....	115
III-17.	Романски закон за чествување на жената херој од војната, Екатерина Теодороиу (1921).....	116
сл. 27	Романски плакат за 70-годишнината од современата државност (1929).....	117
сл. 28	Хрватска поштенска марка со ликот на прочуениот кошаркар Дражен Петровиќ (1994).....	117
III-18.	Историските корени на албанскиот грб според денешен историчар (2000).....	118
III-19.	Сеќавање на Хусеин-капетан Градашчевиќ во Босна - приказ од Википедија, слободна енциклопедија.....	118
ЧЕТВРТО ПОГЛАВЈЕ: Судир на национализмите		119
IVа. Идеологиите впрегнати во создавањето судири		119
IV-1.	Националните предрасуди кон Германците во Хрватска (1866).....	119
IV-2.	Спомените на д-р Риза Нур за тоа зошто одбил да се венча со туѓинка (1910).....	120
IV-3.	Разлики околу грчката <i>Мегали идеја</i> – разговорот на професор Николаос Сариполос со кралот Џорџ I (1877).....	120
IV-4.	Историчарот Александру Д. Ксенопол го дефинира романскиот национален простор (1888).....	120
IV-5.	Национални поделби во Османлискиот парламент (1908-1914).....	121
IV-6.	Прогласите на антиколонијалната борба на кипарските Грци (1955).....	122
IVб. Конкретни конфликти		123
IV-7.	Стјепан Радиќ, сакаме своја хрватска татковина во југословенската заедница (1918).....	123
IV-8.	Изјава на Србите, Хрватите и Бошњаците од Босна (1943).....	124
IV-9.	Декларацијата на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (1944).....	124
сл. 29	Обраќањата на Кипар до Обединетите нации (1950-тите).....	125
IV-10.	Тешкотиите со кои се зачувала антиколонијалната борба на Кипар (1955-1959), според анализите на водачот на ЕОКА, Георгиос Гривас (Дигенис).....	126
IV-11.	Стојалиштето на левичарската партија на кипарските Грци (АКЕЛ), 1955.....	126
IV-12.	Кипарските Турци против ЕОКА (1960).....	127
IV-13.	Целите на „Хрватска пролет“ од почетокот на 70-тите години на XX век, според спомените на писателот Владо Готовац.....	128
IV-14.	Меморандумот на Српската Академија на науките и уметностите (САНУ) (1986).....	128
IV-15.	Став на еден Словенец за јазичното прашање во комунистичка Југославија (1987).....	131
IV-16.	Мајската декларација на Словенечкиот демократски сојуз (1989).....	132
IV-17.	Фудбалот и национализмот – хрватски навивач се сеќава на своето патување на натпреварот меѓу белградски Партизан и загребски Динамо (1989).....	132
IV-18.	Писателката Дубравка Угрешиќ ги осудува поделбите и војните во 1990-тите години на XX век.....	133

IV-19.	Односот меѓу хрватскиот и српскиот јазик – мислењето на хрватскиот лингвист Стјепан Бабиќ (2003)	133
IV-20.	Реакции на прикажувањето на српски филм во Хрватска со хрватски титл (1999).....	134
IV-21.	Поделениот идентитет на една млада жена во Хрватска	134
IVв. Надминување на национализмот?		135
IV-22.	Општиот рамковен договор за мир во Босна и Херцеговина (1995).....	135
IV-23.	Договорот меѓу Република Унгарија и Романија за меѓусебно разбирање, соработка и добрососедство (1996).....	138
IV-24.	Проценка врз основа на личните искуства во врска со односите меѓу Романците и Унгарците во подрачја со мешовито население (2001).....	138
IV-25.	Охридскиот рамковен договор со кој му се стави крај на вооружениот судир во Република Македонија (2001)	138
IV-26.	Спортот како начин да се надмине национализмот. Кипарски Грци навиваат за локален турски фудбалски тим (2003).....	139
сл. 30	Зелената линија што ја разделува Никозија (2003).....	139
IV-27.	Две мислења за отворањето на Зелената линија меѓу грчкиот дел и турскиот дел на Кипар (23 април 2003).....	139
	А. Проценката на Никос Анастасиу објавена на интернет	139
	Б. Турски учител од Фамагуста ја опишува посетата од едно кипарско грчко семејство (2003).....	139
Библиографија		141
Библиографија на картите.....		146

Нациите се еден од главните составни делови на современа Европа, но и на значаен дел од не-европскиот свет. Од XIX век, силата на националистичките идеологии го обликувала дејствувањето на големи групи луѓе, како и функционирањето на државите. Југоисточна Европа не е исклучок во овој поглед. Во текот на XIX век, во регионот се создале пет национални држави. Некои од нив се сосема нови држави и се основани на територии што претходно биле под директна османлиска власт: Србија (ослободителната борба ја започнала во 1804, државноста ја стекнувала постепено меѓу 1815 и 1830, а формално самостојна е од 1878), Грција (ослободителната борба ја започнала во 1821, независноста ја добила во 1830) и Бугарија (востанието против османлиската власт се кренало во 1876, со државност се добила во 1878, а со независност во 1908). Другите држави се создадени од христијанските вазалства на Османлиската Империја: Романија (создадена со обединување на Влашка и Молдавија во 1859, независна од 1877/1878) и Црна Гора (автономна територија со која владееле кнезови-владици од XVIII век, во 1852 прераснала во наследно кнежество, а со независност се добила во 1878). Уште две национални држави се создале во почетокот на XX век: Албанија во 1912/1913, и тоа по Балканските војни, и Турција во времето на пропаѓањето на Османлиската Империја на крајот од Првата светска војна (практично имала национална влада од 1919, а во 1923 официјално е прогласена за Република Турција). Кипар, кој дотогаш бил британска колонија, независна држава станува во 1960, а со распадот на Југославија во 1991 се создадоа неколку нови држави: Словенија, Хрватска, Македонија и Босна и Херцеговина, додека Србија и Црна Гора беа во федерација, која во 2002 се реорганизира. Во 2006 год. Србија и Црна Гора се раздружија и станаа две независни држави.

Се разбира, националните држави не биле – и не се – единствениот облик на државност во Југоисточна Европа. Постоеле и многунационални царства и други облици на многуетнички држави, додека разни нации опстојувале долго време без да имаат сопствени држави. Сепак, сложениот однос меѓу нациите и државите ја обликувал историјата на регионот, а националните држави станале едно од основните обележја на Југоисточна Европа. И покрај тоа што овие национални држави се релативно нови во споредба со некои други европски држави, како што се Франција, Шпанија или Британија (но, треба да се напомене дека Србија и Грција се појавуваат како национални држави пред Италија и Германија), загрозеноста на нивниот опстанок и националните судири што произлегоа од тоа се сметаат за пресудни во севкупната историска еволуција на Југоисточна Европа во изминатите два века.

За мнозинството луѓе кои живеат во Југоисточна Европа, етнички дефинираната национална држава станала „природен“ облик на државно устројство. Луѓето ги учеле да се поистоветуваат со „својата“ нација и да се борат за создавање/одбрана на својата национална држава. Бидејќи националните држави во Југоисточна Европа настанале неодамна, и историчарите и политичарите се обидуваат да го зајакнат нивниот легитимитет, поврзувајќи ги со антички и/или со средновековни држави, со што би се обезбедил аргумент на временско првенство (т.е. „ние сме хронолошки први...“) во идеолошкиот натпревар со реалните или со потенцијалните сопернички нации. Во такви околности, често се сметало дека целата историја на секој од народите во основа била борба за национални идеали, што телеолошки довела до создавање на националната држава: сите историски мигови, ликови и процеси се вреднувале според нивниот придонес кон остварувањето на националниот идеал. Така искривените големи наративи се користеле за изградба на национално

единство и за поткрепа на обидот за осовременување на општеството. Историјата на ваквите напори за осовременување е комбинација од значајни успеси и крајни неуспеси, а националните држави од Југоисточна Европа треба да преземат одговорност за сите ставки во овој историски биланс. Меѓутоа, очигледно е дека историските наративи понекогаш и се злоупотребувале за да се поведат луѓето против разни стварни и божемни внатрешни и/или надворешни непријатели. Како што покажа неодамнешното искуство во поранешна Југославија, таквата политичка злоупотреба на историјата послужи да се започнат војни и циклуси на омраза меѓу разни нации и етнички групи.

Во поново време истражувањата на национализмот напреднале значително. Историчарите и социолозите ги истражуваат и структурните состојки на националните држави и нивната историска еволуција. Се формулираа неколку теории за природата на нациите и на национализмот, од есенцијалистички етноцентризам до конструктивистички приоди, со кои се тврди дека нациите се само ментални конструкти, и тоа „изумени“ неодамна. Иако ова и натаму е предмет на жестоки расправи, во академските кругови постои сè поширок консензус дека „нациите“ и националните идентитети не се „вечни ентитети“ туку, историски еволуирани појави што настанале во конкретни историски контексти и кои, со текот на времето, подлежат на еволуции, прекини, епизоди на конструирање, деконструирање и реконструирање. Современите национализми, често користеле постари етнички сензибилитети и симболи, им додавале нови значења, ги комбинирале со нови елементи и целината ја ставале во нови ментални и идеолошки рамки. Во тој поглед, современите нации навистина се, како што го формулира тоа Бенедикт Андерсон, „замислени заедници“ (внимание, „замислени“ не значи „измислени“). Овој образец не е својствен само за Југоисточна Европа. Тој е вообичаена одлика на современиот свет.

Покрај ова начелно согласување за „создавањето“ на современите нации, историчарите спореле за општите обрасци и особените обележја што ги обликувале разните национални држави и собрале многу нови знаења за нив. Во конкретниот случај со Југоисточна Европа, националните држави настанале доста доцна во споредба со некои други делови од Европа. Морале да се водат долги и сложени ослободителни борби, било против многуетничките царства што опстојувале било против соперничките национални држави. Оттука, облици на национализам имало и пред создавањето на националните држави. Меѓутоа, овие постари зборови национални вредности не биле доволни за функционирање на новите држави, па затоа новите политички и културни елити се впрегнале да ги преобликуваат своите граѓани според националистички вредности. Ниту таквиот обид за градење нации под водство на државата не е обележје само на Југоисточна Европа. Напротив, таква политика веќе се преземала и порано и уште побезмилосно во делови од Западна Европа. Прославаната книга на Еуген Вебер *Од селани до Французи...* покажува дека дури и во Франција најголемиот дел од селанството почнало да се дефинира себеси во национална смисла дури во текот на XIX век, под влијание од основното образование, задолжителната воена обврска и современите комуникации.

Односот меѓу нациите и верите се покажува дека е мошне сложен. За мноштво луѓе од Југоисточна Европа, верската припадност била и останала пресудна, како што е тоа со православието за Грците и за Србите, или со католицизмот за Хрватите; за други, како што се Албанците, верата била помалку важна, а нацијата без поголеми тешкотии опфаќала луѓе со разни вероисповеди. Оваа Читанка накратко се осврнува и врз други посебни проблеми, како што е односот меѓу нациите и јазичните идентитети.

Основна цел на Читанкава е да им се обезбедат, истовремено, и на наставниците и на учениците историски сведоштва што ќе им помогнат подобро да ја разберат сложеноста на односот меѓу нациите и државите во Југоисточна Европа. Со цел Читанкава да се задржи во разумен обем, а сепак да им послужи на наставниците, на учениците и на академските кругови како средство што ќе биде лесно за користење, моравме да избираме приоритети. Решивме да се сосредоточиме, главно,

на создавањето на националните држави, на прашањата за градењето нации, на националните идеологии и на некои од судирите што ги поттикнал национализмот. Изборот на содржината влијаеше и врз хронолошките граници во потрагата по меродавни извори. Иако замислата беше Читанкава да се сосредоточи, главно, на XIX век, сепак решивме да вклучиме и неколку историски извори за просветителството пред 1800 и за одзивите што ги имала Француската револуција во Југоисточна Европа, а кои послужиле во подемот на националните движења во Југоисточна Европа. Исто така, вклучивме и низа историски извори од XX век, со цел да ги документираме подемот на новите национални држави, новата еволуција во односите меѓу нациите и државите, уделот на национализмот во разгорувањето на неколку конфликти, како и неколку од елементите на настојувањата да се надмине национализмот. Но, се обидовме и да избегнеме совпаѓање со другите читанки од овој проект кои подробно и подлабоко се занимаваат со Балканските војни и со Втората светска војна. За периодот по Втората светска војна, се сосредоточивме, главно, на поранешна Југославија и на судирите што доведоа до појава на новите национални држави што произлегоа од неа во деведесеттите години од дваесеттиот век. Свесни сме дека некои аспекти на еволуцијата на национализмите од дваесеттиот век се недоволно застапени или сосема отсуствуваат. Најзначајните аспекти што отсуствуваат се зенитот на националистичките идеологии и дискриминацијата во периодот меѓу војните или специфичните видови југословенски, албански, романски и бугарски национал-комунизам. Но, сложеностите на овие теми ќе налагаа опфаќање и на низа други извори; со оглед на тоа што оваа Читанка и онака е преобемна во споредба со преостанатите три од Проектот, моравме да решиме да ги изоставиме овие теми и да ги оставиме за некој нареден потфат.

Се надеваме дека изнесувањето сведоштва од сите земји од Југоисточна Европа, исто така, ќе пополни и една празнина во меѓусебното познавање на луѓето во овој регион. Впрочем, повеќето народи од Југоисточна Европа учеле повеќе за сопствената нација и за „најголемите“ нации од светот (и тоа од западниот), додека нивните соседи се запоставувале или за нив се добивале само пристрасни информации. Преку материјалите опфатени во оваа Читанка, се стремиме да ги поттикнеме наставниците и учениците да ја споредат историјата на својата земја со историјата на другите земји од Југоисточна Европа, да ги откријат и заедничките обрасци и елементите што биле карактеристични само за некои земји, или за некои историски периоди и да ја разберат сложеноста на историските промени. Очигледно, не можевме да опфатиме материјали од сите земји за сите аспекти на односот меѓу нациите и државите во текот на изминатите две столетија. Моравме да избираме, а изборот што го направивме напати беше предодреден од постоењето на меродавни извори, некогаш од стремежот да се одржи извесна рамнотежа и да им се овозможи на сите нации и држави од Југоисточна Европа да бидат застапени во оваа Читанка. И покрај сите наши напори, мора да прифатиме дека некои од оние што ќе ја читаат Читанкава, можеби, сепак ќе речат дека ќе вклучеле и други текстови; ако се случи тоа, тоа ќе значи дека Читанката остварила една од своите цели, а тоа е да ги поттикне наставниците, учениците и професионалните историчари да упатат нов поглед кон сложеноста на историските односи меѓу нациите и државите во Југоисточна Европа.

Убедени сме дека еден поурамнотежен поглед на историјата на националните држави од Југоисточна Европа, заснован врз докази, ќе му помогне на младото поколение да биде потолерантно кон другите нации и/или етнички групи, и да биде поотворено кон современите еволуции. Ним и нам ни останува информирано и рационално да избираме меѓу различните алтернативи и да се приспособуваме кон предизвиците на новите историски процеси, кои веќе обликуваат нови односи меѓу поединците, заедниците, националните држави и наднационалните организации и институции.

Хронологија

1762	Пајсиј Хиландарски ја пишува својата Словенско-бугарска историја, преку која повикува на национална самосвест
1768-1774	Руско-османлиска војна; Грчко востание поттикнато од Русија (1770-1774)
1797	Нацрт-уставот на „Елинската Република“ од Ригас Велестинлис Франција ја окупира Венеција; поделба на венециските територии меѓу Франција и Хабсбурговците со спогодбата од Кампо Формио: Хабсбурговците ја окупираат Далмација, додека Франција ги добива островите во Јонското Море (француска управа до 1799).
1800-1807	„Јонската Република“, вазалска држава на Османлиската Империја; под британска окупација во 1807, а потоа британски протекторат до 1864.
1804-1813	Прво српско востание, предводено од Караѓорѓе; Османлиите го задушуваат.
1805-1813	Големи делови од Далмација, Хрватска и Словенија под управа на Наполеон (илирски провинции); по поразот на Наполеон, овие територии повторно стануваат австриски покраини.
1806-1812	Руско-османлиска војна; со Мировниот договор од Букурешт, Русија ја анектира источна Молдавија (Бесарабија).
1814	Во Одеса се создава тајното здружение „Филики етаирија“ (Пријателско здружение), чија цел е ослободување на Грција од Османлиите.
1815	Второ српско востание, под водство на Милош Обреновиќ; во декември 1925 Султанот го признава Милоша за врховен кнез на Србите во Белградскиот пашалак.
1821	Револуцијата во Влашка под водство на Тудор Владимиреску; Грчката револуција започнува со пробивот на мала армија во Молдавија под водство на Александар Ипсилантис, по кој следува востание кое се шири од Пелопонез во други области.
1822	Грчкото национално собрание во Епидеур ја прогласува Елинската Република и гласа за првиот грчки Устав.
1826	Султанот Махмуд II ги укинува јаничарите, со што го отвора патот за реформи во Османлиската Империја.
1827	Британија, Франција и Русија отворено ги поддржуваат Грците; здружена флота ја поразува османлиско-египетската флота кај Наварино.
1828-1829	Руско-османлиска војна; Русите ги окупираат Молдавија и Влашка
1829	Мировна спогодба во Адријанопол (Едрене); Србија се признава за вазалско кнежевство со Милош Обреновиќ за кнез; Влашка и Молдавија остануваат под османлиско суверенство, но се ставаат и под руска заштита.
1830	Лондонски протокол – Грција се прогласува за независна монархија, со заеднички гаранции на Британија, Франција и Русија.

1831-1832	Во Влашка и во Молдавија се донесуваат Органските прописи, под руски надзор; „конзервативно осовременување“, остануваат овластувањата на кнезовите и на болјарите.
1832	Со Лондонската конвенција се утврдуваат границите на грчката држава и се решава Ото, вториот син на Лудвиг I од Баварија, да стане крал на Грција со наследни права.
1834	Наместо Нафплион, Атина станува престолнина на Грција.
1835	Српскиот устав (со одобрение од Султанот во 1838); се ограничува моќта на кнезот во корист на избраниот сенат.
1837	Се основаат Универзитетот на Атина и Археолошкото здружение.
1839	Гилханскиот хатишериф, официјален почеток на танзиматот (реформите) во Османлиската Империја.
1841	Се основа Народната банка на Грција.
1843-1844	Грција станува уставна монархија со воведување, речиси, општо право на глас за мажите.
1830-1848	Период на интензивни националистички движења во Австриското Царство, со посебен акцент врз борбата националните јазици да добијат службен статус; во тие рамки, хрватската народна преродба (илирското движење) се бори за хрватскиот јазик (официјализиран во 1848) и за автономна Хрватска во Австриското Царство, додека во Трансилванија Романците се судруваат со Унгарците на национална основа.
1848-1849	Револуции низ Европа, вклучително и во Австриското Царство и во романските кнежевства; револуционерите имаат комбинирани политички, социјални и национални барања; националните поделби создаваат судири меѓу унгарските, хрватските и романските револуционери; со поддршка од Русија, Османлиите и Австријците жестоко ги задушуваат револуциите.
1850	Вселенската патријаршија во Цариград ѝ дава автокефалност на Грчката црква (прогласена веќе во 1833).
1852	Данило I Петровиќ (1851-1860) ја преобразува Црна Гора од епископија во световно кнежество и започнува програма за осовременување.
1853-1856	Кримската војна; Русија доживува пораз од здружените сили на Османлиската Империја, Велика Британија, Франција и Сардинија; со Мировниот договор од Париз, Молдавија, Влашка и Србија се ставаат под колективна заштита на велесилите.
1858	Париска конвенција; велесилите ги признаваат Молдавија и Влашка како посебни држави, но со заедничкиот назив „Обединети кнежевства“.
1859	Двојно избирање на Александру Јоан Куза за кнез на Молдавија и Влашка; постепено институционално обединување на двете кнежевства до 1862; создавање на современата романска држава.
1860	Основање на Универзитетот во Јаши (во 1864 се основа и Универзитетот во Букурешт).
1862	Ото I ја напушта Грција поради Револуцијата.

1863	<p>Данскиот принц Георг од Холштајн-Сонденбург-Гликсбург во Грција го избираат за крал Георг I (1863-1913). Според новиот Устав (1864), народот станува поданство на Круната и на суверената држава, Велика Британија ѝ ги отстапува на Грција островите во Јонското Море.</p> <p>Масовно секуларизирање на црковниот имот во Романија; судир со Цариградската патријаршија.</p>
1866	<p>Александру Јоан Куза е принуден да абдицира; германскиот принц Карол од Хохенцолерн-Сигмаринген станува кнез на Романија (1866-1914, крал од 1881); со Уставот од 1866 се создава уставна монархија и се гарантираат граѓанските права и слободи, но се формира рестриктивен систем на гласање врз основа на пописот (односно имотот).</p>
1867	<p>Двојна спогодба: создавање на Австро-Унгарија; Словенија и Буковина остануваат во рамките на Австрија, додека Трансилванија и Хрватска се опфатени од Кралството Унгарија; со посебна спогодба (1868), Хрватска и натаму има одреден степен на автономија во рамките на Унгарија; меѓутоа, централизмот на Унгарија и нејзината асимилаторска политика предизвикуваат незадоволство кај Романците и кај Хрватите.</p>
1866-1869, 1889	<p>Критски востанија со кои се бара почитување на османлиските реформи, но со крајна цел обединување - со Грција.</p>
1869	<p>Во Романија се основа Бугарскиот револуционерен централен комитет, чиј водач е Љубен Каравелов.</p>
1870	<p>Со османлиски указ се создава Бугарската егзархија; Бугарите добиваат црковна организација одвоена од Цариградската патријаршија, иако, сè уште, немаат своја држава.</p>
1872	<p>Антинационалистичка одлука на високите православни патријаршии на Цариград, Александрија и Антиохија, со која определувањето на црковните надлежности според етничката припадност се осудува како расколничко.</p>
1875	<p>Востание против Османлиите во Босна и Херцеговина; почеток на Источната криза од 1875-1878.</p>
1876	<p>Акциското востание на Бугарите, Османлиите жестоко го задушваат; Србија и Црна Гора и објавуваат војна на Османлиската Империја, но се поразени; сè поголемиот меѓународен притисок и внатрешните превирања ја тераат османлиската власт да го објави првиот османлиски Устав, со кој им се даваат целосни и еднакви права на сите османлиски поданици, но со кој Империјата се прогласува за „неделива целина“.</p>

1877	Во Цариград се основа Централниот комитет за одбрана на правата на Албанците. Русија ѝ објавува војна на Османлиската Империја и се пробива во Бугарија; Романија се прогласува за независна држава и им се придружува на Русите; по жестокиот отпор, османлиската војска претрпува пораз кај Плевен.
1878	Сан-стефанскиот мировен договор (3 март); по интервенцијата на Велика Британија и Австро-Унгарија, Конгресот во Берлин завршува со нов мировен договор на 1 јули): Романија, Србија и Црна Гора се признаваат за независни држави; Бугарија се дели на вазалско кнежество Бугарија и на автономна покраина Источна Румелија; Романија ја добива Добруџа во замена за јужна Бесарабија, која ѝ се препушта на Русија; и Србија и Црна Гора добиваат скромни територијални проширувања; Босна и Херцеговина се ставаат под австроунгарска управа; со посебна османлиско-британска конвенција, Кипар се става под британска власт, а останува под османлиско суверенство (4 јуни, 1878). Султанот Абдулхамид II (1876-1909) го суспендира Уставот од декември 1876, го распушта Собранието и владее автократски до 1908. Албанската Призренска лига ја формулира националната програма.
1879	Со Трновскиот устав во Бугарија се создава уставна монархија; прв кнез: Александар од Батенберг (1879-1886).
1880	Се основа Народната банка на Романија.
1881	Османлиската Империја на Грција ѝ ги отстапува Тесалија и регионот Арта во Епир, во согласност со Берлинскиот договор.
1885	Обединување на Источна Румелија со Кнежеството Бугарија; обидот на Србија да добие надомест пропаѓа во Српско-бугарската војна (1885-1886).
1886	Политичка криза во Бугарија; кнезот Александар од Батенберг абдицира, Русија ги раскинува дипломатските односи со Бугарија.
1887	Бугарите го избираат Фердинанд Сакс-Кобург-Гота за кнез (1887-1918).
1893	Се создава ВМРО (Внатрешна македонска револуционерна организација).
1896	Првите меѓународни олимписки игри во Атина.
1897	Грчко-турска војна; пораз на Грција.
1898	Крит станува вазалска, полуавтономна држава; именување на грчкиот кнез Георг I за гувернер.
1903	Пуч во Србија; убиени се кралот Александар I Обреновиќ и неговото семејство; Петар I Караѓорѓевиќ (1903-1921) станува крал, српската политика е сè понационалистички настроена. Илинденското востание во Македонија, Османлиите го задушуваат.
1907	Сериозна селска буна во Романија.

1908	Младотурската револуција во Османлиската Империја; се возобновува Уставот од 1876 и се организираат избори за Османлиското собрание; Бугарија прогласува независност; Австро-Унгарија ги анектира Босна и Херцеговина („Босанската криза“ со Србија и Русија).
1911-1912	Италијанско-османлиската војна; Италија ги освојува Додеканеските Острови (како и Либија).
1912	Албанското востание; вооружена буна што ја организираат Исмаил Кемал и Луиџи Гуракуки.
1912-1913	Балканските војни; Османлиската Империја губи најголем дел од своите балкански територии во корист на Бугарија, Србија, Грција и Црна Гора; Албанија се прогласува за независна држава (28 ноември, 1912); Македонија поделена меѓу Бугарија, Србија и Грција; Романија од Бугарија ја анектира Јужна Добруџа.
1914	Принцот Вилхелм од Вид го прифаќа кралскиот престол на Албанија што му го нудат велесилите.
1914-1918	Првата светска војна; убиството на надвојводата Франц Фердинанд од страна на српски националисти во Сараево станува изговор за војна; со исклучок на Албанија, која сепак завршила под окупација, сите држави од Југоисточна Европа учествувале во војната: Австро-Унгарија, Османлиската Империја (од 1914) и Бугарија (од 1915) биле на страната на Централните сили, а Србија, Црна Гора (од 1914), Романија (од 1916) и Грција (од 1917, и покрај противењето на кралот Константин) биле на страната на Антантата.
1917	Лондонскиот комитет се согласува српската влада, како и хрватската (главно, емигрантска) да ја потпишат Крфската декларација и да изградат заедничка југословенска држава
1917-1918	Во контекст на Руската револуција, Бесарабија се прогласува како демократска република, а потоа Собранието гласа за обединување со Романија (27 март, 1918).
1918	Распаѓање на Централните сили; капитулација на Бугарија и на Османлиската Империја; распаѓање на Австро-Унгарија; во јужните делови на поранешна Австро-Унгарија се прогласува Држава на Словенците, Хрватите и Србите; Војводина и Сирмиум се приклучуваат кон Србија; Словенците, Хрватите и Србите го создаваат Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (по 1929 преименувано во Југославија); Романците од Буковина и Трансилванија се приклучуваат кон Романија.
1919-1920	Мировната конференција во Париз; со договорите од Сен-Жермен-ан-Ле (со Австрија), Неј (со Бугарија) и Тријанон (со Унгарија) се утврдуваат нови граници во Југоисточна Европа; Банат се дели меѓу Романија и Кралството на Србите, Хрватите и Словенците; Бугарија ѝ ја отстапува западна Тракија на Грција; Грција, Романија и Југославија, а потоа и Бугарија и Турција мора да потпишат посебни договори за заштита на правата на националните малцинства во рамките на своите граници.

1919	Грчка инвазија на западна Мала Азија (Смирна), со дозвола од Франција, Британија и САД како противтежа на италијанското ширење во регионот; обиди на Курдите и Ерменците да создадат свои национални држави; почеток на турскиот национален отпор во Мала Азија; водач: Мустафа Кемал-паша (подоцна наречен Ататурк).
1920	Мировниот договор од Севр; султанот Мехмед VI го признава практичното распаѓање на Османлиската Империја (губење на арапските земји, на Ерменија и на Тракија; референдумот во Смирна по петгодишна грчка управа, можноста за независност на Курдистан; сферите на влијание на Велика Британија, Франција и Италија во Мала Азија); турските националисти одбиваат да го прифатат Договорот и ги поразуваат Ерменците и Курдите.
1922	Турска победа над грчката војска; турската војска ги зазема Смирна/Измир, Цариград/Истанбул и источна Тракија.
1923	Мировниот договор од Лозана; задолжителна размена на население меѓу Грција и Турција. Пропаѓање на Османлиската Империја и официјално прогласување на Република Турција.
1924	Укинување на монархијата и основање на Првата грчка република.
1928	Убиен е хрватскиот политички водач Стјепан Радиќ за време на седницата на Југословенското собрание во Белград од страна на српски националистички пратеник од Црна Гора.
1939	Италија ја окупира Албанија.
1939-1945	Втората светска војна; во 1940 Романија ги губи Бесарабија и северна Буковина во корист на Советскиот Сојуз, северна Добруџа во корист на Бугарија, а северна Трансилванија во корист на Унгарија (последнава ја добила назад во 1944); во 1941 силите на Оската ги окупираат Југославија и Грција; се создава Независна Држава Хрватска како марионетска фашистичка држава на териториите на Хрватска, Босна и Херцеговина (до 1945); партизански движења во Југославија, Грција и Албанија; Бугарија и Романија им се приклучуваат на силите на Оската, против сојузничките нации, а во 1944 ги окупира советската војска; на крајот од Војната, Албанија, Бугарија, Романија и Југославија стануваат земји со комунистичка власт, но не и Грција и Турција.
1943-1946	Југославија се преустројува како федерација составена од шест републики (Босна и Херцеговина, Македонија, Словенија, Србија, Хрватска, Црна Гора) и две автономни покраини (Косово и Војводина, обете во состав на Србија); според Уставот од 1946, федералното раководство е мошне силно, а дополнително се зајакнува со пресудната улога на централизираната Комунистичка партија на Југославија (од 1952, Сојуз на комунистите на Југославија).
1946-1949	Граѓанската војна во Грција.

1950	Неформален референдум на кипарските Грци со кој се бара обединување со Грција; Британците го отфрлаат.
1955	Почеток на вооружената антибританска борба на Кипар.
1958	Сериозни меѓуетнички насилства на Кипар.
1959	Спогодби меѓу Британија, Грција и Турција околу создавањето на независна држава Кипар, во која заеднички ќе живеат кипарските Грци и Турци.
1960	Создавање на независна Република Кипар.
1963	Нов федеративен Устав на Југославија; се зголемуваат надлежностите на републиките, а се разграничуваат партиските и државните функции; релативната либерализација и зајакнувањето на републичките функционери овозможуваат подем на национализмот, особено на Косово и во Хрватска („Хрватска пролет“, задушена 1972 од страна на Тито.) Меѓуетничкото насилство на Кипар доведува до повлекување на кипарските Турци од Владата
1967	Полковничка диктатура во Грција
1974	Нов федеративен Устав на Југославија; се зголемува самостојноста на југословенските републики. Грчки воен пуч на Кипар, насочен кон обединувањето со Грција; турската армија го окупира северниот дел на Кипар. Во Грција се враќа демократијата.
1980	Умира Тито; се влошува економијата; и покрај ротацискиот систем, постепено се намалува легитимитетот на сојузните институции во Југославија.
1981	Грција станува членка на Европската заедница.
1983	Прогласување на „Турската Република Северен Кипар“; признавање единствено од страна на Турција, се осудува со Резолуција на Советот за безбедност на ООН.
1987	Слободан Милошевиќ доаѓа на власт во Србија.
1989	Пад на комунизмот во Источна Европа; мирна смена на Тодор Живков во Бугарија, насилна револуција во Романија; се создаваат демократски повеќепартиски политички системи и се преминува кон пазарно стопанство.
1991-1992	Распаѓање на Југославија; се создаваат независни национални држави: Словенија, Хрватска (во 1991), Босна и Херцеговина, Македонија, Сојузна Република Југославија (Србија и Црна Гора) во 1992.
1991	Премин кон повеќепартиски политички систем во Албанија Распаѓање на Советскиот Сојуз; Бесарабија станува независна држава (Република Молдавија).

1991-1995	Војна меѓу Србите и Хрватите во Хрватска, со голема вклученост на Југословенската армија.
1991	Преустројување на Европската заедница во Европска Унија (со договорот од Маастрихт).
1992-1995	Војна во Босна и Херцеговина, со голема вклученост на Југословенската армија, а потоа и на Србија.
1994-1999	Одлуки на Европската Унија да се започнат преговори за пристапување на посткомунистичките земји од Југоисточна Европа.
1995	Договори во Дејтон и во Париз за Босна и Херцеговина.
1996	Договор меѓу Романија и Унгарија за унапредување на меѓудржавните и меѓуетничките односи.
1998	Војна на Косово меѓу (албанската) Ослободителна војска на Косово и Југословенската армија.
1999	НАТО во војна против Југославија; претседателот Слободан Милошевиќ е принуден да го предаде Косово, кое се става под управа на Обединетите нации.
2000	Успешна револуција во Југославија против режимот на Слободан Милошевиќ; почеток на преминот кон демократски политички систем.
2000-2001	Вооружен судир помеѓу безбедносните сили на Република Македонија и ОНА (Ослободителна народна армија). Со меѓународно посредништво, се склучува договор со кој завршуваат борбените дејства и се менува Уставот, со што Албанците и другите малцинства во Република Македонија добиваат поголеми права.
2002	Привремена спогодба меѓу Србија и Црна Гора, со која се утврдува привремено продолжување на Федерацијата, со можност за раздружување по три години.
2003	Првата слободна комуникација меѓу кипарските Грци и кипарските Турци на Кипар од 1974 како резултат од отворањето на Зелената линија за разграничување.
2004	Референдум на Кипар за Анановиот план за обединување; го прифаќаат кипарските Турци, но кипарските Грци го отфрлаат. Словенија и Кипар (практично само делот што е под контрола на кипарските Грци) стануваат членки на Европската Унија; предвидено е Бугарија и Романија да им се придружат во 2007 година; Хрватска ги започнува преговорите за пристапување кон ЕУ.
2005	Хрватска и Турција започнуваат преговори за пристапување кон ЕУ
2006	Црна Гора се осамостојува, откако се раздружува со Србија. Република Македонија станува земја - кандидат за членство во ЕУ
2007	Бугарија и Романија се приклучуваат кон ЕУ.

Карта 1: Појавата на модерните Балкански држави 1804-1862

ПРВО ПОГЛАВЈЕ:

Создавањето на националните држави: целите наспроти успехите

Националните држави не се вечни. Настанале релативно скоро, во основа во текот на последниве два века. На европско рамниште, општ е ставот дека XIX век бил век на националностите. Во текот на тој век низ Европа се создала цврста врска меѓу националната припадност и политичките процеси. Сепак, дури и во XIX век националните држави не биле ниту единствен, ниту главен облик на политичка структура. Со поголеми подрачја и населенија владееле наднационални царства. Поднационалните идентификации, какви што се регионалните/локалните или социјалните, биле, исто така, важни. И верата, иако сè помалку во ставовите на богатите, и натаму била пресудна за мнозинството од народот. Немало согласност околу националната идентификација, ниту околу мислата дека е „природно“ секоја група да си има сопствена држава. Ваквото разнообразие на мислења и политички можности ја обликувало историјата на XIX век во поголема мера отколку што обично сме подготвени да прифатиме. Сепак, национализмот постепено фатил корен, многунационалните царства се покажале како крехки и на крајот се распаднале, а сè повеќе политички ентитети се организирале како национални држави.

Југоисточна Европа не е исклучок од овој општ европски историски образец. Ако околу 1800 година со најголем дел од регионот владееле наднационални царства, во текот на XIX век се појавиле национални движења, а на крајот од Првата светска војна преовладувале националните држави. Изгледа како историјата незапирливо да се движела кон конечна победа на националната држава. Но, историската еволуција, всушност, била посложена отколку што се чини во националистичките големи наративи. Само некои од националните групи успеале да создадат свои национални држави. На други тоа не им успеало. Дури и оние што успеале се колебале меѓу различни политички опции, а за крајниот исход решиле не само потезите на засегнатите народи, туку и мешањето на Големите сили и влијанијата од светските историски процеси.

Ова поглавје се осврнува врз следниве прашања: причините за незадоволството од разните царски режими; распространувањето на националистичките идеологии; меѓународните односи и мешањето на Големите сили; учесниците во борбата за национално ослободување, нивните мотиви и цели/програми; облиците на борба за изградба на нациите; исходот од таа борба со особен осврт врз различните компромиси што ги обликувале крајните исходи. Би-дејќи во стварноста прашавава меѓусебно се испреплетени, а во историските извори што ги избравме за оваа Читанка се измешани, изворите ги организираваме според хронолошки редослед, не обидувајќи се да следиме некаква тематска шема. Сепак, предлагаме на крајот од ова поглавје да пополните табела со прашањата што се однесуваат на конкретните извори.

Се разбира, изборот на текстови не може да ги опфати сите мигови и сиот придонес во процесот на создавањето на националните држави во Југоисточна Европа. Убедени сме дека во секоја земја наставниците и учениците ќе бидат во состојба да упатат на мноштво значајни податоци за овој процес и затоа ги поттикнуваме, тие меродавни извори да ги разгледаат заедно со нашава Читанка. Главна цел во ова поглавје ни е да ја покажеме разновидноста на политичките решенија што ги осмислиле луѓето во XIX век и на почетокот од XX век. Уверени сме дека тоа ќе им помогне и на луѓето од XXI век подобро да се подготват за политичките одлуки што и самите ќе мора да ги носат.

I-1. Односите меѓу Грција и Европа според Јосиф Месиодак (1761)

На Грција¹ навистина ѝ треба Европа. Зашто денес вторава насобрала голем дел од најважните извори на знаење што ѝ недостигаат на првава.

[...] Сега Грција мора со најголема благосклоност да ги прима даровите од Европа. Европа ѝ благодари на Грција. Не ја крие ниту светлината што ја примила од неа ниту, пак, го крие својот долг кон Грција. Готова е да ѝ даде на Грција секаква ука.

[...] Цела Европа ја жали Грција и сочувствува со неа не толку поради нејзиното ропство колку поради нејзината неукост. А дали треба да го превидиш страдањето на својата земја, ти искрено и вистинско чедо на Грција, која му послужи за пример и мера на целиот свемир? Кај ти е честитоста на предците? Кај ти е нивната премудрост што некогаш пребродуваше секакви пречки? Кај ти е грчкиот дух што, со својот вкус, не знаеше за друг стремеж освен за убавина? Сите европски нации станале учени и културни, а мноштвото од нив – ако не и сите – старите Грци и Римјаните ги викаа варвари.

[...] И треба ли вие, потомци на возвишените Грци кои беа први учители по убоост и мудрост, да сте единствените што чмаат во неписменост, единствените што страдаат не само од неукост, туку и во маглишта, наместо да сте во бистроумието на знаењето или, како што вели поговорката, да раздавате злато, а за себе да чувате бакар?

Но, не, не! Грција сега мора да ја разбуди пламената ревност, да си го врати својот стремеж кон совршенство, да се сети на своето античко величие – со други зборови, мора да му покаже на светот, ако ништо друго, барем дека во неа уште живеат Грци.

Moesiodax, „Филозофија на моралот“ (1761)
во Kitromilides, стр. 331, 338-340

Јосиф Месиодак (околу 1725-1800) бил еден од водечките мислителци во XVIII век во Југоисточна Европа. „Месиодак“ не е презиме, туку е ознака за етничкото потекло („Дакиец од Мезија“). Иако потекнувал од влашко семејство, а мајчин јазик му бил романскиот, Месиодак се здобил со грчко образование, што во XVIII век било заеднички систем за православните балкански народи. По студирањето во Солун и во Смирна, Месиодак учел кај Евгениј Вулгарис во Атонската школа на Света Гора (1754-1755). Напишал учебник во кој одекнувале идеите на Џон Лок (1779), како и *Теорија на географијата* (1781) и *Одбрана* (1780), а ги подучувал и синовите на Александар Ипсилантис, владетелот на Влашка. Во „Филозофија на моралот“ Месиодак ја изнесува „балканската димензија“ на грчката култура од XVIII век; го застапувал космополитскиот хуманизам на просветителството, со своето дело придонесол кон ширењето на западните идеи низ Балканот преку грчкото образование и работел на ширење на тоа образование кај преостанатите балкански народи, емотивно и интелектуално залагајќи се за поимот „Грција“ како колективен именител. Неговите дела ја вовеле општествената критика и политичкиот скептицизам на просветителството во Југоисточна Европа уште пред 1780 година.

Каков е односот меѓу Европа и Грција во визијата на Месиодак? Зошто Месиодак ја велича доблесноста на античка Грција?

¹ Месиодак го користи зборот „Елада“ и „Елините“, додека другите научници од тој период се решиле за „Граикои“ и „Гракиа“ или за „Ρωμιοί“. Во преводот ги користиме зборовите „Грција“ и „Грците“ кога се мисли на современата грчка нација.

I-2. Историските темели на бугарската нација, како што ги претставил Пајсиј Хиландарски (1762)

Почујте внимателно, читатели и слушатели, бугарски народу, вие што ги љубите својот народ и својата татковина и што си ги чувате при срце; вие што сакате да научите и да узнаете што се утврдило за вашето бугарско потекло, за вашите татковци, предци и цареви, патријарси и светци, како живееле и како си ги минувале дните. Нужно е и корисно да знаете што се утврдило за делата на вашите татковци како што знаат народите од други племиња, кои си ги знаат потеклото и јазикот и си имаат историја и секој што умее да чита ја знае и ја раскажува и се гордее со своето потекло и со својот јазик.

И така, ви запишав по ред сè што се утврдило за вашето потекло и за вашиот јазик. Читајте и учете, за да не ве исмеваат и кудат другите племиња и народи. Препишувајте ја оваа историска книшка или платете им на писмените да ви ја препишат и вардете ја да не загина! Но, има и такви што го презреле своето бугарско потекло, па се вртат кон туѓи култури и кон туѓ јазик, а својот бугарски не го вардат. Па зеле да учат грчко читање и писмо и се срамат да се наречат Бугари. О, будалест изроду! Зошто се срамиш да се наречеш Бугарин и зошто не читаш и не говориш на својот мајчин јазик? Да не мислиш оти Бугарите немале ниту свое царство ниту своја земја? Многу лета владееле и биле велики и славни низ светот и многупати ги натерале моќните Римјани и мудрите Грци да им плаќаат данок. А цареви и кралеви ги давале своите ќерки за да им станат жени на нашите цареви, па да можат да живеат во мир со бугарските цареви. Бугарите биле први меѓу словенските племиња што си прогласиле цареви, што си имале патријарх, што се покрстиле, што завладеале со најмногу земји. Првите словенски светци биле Бугари и биле најмоќни и најважувани кај словенските племиња; таков бил и

бугарскиот јазик, како што ви запишав по ред во оваа историска книшка. Има докази за Бугарите во историјата на многу други народи, зашто сè што реков за Бугарите е вистина.

Paisiy, стр.19-20.

Пајсиј Хиландарски (1722-1773) – калуѓер во Хиландарскиот манастир на Света Гора. Прв ја искажал идејата за бугарската национална преродба пишувајќи ја во 1762 година *Словенско-бугарска историја*.

Зошто Пајсиј ја напишал оваа книга? Како може денес да се сфати текстов? Каква улога имал грчкиот јазик во Југоисточна Европа во XVIII век? Што му било поважно на човека за неговиот национален идентитет – верата или јазикот?

I-3. Евгениј Вулгарис се залага за грчка држава (околу 1770)

Слабоста во која сега се наоѓа османлиската држава не е само од неувежбаноста и неискувството на војската, туку и од пизмата меѓу поданиците. Ако првоно се должи на скудната примена, второво извира од надојдената огорченост. Токму вакво кралство ги негува Грците во себе, тој неброен народ што предолго време го измачувале и што, кога гледа дека угнетувањето и страдањето само растат, не може без да чувствува уште поголема огорченост спрема своите угнетувачи.

[...] Сепак, ако варварската и тиранска османлиска сила сега се натера да ги ослободи Татарија и Дакија² онаму, а ваму Пелопонез или некое друго коше од Грција како мирно

² Крим и Романија.

место и прибежиште за угнетените Грци, наводно веднаш ќе се нарушела рамнотежата на силите во Европа! Божем секоја штета што ќе го згоди душманот на христијаните ќе му наштетела на христијанскиот свет!

Voulgaris, стр.38, 41.

Евгениј Вулгарис е роден на Крф во 1716, а по години минати како учител по разни места и подоцна како епископ во Русија, умрел во 1806 како калуѓер. Поддржувач на старогрчкиот јазик, бил учен човек со либерални ставови и го преведувал Волтер на грчки, а објавил и оглед за толеранцијата. Во текот на Руско-османлиската војна од 1768 до 1774, се залагал Грција да се ослободи со руската помош, а во 1772 руската царица Катарина II го поканила во Санкт Петербург.

Какво мислење има авторот за европската улога на грчката држава?

I-4. Димитриј Катарцис објаснува зошто Грците се нација иако немаат држава (1783)

Мора да признаам дека сега не сме нација што е држава за себе, зашто сме ѝ поданици на друга помоќна држава; така, некои Франки, земајќи ја Аристотеловата дефиниција за граѓанин, нè обвинуваат дека сме немале своја земја, но не е така: зашто Аристотел ја користи [таа дефиниција] за да ги разграничи граѓаните од поробените, кои се нарекувале *хелоти* или *лериеки*, кои им кметувале на Спартанците и на Криќаните. Но, ние, фала му на Бога, не сме такви и, иако можеби не учествуваме секако во управувањето со државата на нашите господари, не сме отсечени од неа. Затоа, ние сме нација, поврзани и меѓусебно и со повисоката власт преку нашите црковни водачи, кои во многу нешта се и наши политички водачи.

³ Во изворниот грчки текст стои „Ромиос“.

[...] Да го кажеме и ова: штом Гркот³ ќе помисли дека потекнува од Перикле, од Темистокле и од други Грци од таков сој, или од семејствата на Теодосиј, Велизариј, Нарзес, Вулгароктонос, Цимиски и од мнозина други велики Римјани, или дека потекнува од некој светец или од семејството на некој светец, како може да не ги љуби потомците на толку големи луѓе? Како да не му е мило што страда во друштво со такви луѓе? Како да не ја љуби грутката што ги изродила? И додека го слекува ропскиот јарем, како да не го натопа со солзи местото за кое тие ја пролеале својата крв, некои за слава, а некои за спасение?

Katartzis, стр. 44, 45.

Димитриј Катарцис (1730-1807) бил фанариотски школуван зналец. Роден е во Цариград/Истанбул, а живеел во Букурешт, каде што служел како висок судија. Вдахнат од идеите на просветителството, замислувал грчки свет според стандардите изнесени во Дидроовата *Енциклопедија*. Изработил опширна реформаторска програма за грчкото образование, засновано врз народниот јазик, што, според него, ќе било значајна „национална работа“.

Каков е ставот на авторот за односот меѓу нацијата и државата? Каква улога има неговото упатување на историски личности?

I-5. Романска петиција за национална еднаквост во Трансилванија – *Supplex Libellus Valachorum* (1791)

Благословен и величествен цару!

[...] Романската нација е многу постара од сите нации во денешна Трансилванија, зашто е општо познато и се покажало низ историски докази и од непрекинатата традиција,

од сличноста меѓу јазиците, обичаите и навиките, дека потекнува од римските колонии што во почетокот од вториот век напати ги носел, тука, во Дакија царот Трајан, заедно со голем број ислужени војници, за да ја бранат Покраината.

[...] Романската нација, дојдена најпонижно пред престолот на Вашето височество, со сета почит и покорност молепствено преколнува за следново:

1. Омразените и навредливи одредби, какви што се *да се трпат, да се примат, но не и да се вбројуваат меѓу сталежите* и други налик на нив што како туѓи петна неправедно и бесправно се втиснати „на челото“ на романската нација, сосема да се отстранат, да се отповикаат и да се укинат јавно како неправедни и срамни; така, благодарение на милоста на Вашето свето височество, романската нација ќе се прероди и повторно ќе може да ги ужива сите граѓански и сталешки права. [...]

5. Окрузите, седите⁴, областите и градските заедници каде што Романците се во поголем број од другите нации треба да носат и романски имиња, а оние каде што другите нации се мнозинство треба да се именуваат според нив или да имаат мешовито име, односно *унгарско-романско, саксонско-романско* име, или сосема да се отстрани името што го добиле според една или според друга нација, па окрузите, *седите* и областите да ги задржат имињата што ги имале до денес, а што ги добиле според реките и тврдините, и да се повела сите жители на кнежеството, без разлика на нацијата и верата, да ги уживаат, зависно од сталежот или положбата „на секој од нив“, истите права и благодати и да ги имаат истите должности, сите според „своите“ способности.

Сè што се рече погоре сосема докажува дека овие барања се темелат врз природниот закон и врз начелата на граѓанското општество, како и врз склучените спогодби.

Prodan, стр. 453-466.

Во XVIII век Трансилванија била кнежество под австриска власт. Нејзиниот политички систем, што потекнувал од доцното средновековие, предвидувал застапеност на три политички нации (унгарското благородништво, Секлерите и Саксонците), при што се исклучувале помногубројните Романци, кои биле „толерирани“. Во 1791 водечките романски интелектуалци, заедно со претставници од Унијатската црква и од Православната црква, му врачиле на царот Леополд II меморандум во кој барале еднакви права за трансилванските Романци; за да избегне каков било судир со политичкиот сталеж, царот го испратил меморандумот до трансилванскиот Диет (собрание) и му ја препуштил одлуката. Диетот го отфрлил меморандумот.

Какви аргументи изнесле трансилванските Романци? Дали во текстот препознавате влијанија од Француската револуција?

I-6. Османлиски проглас за Француската револуција (1798)

Добро е познато дека темелна основа за редот и единството на секоја држава е цврстото држење за корените и гранките на Светиот закон, на верата и на учењето; дека спокојството на земјата и власта над поданството не може да се обезбедат само со политички средства; дека нужноста од богобојазливост [...]; дека и во дамнешни и во времиња денешни секоја држава и секој народ си имал своја вера, правоверна или кривоверна. Но, превратничките водачи на злодејството во Франција, на невиден начин, за полесно да ја остварат нивната зла намера, не мислејќи на стравотните последици, ја лишија рајата од богобојазливост

⁴ Седи = посебни области во саксонскиот регион и во секлерскиот регион на Трансилванија.

и страв од казна, озаконија секакви гласни недела, сосема ги поништија срамот и сета пристојност и така отворија пат францускиот народ да се сведе на добиток. Но, ни ова не им беше доста, па насекаде си најдоа поддржувачи слични на себе и, за да ги на-тераат другите држави да се занимаваат само со чување на својот поредок, па да не можат да ги нападат, дале оној превратнички проглас, што го викаат *Правата на човекот*, да се преведе на сите јазици и насекаде да се соопшти, зашто наумиле рајата од сите нации и вери да ја спотнат на буна против своите кралеви, на кои им се поданици.

Lewis, стр. 66-67.

 Прогласот го подготвил Ахмед Атиф ефенди пролетта 1798, главен писар (reis-ül-küttab, задолжен за односи со странство), од името на Имперријалниот совет (Диванот). Османлискиот интерес за збиднувањата во Франција се зголемил поради француската окупација на претходно венециските јонски острови во 1797, поради француската пропаганда во Грција, и поради подготовките за походот во Египет, што го предводел генерал Наполеон Бонапарта, како и поради повиците од Британија и Русија за приклучување кон коалицијата против Франција.

 Зошто се вознемирила османлиската власт? Мислите ли дека идеите на Француската револуција можеле да ги зафатат и османлиските поданици во Југоисточна Европа? Дали една официјална осуда можела да го спречи ширењето на таквата идеолошка зараза.

I-7. Влијанието на Француската револуција врз учените од Југоисточна Европа – *Воена поема од Адамантиј Кораис (1800)*

(а)
Другари мои земјаци,
До кога ќе им робуваме
На клетите муслимани
Што душмани се на Грција?
Другари, за одмазда
чукнал час;
Татковината ни плаче
и низ солзи нè вика.
Деца мои, смели Грци,
Итајте, и мажи и момци;
Зберете се сложено
Прегрнати, нека од грлата
полет ви се ори, та
викнете сите в глас.

Доста угнетување!
Да живее слободата!

(и)
Чудесни, смели Французи,
сал Грците се како вас
смели и искалени в јад.
Штом Французите се со нас,
пријателите на слободата
и на грчкиот спас,
чуму ни се други?
Французи и Грци како едно,
здружени в слога
не се сал Грци и Французи
туку нација една, Гркофранцузи,
со едногласен крик: клетото ропство
да го снема и од светов неврат да го нема!
Да живее слободата!

Dimaras, стр. 88-911.

 Адамантиј Кораис (1748-1833), учен Грк вданат од Француската револуција, верувал дека слободата треба да се освои со образование. Признат е како интелектуален водач кој со своите дела придонесол кон Грката војна за независност. Неговата *Воена поема* ги повикува сонародниците да се борат против угнетувањето (1800).

Какви идеи можевте да согледате во поемата во врска со идеологијата на Француската револуција? На кој начин влијаеле идеите на Француската револуција врз националните движења во Југоисточна Европа?

I-8. Прогласот на Александар Ипсилантис, Борба за верата и за татковината (1821)

Дојде време, Грци! Народите од Европа кои се бореа за истите права и за слободата одамна нè викаат да се угледаме на оние што, иако слободни, ги смогнале сите сили да си ја зголемат слободата, а со тоа и Среќата. Нашите браќа и пријатели насекаде, Србите, народите на Сула и од целиот Епир се вооружиле и нè чекаат; тогаш, да им се придружиме со Полет! Татковината нè вика! Европа ги вперила очите во нас и ни се чуди на тромавоста, па нека грмнат планините од звукот на нашата труба, нека екнат долините со звекотот на нашето Оружје! Нашата смелост ќе ја восхити Европа дури нашите угнетувачи бледи и в трепет бегаат пред нас. Просветлените народи на Европа итаат да си ја воскреснат среќата и, полни благодарност за даровите од нашите предци, посакуваат слобода за Грција.

Ако се покажеме како достојни на доблестите на нашите предци и на веков, се надеваме на нивната поддршка и помош; и голем број слободољубиви души меѓу нив, ќе поитаат и ќе ѝ се придружат на нашата борба. Кренете се, пријатели, и ќе видите која Велесила ги брани нашите права! Ќе видите дури и како, трогнати од нашата праведна цел, многумина од нашите непријатели му го вртат грбот на душманот и ни се придружуваат; штом во нив ќе препознае искрен дух, Татковината ќе ги земе под закрила [...]

Дојде време да го тргнеме неподносливот жарем, да ја ослободиме Татковината, да ја симнеме полумесечината за да го крнеме симболот што везден нè овенчува со победа; на Крстот мислам, и така да ги одмаздиме

татковината и православната вера за безбожниот презир на неверниците [...]

Тогаш, земете оружје; татковината нè вика!

Александар Ипсилантис

24 февруари, 1821, Главен штаб во Јаши

IEE том 12, стр. 23.

Прогласот го објавил Александар Ипсилантис (1792-1828) во Јаши.

Син на поранешен грчки кнез на Влашка, а и самиот висок офицер во руската војска и член на грчката тајна револуционерна организација *Филики етерија*, Александар Ипсилантис ја предводел ослободителната борба против Османлиите и во февруари 1821 со мала грчка војска навлегол во романските кнежевства.

Кому му е непосредно упатен прогласов? Анализирајте ги реторичките средства што се користат за да се трогнат и да се убедат сонародниците за да се вклучат во борбата? Според вас, зошто го споменува името на Европа?

I-9. Конзервативните барања на босанските спахии (1826)

Го добивме султанскиот ферман што ни го врачи Омер-ефенди во кој се наредува распуштање на јаничарите и спроведување на ферманот. Од освојувањето [османлиското освојување на Босна], нашите дедовци и ние ги почитуваме светиот муслимански Божји закон [*шерујатот*] и султанскиот закон [*канунот*]. Отсекогаш сме ги слушале и сме ги почитувале султанските фермани. Никогаш не сме им се спротивставиле и не сме покажувале непослушност. Нема ни сега. Но, веќе чети-

риесет години⁵ војуваме и си ги жртвуваме животите и имотот. Во претходните војни со Србија, што траеја петнаесет години, употребивме сè што имавме и за да го ослободиме белградското Кале дадовме над десет илјади животи, а илјадници од нас беа ранети. Секогаш сме се молеле за здравјето на Султанот и отсекогаш сме се надевале на неговата милост. И сега, кога се зборува за распуштањето на јаничарите, повторно се надеваме дека Султанот ќе ги рашири своите милостиви раце и ќе ги прекине и ќе ги отфрли сите новотии и дека ќе го зачува стариот поредок во Босна и сите стари воени единици и дека така, уште еднаш, ќе ни ја укаже својата добрина.

Aličić, стр.166-167.

Во 1826 султанот Махмуд II (1808-1839) ги распуштил јаничарските единици, со што ја отстранил главната сила што им се противела дотогаш на напорите за преобразба на Османлиската Империја. Тоа му овозможило да продолжи со ставањето на покраините под контрола на Цариград и да го подготви патот за реформите во времето на танзиматот.

Коментирајте ги ставовите на босанските спахии околу односите со Османлиската Империја. Зошто, според вас, биле несклони кон укинувањето на јаничарите и кон напорите за реформи во Османлиската Империја.

I-10. Гилхански хатишериф (1839)

Затоа, полни верба и со помош од Севишниот, помогнати од посредството на светиот ни Пророк, сметаме дека е исправно да се потрудиме со нови мерки да им овозможиме на покраините што ја составуваат Османлиската

Империја да ги уживаат благодатите на добрата управа.

Овие мерки, пред сè, мора да се извршуваат според три начела, а тоа се: 1. гаранции што обезбедуваат целосна заштита на животот, честа и имотот на нашето поданство. 2. Официјални правила за утврдување и наметнување даноци. 3. Еднакво постојани правила за собирање војска и за траењето на воениот рок...

Затоа, отсега предметот на секој обвинет ќе се разгледува јавно и во согласност со нашиот Божји закон, откако ќе се спроведат истрага и иследувања, и сè дури не се изрече службена пресуда никој не смее, ниту тајно ниту јавно, да усмрти некого со отров или на каков било друг начин.

Никој не смее на другиот да му ја нападне честа.

Секој има право на секаков имот и слободно да располага со него, без никој да го спречува и да му брани [...]

Овие султански благодати важат за сите поданици, без оглед на нивната вера и секта; сите тие ќе ги уживаат без исклучок. Затоа, им даваме целосна сигурност на жителите на нашава Империја, да ја уживаат во животот, честа и имотот, зашто им ја дава светото слово на нашиот Закон ...

Бидејќи сите што се во јавната служба на Империјата примаат плата како што прилега, (а платите за вршење на должностите што досега биле недоволни ќе се исправат), ќе се донесе строг Закон против тргувањето со склоностите и против митото (рушвет), кои Божјиот закон ги осудува и кои се една од главните причини за распаѓањето на Империјата.

Vučinić, стр. 160-161.

Султанскиот указ издаден во павилјонот Гилхане во Цариград, од името на султанот Абдулмецид I (1839-1861), се смета за официјален почеток на периодот на внатрешно преуредување на Османлиската Империја.

⁵ Составувачите мислат на Османлиско-австриската војна од 1787 до 1791; по крајот на војната, се продолжило со војување поради многубројните бунтови во Османлиската Империја, особено поради Српското востание кое започнало во 1804.

Посочете ги проблемите кои се сакало да се решат со хатишерифот. Што мислите за целите на указот? Дали намената му била да се осовремени државата или само да се намали незадоволството на поданиците?

I-11. Излагањето на Јон Кодру-Драгушану во корист на националната држава (1844)

Само национална држава може да создаде нација. Онаму каде што нема национална држава нема ни нација, а онаму каде што нема народна власт, државата е национална вообразба, а нацијата е збирштина од поединци со извесни идентични особености. Вистинска нација може да постои само ако власта добро го застапува народот, таа може да постои само онаму каде што сите чувства, сили и дела се устроени кон една цел, кон слава и углед, почит и чест на народот кога се гледа однадвор, благосостојба и задоволство на сите општествени сталежи, на секој поединец во душата...

Codru-Drăgușanu, стр. 253-254.

Јон Кодру-Драгушану (1820-1884) е роден во Фагараш, Трансилванија, која била под австриска управа. Патувал многу во разни европски земји, од Англија до Русија и бил активен во политиката и во културниот живот.

Коментирајте го исказот „само национална држава може да создаде нација“ и дали тој е поврзан со фактот дека во тоа време Романците биле исклучени од политичкиот систем на Трансилванија?

I-12. Планот на Илија Гарашанин за создавање на српско-словенско Царство (1844)

„Бранувањето и вриежот меѓу Словените веќе започна [...]. Од ова сознание извира

одредницата за ликот на српската политика: да не се ограничи на нејзините сегашни меѓи, туку да се стреми да ги опфати сите српски народи што се околу неа [...].

Турското царство [мора] да се распадне и тоа распаѓање може да се случи само на два начина:

1. или царството ќе се раздели;
2. или одново ќе го изсидаат неговите жители христијани [...]

Српската држава што веќе среќно почна, но која мора да се шири и јакне, има своја основа и темел во царството српско од XIII и XIV столетие и во богатата и славна српска историја. [Според оваа историја се знае дека] српските цареви беа почнале да му го одземаат замавот на Грчкото Царство и скоро ќе му го фатат крајот, па така наместо пропаднатото Источно Римско Царство ќе воспоставеа Српско-словенско Царство и првоно ќе го заменеа. Цар Душан Силни веќе го примил грбот на царството грчко. Доаѓањето на Турците ја прекина оваа промена и ја попречи работата за долго време, но сега, бидејќи силата турска е скршена и тукуречи уништена, треба истион дух да почне да дејствува, одново правата свои да ги бара и прекинатата работа одново да ја продолжи.

[...] Ако новата преродба на српското царство се гледа од оваа точка, тогаш и другите Јужни Словени идејава мошне лесно ќе ја разберат, а и со радост ќе ја примат, зашто изгледа во ни една друга европска земја меѓу народот не живее така споменот за историското минато како кај турските Словени [...] И затоа може со сигурност да се смета дека оваа работа народот со добра волја ќе ја прими и не ќе се потребни десетлетни дејствувања меѓу народот само за да може да ја сфати користа и ползата од ова самостојно владеење. Србите беа први меѓу Словените во Турција што се изборија за својата слобода со сопствени сили и средства. Поради тоа тие имаат целосно право да се стремат кон овој потфат [...]

Новата српска држава на југ би ѝ ги давала

на Европа сите гаранции дека ќе биде способна и крепка држава што ќе може да се одржи меѓу Австрија и Русија. Географската положба на земјата, нејзината површина и богатството на природното производство и воинствениот дух на жителите, возвишеното и пламено чувство на народност, еднаквото потекло, единствениот јазик – сето тоа укажува на нејзината постојаност и голема иднина.

За да може да се утврди што и како може да се стори, владата мора да се извести во каква положба се наоѓаат народите во сите покраини што ја окружуваат Србија. [...] Затоа, владата мора, пред сè, да испрати остроумни [...] и верни луѓе кои ќе испитаат во каква положба се тие народи и земји и кои ќе достават точни извештаи штом ќе се вратат. Владата треба посебно да се подучи за состојбите во Босна и Херцеговина, Црна Гора и северна Албанија. Притоа неопходно е точно да дознае како стојат работите во Славонија, Хрватска и Далмација и, се подразбира, да дознае како им е на луѓето во Срем, Банат и Бачка.“

Ljušić, 1993, стр. 151-163.

Илија Гарашанин (1812-1874) е еден од водечките српски политичари и државници во XIX век. Под разни влијанија, но најмногу под влијание на советувањата со чешкиот политички емигрант Франтишек Зах (кој бил во контакт со полските политички емигранти во Париз), Гарашанин во 1844 година го напишал своето *Начертаније* (планот за идната српска надворешна и национална политика). Во него навел кои требало да бидат главните цели на долгорочната политика на Србија кон Балканот, заснована врз обединувањето и ослободувањето на териториите каде што живееле Србите, вклучувајќи ги и соседните земји на Балканот, кои и натаму биле под османлиска власт. Соседните држави го сметаат *Начертаније* за српски империјалистички план.

Каква цел имал текстот? Најдете ги историските аргументи што ги користи авторот за да ги пренесе своите идеи и уверувања.

I-13. Националните барања во револуциите од 1848

A. Словенечките барања

1. Сите Словенци да се обединат во единствена нација и така да имаат заедничко словенечко собрание [...]
2. Словенечкиот јазик на словенечката територија да има иста положба како и германскиот на германската територија и како италијанскиот на италијанската територија [...]
3. Да се овозможи словенечкиот јазик да се воведо во секоја служба на словенечката територија ако и кога ќе го посакаме тоа [...]
4. Секој службеник што ќе се вработи на словенечка територија одлично да го владее словенечкиот јазик [...]

Prunk, стр. 56.

B. Барањата на народот усвоени од Хрватското национално собрание во Загреб

Бидејќи се наоѓаме во вонредна состојба и за враќање во состојба на законит ред потребно е да имаме законит врховен поглавар: затоа едногласно го избравме за бан - баронот Јосип Јелачиќ Бужимски, мажот што ја ужива довербата на сиот народ, кому има да му се предаде заповедањето со пограничната војска и правото да го свикнува Саборот.

Нашиот државен Сабор да се свика најдоцна до 1 косар (мај) годинава во престолниот град Загреб. Крепкото и ново обединување на Кралството Далмација што и по закон и по историја ни припаѓа нам, со Кралството Хрватско и со Кралството Славонско, кои

исто така се наши војнички граници...

Сопствен и независен, пред нашиот Сабор одговорен министерium чии членови има да му бидат на народот по волја и кои ќе се одликуваат со нов, напреден и слободољубив дух.

Воведување на народниот јазик во внатрешното и надворешното управување со нашите кралства, како и во сите виши и нижи училишта.

Основање на универзитет во Загреб.

Слобода на печатот, верата, учењето и говорот.

На првиот нареден, како и на сите идни наши државни Сабори застапување на народот врз еднакви основи без разлика на сталежот.

Еднакви даноци и секакви други давачки без разлика на сталежот.

Укинување на целибатот и воведување на народниот јазик во црквата според старинското хрватско право и обичаите.

Horvat, том I, стр. 107-108.

В. Националната петиција што ја усвоило Романското народно собрание во Блаж, Трансилванија

1. Романската нација, врз основа на начелата на слобода, еднаквост и братство, бара своја национална независност во политичката сфера за да постои самостојно како романска нација, да има свои претставници во Диетот⁶ на земјата во сразмерност со нивниот број, да има свои чиновници во сите гранки на управата, правосудството и војската во ист размер, да [може] да го користи својот јазик за сè што ја засега, вклучително и во законодавството и во управата. Бара [право да свикува] годишно општо национално собрание [...]

3. Романската нација, бидејќи е свесна за поединечните права, бара итно укинување на кметството без да плаќа кметското се-

ланство никаков надомест [...]

7. Романската нација бара слобода да говори, да пишува и да објавува без цензура [...]

8. Романската нација бара да се гарантира слободата на поединецот; никој не смее да се приведе од политички причини. Понатаму, бара слобода на собирање, односно на луѓето да не им се случуваат непријатности ако мирно се собираат само за да говорат и да се спогодуваат [...]

10. Романската нација бара вооружување на народот, или национална гарда за одбрана на земјата од внатрешна и од надворешна опасност. Романската милиција да има свои офицери Романци.

13. Романската нација бара основање романски училишта во сите села и градови, романски гимназии, воени и технички установи, богослови, како и романски универзитет што ќе го финансира државата од даночните давачки што ги плаќаат обврзниците, со целосна слобода самостојно да ги избира своите управители и професори и да ги утврдува наставните програми [...]

14. Романската нација бара јавните давачки да се сносат заеднички во согласност со имотот и богатството на секој [човек] и да се укинат привилегиите.

15. Романската нација посакува да се донесе нов Устав на Трансилванија на едно уставотворно собрание [...], Устав што ќе се заснова врз начелата на правичноста, слободата, еднаквоста и братството и да се донесат нови граѓански, кривични и трговски законици во согласност со истите начела.

Murgescu, стр. 191-192.

Во 1848 во неколку европски држави се кренале револуции, вклучително и во Хабсбуршката Империја и во романските кнежевства, но не и во Србија, Грција и Османлиската Империја. Во Хабсбуршката Империја, по брзото развластување

⁶ Застапничкото собрание на Трансилванија.

на апсолутистичката власт, на чие чело бил Метерних, секоја нација се обидела да ги дефинира и да ги оствари своите интереси; од март до мај 1848 се одржале неколку национални собранија, на кои се донесле национални политички програми. Сепак, борбата за политички права и уставно владеење набрзо ја засениле национални конфликти, кои ги поделиле револуционерите и им овозможиле на Хабсбурговците со руска помош да ја задушат Револуцијата во 1849 година.

? Кои биле главните барања на Словенците, Хрватите и Романците? Како го објаснувате фактот дека поголем број од барањата се слични? Издвојте ги барањата кои денес се остварени во вашата земја. Кои барања не се исполнети и зошто?

I-14. Незадоволството на босанските христијани од османлиската власт, изложено од францискиот калуѓер Иван Фрањо Јукиќ (1850)

Ако христијанин во Босна се суди со Турчин, никако не може да ја истера правдината, зашто против Турчинот, особено ако вториов е белобрад, не може да посведочи за ништо! Кадиджата [судијата] вели: „Слушај бе, Влаву, еден Турчин знае повеќе од илјада Власи! Ова е турска земја, а вие сте поданство [раја], тука црковно своно не свони, ами турската вера се проповеда“ и така натаму. Така се суди во царските судови. Денес христијанин не може да има државна работа, само Турците можат. Ако христијаните во Босна сакаат да кренат нова црква или да обноват стара, тешко ним – па кутриот народ мора да седи надвор под ведро небо и гологлав молитва да слуша!

Jukić, стр. 307-308

? Кои се елементите на незадоволство што ги нагласува авторот? Мислите ли дека авторот е пристрасен? Ако мислите дека авторот е пристрасен, може ли, сепак, да го користиме извадоков како историски доказ? До колкава мера?

I-15. Османлиски империјален декрет⁷ со кој се воспоставува еднаквост меѓу поданиците, без разлика на нивната вера (1856)

Нека се стори како што се повела тука. Тебе, Голем Везиру, Мехмед Амин Алипаша, одликуван со мојот Империјален орден на Меџидија од прв ред и со Орден за лични заслуги, Господ да ти даде величие и да ти ја возвиши моќта!...

Пожелав сега да ги обновам и уште повеќе да ги проширам новите мерки наложени со благородноста на мојата Империја и [...] со љубезната и пријателска помош од велесилите, благородните ми сојузници [...]. Гаранциите што ги ветив со Гилханскиот хатишериф и во согласност со танзиматот [...] денес се потврдуваат и зацврстуваат, и повелам да се преземат делотворни мерки за да може да имаат целосно и потполно дејство.

Се потврдуваат и се задржуваат сите права и сета духовна неприкосновеност што моите претходници, во дамнешни времиња и во дните по нив, им ги дале на сите христијански заедници и на другите немуслимански вери што под моја закрила настанале во мојава Империја.

Сите христијански и другите немуслимански заедници се обврзуваат во утврден рок и заедно со поверенствата што за таа цел ќе ги состават од сопствените редови да се состанат, со мое врховно одобрение и под надзор на мојата Висока порта, за да испитаат какви права и заштита навистина уживаат, па да ги разгледаат и да ги достават до Високата порта потребните реформи што ги налага напредокот на цивилиза-

⁷ Хатихимајун

цијата и на времево. Овластувањата што им ги дадоа на христијанските патријарси и епископи, султанот Махмуд II и неговите наследници, да се усогласат со новата положба што им се дава на заедниците со мојата великодушност и добра намера [...] Начелата за доживотно именување на патријарсите, според сега изменетите правосилни правила за избор, да се извршуваат буквално во согласност со ферманите за именување.

Црковните давачки, без оглед на видот и природата, се укинуваат и се заменуваат со однапред утврден приход за патријарсите и за великодостојниците на заедниците [...] Во градовите, касабите и селата каде што целото население е од иста вера нема да се спречува обновата на зградите наменети за верски обреди, школи, болници и гробишта, под услов да се зачува изворниот нацрт...

Сите ознаки и белези кои некој сталеж од поданството во мојава Империја го понижуваат во однос на друг сталеж врз основа на верата, јазикот и расата засекогаш да се избришат од Управните прописи. Да се донесат закони против употреба на секакви навреди и погрди, било од страна на обичните жители било од страна на власта.

Бидејќи сите религиски облици имаат и ќе имаат право на слободна вероисповед во сите мои краишта, ниеден поданик на мојава Империја нема да се спречува во богослужбата при својата вера [...] Сите мои поданици, без исклучок, ќе може да се примаат во државните граѓански и воени школи... Понатаму, секоја заедница има право да основа јавни училишта за наука, уметност и занаети [...]

Сите трговски, прекршочни и кривични тужби меѓу муслиманите и христијаните или другите немуслимански поданици, или меѓу христијаните и другите немуслимански или инакви секти, да се решаваат во мешовити судови. Судањата во тие судови да бидат

јавни: страните да се соочуваат и да изнесуваат сведоци, чии сведочења мора да се уважуваат еднакво, штом ќе се заколнат според законите на својата вера [...]

Даноците да се собираат еднакво од сите поданици на мојава Империја, без оглед на сталежот и верата. Да се утврдат најитни и најделотворни средства со кои ќе се исправа злоупотребата при собирањето даноци, особено на десетокот. Системот на непосредно собирање даноци постепено, и што е можно побргу, да се замени со земјоделски план во сите гранки на државните приходи.

Vučinić, стр. 161-163.

Кои биле целите на османлиската власт кога го издала Указов? Споредете ги конкретните одредби од Указов со поплаките од претходниот документ I-14. Мислите ли дека Указот бил делотворен во зајакнувањето на приврзаноста на немуслиманските народи кон османлиската држава?

I-16. Спротивставени мислења околу планот да се основа двојна бугарско-османлиска држава (1867)

A. Претставка од Тајниот централен бугарски комитет до султанот Абдул Азиз⁸

Допис,

до Неговото Височество султанот Абдул Азизхан, нашиот милостив господар и татко, од Тајниот централен бугарски комитет

Височество!

Судбината на поединецот и на секоја нација е во раката на севишниот Господ, вселенскиот

⁸ Османлиски султан 1861-1876.

владетел. Пред четири векови судбината не стави, нас Бугарите и драгата ни татковина, под власт на славните освојувачи што ја создадоа Османлиската Империја во Европа.

[...]

Сега сакаме да Ве помолиме љубезно да ни дозволите да ги изложиме пред Вашето Височество основите врз кои бугарскиот народ сака, и љубезно моли, да му се прогласи независност.

Политичка независност.

Член 1. Национална влада заснована врз устав.

Член 2. Бугарија, со сите покраини населени со Бугари, да се прогласи за независна и да се нарече Бугарско Царство.

Член 3. Бугарското Царство да биде политички зависно од Османлиската Империја, и негов цар да биде Султанот, Неговото височество султанот Абдул Азис и неговите наследници, кои на својот назив „османлиски султан“ ќе го додадат и називот „бугарски цар“ [...]

Член 6. Царскиот намесник ќе биде втор по Неговото височество, како владетел на државата, на владата и на извршната власт, врховен заповедник на бугарската војска и врховен судија.

Член 7. Царскиот намесник ќе владее со помош на Совет што ќе се состои само од Бугари и што ќе го избира Национално собрание. Членовите на овој Совет да ја делат власта, така што секој од нив ќе раководи со посебен делокруг. Да имаат право да предлагаат закони и да подготвуваат буџетски предлози, што ќе се доставуваат до царскиот намесник за усвојување, откако ќе се усвојат во Националното собрание. Заеднички да одговараат за своите дела и ни една одлука на царскиот намесник да не стапи во сила дури не ја потпишат сите членови на Советот [...]

Член 9. Православното христијанство да биде главна вера во земјата.

Член 10. Правдата да се спроведува според посебни бугарски закони што ќе ги донесува

Националното собрание [...]

Член 11. Бугарското царство да има сопствена независна војска, устроена во согласност со новите системи и во согласност со посебен закон. [...]

Член 13. Бугарскиот јазик да биде официјален јазик на Царството.

Член 14. Да се овозможат сите граѓански и политички права, како на пример: слобода на печатот, право на слободно говорење, состанување и јавни расправи за политичките и општествените проблеми итн., како и лична слобода, правото на човека да биде свој господар во својот дом и верска толеранција.

Хрестоматия, стр. 400-409.

Неколку текстови ги документираат обидите за основање национални држави. Меѓутоа, националната држава не е единствениот облик смислен за политичко организирање. Поради некои карактеристични политички околности, се формулирале и други предлози, кои, всушност, биле алтернативни на националните држави.

Анализирајте го начинот на кој требало да се организира Бугарија во дуалистичката османлиско-бугарска држава. Каков бил односот кон османлиската држава? Обидете се да видите зошто членовите на Тајниот комитет замислиле токму таков предлог, а не некој друг. Познат ли ви е некој друг пример на дуалистичка држава во Европа?

Б. Реакцијата на Фуад-паша⁹, како што ја опишал Христо Стамболски во своите мемоари

Во посета кај Фуад-паша. – Истиот ден, на 2 април 1867, вториот ден од Бајрам, Хрис-

⁹ Фуад-паша (1815-1869), еден од водечките османлиски реформатори од периодот на Танзиматот. Петпати бил османлиски министер за надворешни работи, а двапати бил Голем везир.

то појде кај Фуад-паша, сегашниот министер за надворешни работи, со изговор дека сака да му го честита празникот и да му се претстави...

Во разговорот министерот зборуваше за дописот и рече дека владата „a fait sourde oreille“ [се прави глува] и дека никој од неговите амбасадори не рекол ништо за тоа. „Бугарите“, додаде Фуад-паша, „ако дописот, воопшто, го напишале Бугари, изгледа се многу саможиви; да живееја само Турци и Бугари во Османлиската Империја, работите ќе беа сосема поинакви. Но, тука се и Грците, Ерменците, Албанците, Курдите, Арапите и многу други националности и секоја од нив има право на истите политички и национални права и привилегии... Како што се вели во дописот, тие што можат посебно да ја крепат турската држава не се само турскиот, грчкиот и бугарскиот народ, туку сите –еднакво, но за тоа треба сите националности да имаат разумни основи. Ете затоа Ви велам, - заокружи министерот, дека составувачите на дописот мора да се себични и незрели луѓе“.

Стамболски, стр. 292-293.

д-р Христо Т. Стамболски (1843, Казанлик – 1932, Софија) – лекар и јавна личност. Професор по Анатомија на царската медицинска школа во Цариград; еден од организаторите на здравството во Бугарија по 1878. Активен бил во движењето за основање посебна бугарска црква независна од Цариградската патријаршија.

Коментирајте го ставот на Фуад-паша. Поради кои причини тој го критикува предлогот? Мислите ли дека неговиот став бил официјално гледиште на османлиската држава?

Организирајте дебата:

поделете се во две групи: едната нека најде аргументи во прилог на предлогот за бугарско-османлиска дуалистичка држава,

а другата нека го разгледува предлогот од стојалиштето на Фуад-паша. Може да се обидете и да расправате за сличен предлог од гледиште на својот идентитет, земајќи ги предвид карактеристичните историски услови.

I-17. Проект за обединување на Бугарите и Србите во едно Јужнословенско царство под власт на српскиот кнез Михајло Обреновиќ (1867)

Протокол

Бидејќи денешниве околности налагаат сите угнетени народи во Турција да преземат ослободителни дејства, ние, Бугарите што живеат во Бугарија, Тракија и Македонија, се собравме да размислиме и да најдеме начин да си ја ослободиме љубената татковина, за да можеме да му се придружиме на семејството слободни земји и да му покажеме на светот дека постоиме.

За да успееме во овој посакуван потфат мора да избереме соседен народ со чија помош ќе може да дојдеме до слобода на обострана корист, па не можевме да избереме ниеден друг народ, освен Србите, кои ни се сродни и по националност, и по вера и по географско поднебје.

Братското единство меѓу Србите и Бугарите треба да го носи името Јужнословенско Кралство.

Јужнословенското Кралство ќе се состои од Српското Кралство и од Бугарското Кралство (бугарското ги опфаќа териториите Бугарија, Тракија и Македонија).

На чело на новооснованата власт ќе биде сегашниот кнез на Србија, Михајло Обреновиќ, со престолонаследни права.

Ова Кралство треба да има едно национално знаме кое ќе ги претставува симболите на двата народа. Истото треба да важи и за нивните идни пари.

Секоја земја ќе си го задржи својот јазик

како официјален, а официјалните претставници ќе бидат од народот што го зборува тој јазик.

Српските закони што се во сила ќе ги прифатиме и ќе се преведат на бугарски јазик. Сите прописи на Јужното словенско Кралство, без исклучок, ќе се објавуваат на двата јазика, односно и на српски и на бугарски.

Документи 1, стр. 434-435.

 Според вас, зошто Бугарите решиле да создадат унија со Србите, наместо да бараат сопствена национална држава? Како планирале да си го зачуваат националниот идентитет?

I-18. Руски извештај за плановите да се создаде единствена Романско-бугарска држава (1867)

Во Писмото бр. 1 од 15 април, имав чест да ја известам Вашата екселенција дека таканаречениот Таен бугарски комитет се состои, главно, од млади луѓе и се формирал со цел во Европа да промовира поволно јавно мислење кон Бугарите и истовремено да ги поттикнува да се кренат против турското угнетување.

Според натамошните сознанија, што ги собрав самиот, излегува дека тој Комитет се основал по извесна спогодба меѓу партијата на Црвените [либералите] од Романија и некои Бугари. Понатаму, според спогодбата, Романците ќе се обврзат да им помагаат на Бугарите во борбата за ослободување од турската власт, за да можат да си прогласат држава што ќе биде независна од Султанот. Несомнено е дека Романците, кога се спогодувале со Бугарите, имале скриени намери да ја возобноват Влашко-бугарската држава во своја полза и да ги искористат проблемите со кои ќе се соочи турската влада ако дојде до бугарско востание. Тогаш ќе можат да си прогласат независна Романија и да ги остават Бугарите на цедило. Но, од своја страна, Бугарите мислеле само на придобивките

што би ги добиле за своите земјаци отаде Дунав [...]

Документи 1, стр. 436.

 Какви биле, според рускиот дипломат, вистинските цели на Бугарите и на Романците?

Споредете ги текстовите I-16, I-17 и I-18. За кој проект сметате дека е најповолен по Бугарите?

Споредете ги текстовите I-12, I-16, I-17, I-18 I-38.

Какви политички модели се предлагат со овие предлози?

I-19. Едно мислење од XIX век за врската меѓу политичката слобода и нацијата – уводник објавен од страна на Љубен Каравелов во весникот *Свобода* (ноември 1869).

Како што на животните што живеат на Земјата им треба воздух, а на рибите вода, на човека, пред сè и над сè, му треба слобода. Без слобода човек не може да се нарекува човек; без слобода човек не може да биде она за што го создала природата, па затоа не може ни да биде среќен.

Сè што му треба на поединецот ѝ е неопходно и на целата нација. Само нација што има сопствен историски живот и надворешна и внатрешна слобода, т.е. што има сопствена политичка и интелектуална независност, може да живее и да напредува. Секоја нација што нема политичка слобода постојано е изложена – дури и со најлиберална власт – на некое невидливо влијание од централизацијата и од нацијата што владее, а ретко се случува тоа влијание позитивно да се одразува врз поробената нација.

Каравелов, стр. 165.

 Љубен Каравелов (1834/1835-1879) – писател, новинар, организатор и идеолог на бугарското движење за национално ослободување. Бил основоположник на бугарската револуционер-

на организација и уредник на нејзиното списание. Исто така, се смета и за еден од основоположниците на бугарската книжевност.

Анализирајте го исказот „сè што му треба на поединецот ѝ е неопходно и на целата нација“. Разгледајте го текстот во контекст на текстот III-1 што го напишал Димитриј Болинтиевану и споредете ги. Што се обидуваат да кажат авторите? Што мислите, зошто ја нагласуваат идејата за нацијата?

I-20. Ферманот со кој се создава Бугарската егзархија (1870)

Сите наши послушни поданици и жители на Нашата Империја, кои уживаат целосна и трајна слобода на вероисповед и ги имаат сите други права, живеат во меѓусебна слога и пријателство, како што и треба да биде меѓу сограѓаните и учените...

Сепак, за наша голема жал, се изнагледавме спорови и несогласија што настанаа, и покрај нашата добра волја, меѓу бугарските христијани и Цариградската патријаршија...

1. Се основа посебно верско надлештво по име „Бугарска егзархија“, што ќе ги опфаќа долунаведените епископии и епархии и некои други места. Егзархијата се овластува да се справува со сите црковни проблеми во таа вера.

2. Највисокиот чин меѓу свештенството ќе го носи називот „егзарх“ и канонски ќе началствува со бугарскиот Свет синод, чие седиште ќе биде секогаш при него [...]

4. Во согласност со црковните канони, овој егзарх, именуван со наш Берат (Повелба), ќе мора при богослужбата да го споменува името на патријархот во Цариград [Истанбул].

Пред да се избере личност достојна да биде егзарх во согласност со црковните канони, треба да се побара мислење и одобрение од мојата влада [...]

[...]

Ако сите, или барем две третини, од христијаните што живеат некаде надвор од горенаведените места посакаат да стапат под надлештво на Бугарската егзархија, и ако тоа се докаже, ќе им се дозволи така и да постапат.

Хрестоматия, стр. 268-271.

Бугарската егзархија била посебна православна црква, основана со османлиски ферман (Повелба од Султанот) во февруари 1870. Продолжила да постои до 1953, кога се реорганизирила во Бугарска патријаршија.

Што мислите, зошто османлиската власт го прифатила создавањето на автономната Бугарска егзархија? Зошто православните Бугари сакале своја автономна црковна организација, посебна од Цариградската патријаршија?

I-21. Резултатите од плебисцитот за црковната приврзаност во Скопската и во Охридската епископија (1874)

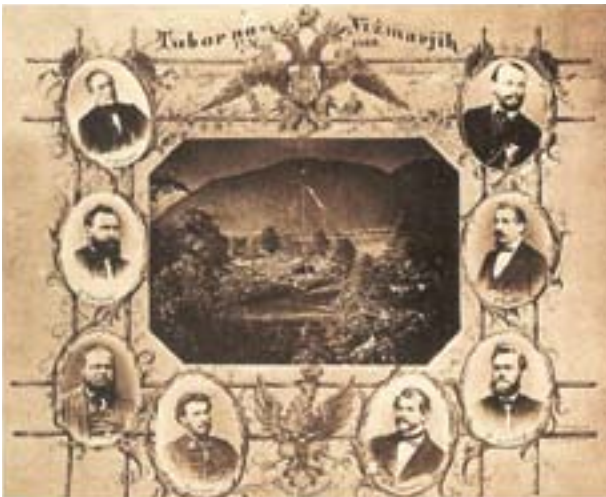
По изјаснувањето за именување бугарски владици во Скопската и Охридската епархија, како што се повела со член 10 од Ферманот за основање на Бугарската егзархија, се утврди дека од 8698 христијански домаќинства во Скопската епархија, само 567 домаќинства сакале да останат во Цариградската патријаршија, а другите 8131 домаќинства гласале за преминување под пастирство на Бугарската егзархија.

Според податоците што ги дал Солунскиот вилает од 21 мухарем 1291 (27 февруари 1874), изјаснувањето во градот Охрид и околината покажало дека само 139 мажи гласале да се остане во Патријаршијата, а 9387 мажи гласале за преминување во Бугарската егзархија.

Хрестоматия, стр. 280.

? Како ги коментирате резултатите од плебисцитот? Какви други видови информации ни се потребни за да ги разбереме подобро резултатите? Дали во XIX век било чудно тоа што гласале само мажите? Праведно ли било тоа што во скопската епархија за цело домаќинство се давал само еден глас?

► **сл 1. Словенија: движењето Табор (1869)**

Slovenska, стр. 232.

key Либерално ориентираните Словенци, следејќи го чешкиот пример, организирале „табори“, средби на отворено, за да ја поддржат програмата Обединета Словенија. Цели две години, сè додека Виена не ги забранила овие јавни собири, Словенците се собирале на различни места да слушаат беседници и да донесуваат резолуции за национални прашања.

? Каква цел имала сликава? Какво е значењето на централната слика? Каква е врската меѓу пејзажот и националните вредности?

I-22. Христо Ботев за потребата Бугарите да се борат за национална слобода (1875)

Историјата на нашиот народ е мрачна и гласна, а сегашнава положба на народот е тешка и горчлива.

Со други зборови, Бугарите им робуваат на Турците, си робуваат себеси, робови му се на металот, па дури и на своето образование и на својата култура. Ако погледнете колку вредно работат сè, ќе видите дека работат како волови, а ако ги погледнете нивните неовоземни страдања, па дури и нивните лица, веднаш ќе се уверите во фактот дека вистина „работат како волови, се збираат како пчели и живеат како свињи“.

Вистина е дека многумина странци пишуваат и уште пишуваат многу за нашата трудољубивост, даровитост и културниот ни напредок. Да, речиси, секој од тие писатели математички докажал и докажува дека за да станеме „Германците на Југот“ или „Англичаните на Истокот“ мора да се ослободиме од свирепиот турски јарем, да се ослободиме од ова нечовечно ропство што ни ја цеди сета плодотворност од силата, и да ја изградиме слободната јужнословенска конфедерација на босфорскиот булевар.

Botev, стр. 85-86.

key Христо Ботев (1847-1876) – национален херој, поет, новинар и револуционер: главно живеел и работел во Романија. Во 1874-1875 станал водач на Движењето за бугарско национално ослободување. Во мај 1876 го минал Дунав со мала чета и загинал во битка со турските единици. Напишал само дваесетина песни, кои, сепак, го направиле класичен писател во бугарската книжевност.

? Каква била целта на написот? На кој начин авторот се обидел да ја нагласи гордоста на Бугарите?

Зошто авторот инсистирал на идеја-

та дека Бугарите можат да бидат „Германците на Југот“ или „Англичаните на Истокот“? Во вашата земја, со кои европски народи најчесто се правеле споредби?

I-23. Политичката програма на Бугарското централно добротворно друштво (Букурешт, ноември 1876)

За да се овозможи да се воспостави мир на Истокот, да се запре постојаната свирепост на Турците кои не почитуваат ниту едно човеково право и за да се остварат правичните желби на бугарскиот народ, Европа е должна да помогне во спроведувањето на следнава програма:

1. Да се возобнови бугарската држава, составена од Бугарија, Македонија и Тракија, со Бугарите како преовладувачки елемент.
2. Бугарската држава ќе има независна влада и свој устав што ќе го донесе законодавен орган избран од народот.
3. За сите сфери ќе има посебни закони што ќе се изготвуваат во согласност со уставот и ќе ги исполнуваат потребите на народот.
4. Сите туѓи малцинства што живеат меѓу Бугарите ќе имаат исти политички и граѓански права.
5. Во бугарската држава ќе има целосна слобода на совеста.
6. Воената служба и основното образование ќе бидат задолжителни за сите граѓани на бугарската земја.

Хрестоматия, стр. 609.

 Откако Османлиската Империја го задушила Априлското востание на Бугарите во август 1876, бугарските иселеници во Романија го формираа Бугарското централно добротворно друштво (БЦДД), политичка организација што изработи програма со главните политички барања за национално ослободување на Бугарите.

 Како ги објаснувате изразите што се користат во текстот против Турците и Османлиската Империја? Мислите ли дека се однесуваат конкретно на османлиското задушување на бугарското востание во 1876 или биле поопшто реторичко средство? На кој начин овие автори имале намера да ја создадат бугарската држава? Како, според нив, требало да се устрои новата држава?

I-24. Албанска песна напишана во времето на Берлинскиот конгрес (1878)

Молам внимавајте
На Албанија
Не парчете ја
Како некое сираче
Не сме ни Грци, ни Бугари
Не сме ни Црногорци
Туку токму Албанци
И сакаме слобода...

Brahimi, стр. 62.

 Албанците, како и некои други балкански нации, немале свои претставници на Мировниот конгрес во Берлин, но нивните водачи се обиделе и да ги дефинираат националните цели и да го мобилизираат јавното мислење да се поддржат овие цели.

 Каква цел имала оваа песна? Што сакале авторите да постигнат со тоа што ги навеле имињата на народите што живееле во регионот?

I-25. Берлинскиот мировен договор (1878)

Договор меѓу Велика Британија, Австро-Унгарија, Франција, Германија, Италија, Русија и Турција. Берлин, 13 јули 1878 година.

Член I. Бугарија претставува автономно и зависно кнежевство под врховна власт на Не-

говото царско височество Султанот. Кнежеството ќе има христијанска влада и национална милиција.

Член XXIII. Високата порта се обврзува на островот Крит доследно да го применува Уставниот закон од 1868 со онакви измени какви што може да се сметаат за справедливи. Слични закони приспособени кон локалните потреби, со исклучок на прашања што се однесуваат на даночното изземање предвидено за Крит, ќе се воведат и во другите делови од Турција во Европа за кои со овој Договор не се предвидува посебна организација. Високата порта ќе овласти посебни поверенства, во кои староседелците ќе бидат значително застапени, за да ги утврдат подробностите на новите закони во секоја покраина. Нацрт-устројствата што ќе произлезат од нивната работа ќе се достават на увид до Високата порта, која, пред да ги прогласи законите и да ги стави во сила, ќе се советува со Европската комисија основана за Источна Румелија.

Член XXV. Покраините Босна и Херцеговина ќе ги окупира и со нив ќе управува Австро-Унгарија. Бидејќи Владата на Австро-Унгарија не сака да ја преземе управата со Новопазарскиот санџак (област), кој се протега меѓу Србија и Црна Гора југоисточно до другата страна на Митровица, таму османлиската управа ќе продолжи да ги остварува своите функции. Меѓутоа, за да обезбеди трајност на новата политичка состојба, како и за да обезбеди слободен и безбеден сообраќај, Австро-Унгарија го задржува правото да држи гарнизони и да има воени и трговски патишта низ овој дел од стариот босански вилает.⁹ За таа цел, на владите на Австро-Унгарија и на Турција им се остава самите да се усогласат за подробностите.

Член XXVI. Високата порта и сите Високи договорни страни што досега не го сториле тоа ја признаваат независноста на

Црна Гора.

Член XXXIV. Високите договорни страни ја признаваат независноста на кнежеството Србија, под условите наведени во следниот член.

Член XXXV. Во Србија припадноста на различни вероисповеди и секти нема да се користи против никого како основа за негово исклучување или за да се прогласи за неподобен за прашања од доменот на остварувањето на граѓанските и на политичките права, стапувањето во јавна служба, на јавни звања и укажувањето почести, ниту при вршењето разни занимања и занаети, во кое било место. На сите лица од Србија, како и на странците, им се гарантира слободно и јавно вршење на секаков вид богослужба и на одделните верски заедници нема да им се попречува ниту хиерархиската организација, ниту општењето со своите духовни старешини.

Член XLIII. Високите договорни страни ја признаваат независноста на Романија, под условите наведени во наредните два члена.

Член XLIV. Во Романија припадноста на различни вероисповеди и секти нема да се користи против никого како основа за негово исклучување или за да се прогласи за неподобен за прашања од доменот на остварувањето на граѓанските и на политичките права, стапувањето во јавна служба, на јавни звања и укажувањето почести, ниту при вршењето на разни занимања и занаети, во кое било место. На сите лица од Романија, како и на странците, им се гарантира слободно и јавно вршење на секаков вид богослужба, а на посебните верски заедници нема да им се попречува ниту хиерархиската организација, ниту општењето со своите духовни старешини. Со поданиците и државјаните на сите Сили, било трговци било други, во Романија ќе се постапува без верски предрасуди и ќе уживаат целосна рамноправност.

⁹ Провинција

Член XLV. Кнежеството Романија му го враќа на Неговото височество рускиот Цар делот од територијата на Бесарабија што беше одвоен од Русија со Париската спогодба од 1856, а чии граници на запад се средниот тек на [реката] Прут, а на југ средниот тек на ракавот Килија и устието кај Стари-Стамбол [денешната држава Молдавија].

Член LVIII. Високата порта на Царството Русија во Азија му ги отстапува териториите Ардахан, Карс и Батум [денешни Ерменија и Грузија, со дел од североисточна Турција], заедно со последново пристаниште.

Член LIX. Неговото височество рускиот Цар изјавува дека има намера Батум да го прогласи за отворено пристаниште, главно, трговско.

Член LXII. Бидејќи Високата порта искажа намера да го поддржува начелото на верска слобода, и тоа во најопширен опсег, договорните страни го примаат на знаење овој доброволен исказ. Во ниеден дел од Османлиската Империја различната вероисповед нема да се користи против никого како основа за негово исклучување или за да се прогласи за неподобен за прашања од доменот на остварувањето на граѓанските и на политичките права, стапување-

то во јавна служба, на јавни звања и укажувањето почести, ниту при вршењето на разни занимања и занаети, во кое било место. На сите им се гарантира слободно и јавно вршење на секаков вид богослужба, а на посебните верски заедници нема да им се попречува ниту хиерархиската организација, ниту општењето со своите духовни старешини.

Свештенството, аџиите и калуѓерите од сите нации што патуваат во европскиот и во азискиот дел на Турција ќе ги уживаат истите права, поволности и придобивки.

Правото на официјална заштита од дипломатските и од конзуларните претставници на Силите во Турција се признава и во однос на гореспоменатите лица и во однос на нивните верски, добротворни и други установи во светите места и во сите други места. Правата што ѝ припаѓаат на Франција изрично се запазуваат и сосема е јасно дека никако не може да се менува сегашната состојба на светите места. Монасите на Света Гора, без разлика од која земја потекнуваат, ќе ги задржат старите имоти и поволности и без исклучок ќе уживаат целосно еднакви права и прерогативи.

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.html>

Нацртајте три карти: една со состојбата пред 1878, на втората претставете ги територијалните барања на секоја етничка група, а на третата конкретниот распоред според Берлинскиот мировен договор. Што забележувате?

Игра: ставете се во туѓа кожа

Напишете есеј од 400 зборови со сопствени предлози за состојбите на Балканот. Изберете еден од следниве идентитети: на руски, германски, француски, британски или австроунгарски дипломат, османлиски претставник, Албанец, Бугарин, Романец, Србин, Хрват, Црногорец, Словенец, Грк, но обидете да не го изберете својот идентитет. Објаснете го изборот.

Карта 2: Берлинскиот Балкан, Јули 1878

► сл. 2 Грција меѓу Турција и Европа. Карикатура од весникот *Аристофан* (1882)

ТУРЦИЈА: „Пушти ме, пази, ќе го изедам бебето“

ЕВРОПА: „Стој, мадам Турција, благодарение на мене ти постоиш“.

Louvi, стр. 230.

Зошто Грција е претставена како новороденче? Напишете краток опис за тоа како се претставени трите лика. Што мислите? Што сака авторот да им укаже на читателите?

I-26. Албански аргумент за посебна албанска држава (1886)

Сакаме исто што и секоја нација: „Посебна држава за нас, во која сите луѓе од иста крв ќе се зберат како што членовите на семејството се збираат во домот“.

Kondo, стр. 126.

Ова е извадок од еден напис што го објавил Јероним (Џироламо) де Рада (1814-1903) во двојазичниот месечник *Fiamuri i Arbrit – La bandiera dell' Albania* (Албанско знаме). Авторот бил поет и издавач на уште едно двојазично списание *L'Albanese d'Italia*. Живеел во Италија.

Зошто авторот ја користи аналогијата меѓу нацијата и семејството? Обидете се да увидите како може една таква визија да влијае на подолг рок врз ставовите кон другите народи што живеат на истата територија.

I-27. Мемоарите на Иван Хаџи Николов¹⁰ за разговорите во 1892 што воделе до основањето на Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО) (1893)

Во јули 1892 година дојдов во Софија за да побарам преку Коста Шахов, кој издаваше македонски весник, едно авторитетно лице, Македонец, кој ќе дојде во Солун и ќе застане на чело на револуционерната организација за ослободување на Македонија.

Откако ме ислуша, К. Шахов ми рече: „Разбрав што сакаш, но не можеш да го најдеш тука бараното лице. Тука сите се шмеќари, само зборуваат, а кога ќе дојде за работа, ги нема. Тука има само едно лице со кое можеш сериозно

да зборуваш по македонското прашање. Тоа е јункерот Гоце Делчев¹¹...

Се согласивме со Коста Шахов да му соопшти на Гоцета дека сакам да се видам со него и во недела во два часот попладне да се сретнеме кај Шахов. Во определеното време јас отидов во печатницата на Коста Шахов и таму ги затеков двајцата. За да разговараме послободно, предложив да отидеме во Борисовата градина и таму, во некој оддалечен крај, да разговараме.

Планот за основање на револуционерната организација:

1. Организацијата да се основа во Македонија, а не во Софија, бидејќи ако биде основана во Софија и раководена од Софија, Србите и Грците ќе ја третираат како измислица на бугарската влада, па и тие ќе основаат такви организации и од нашата организација нема да излезе ништо. Притоа, таа треба да биде тајна.

2. Основачите да се Македонци, чесни, да имаат добро име и да живеат во Македонија, за да бидат постојано во контакт со населението во Македонија, да бидат и тие изложени на истата опасност на каква што ќе бидат изложени нивните следбеници, преку што полесно ќе ја спечалат и довербата на населението.

3. Паролата треба да биде: „Автономија за Македонија“. Нашето барање треба да се потпира врз член 23 од Берлинскиот договор, за да се надеваме на успех. Да постигнеме автономија на Македонија, значи да ја откинеме не само од Турците, туку и од Србите и Грците. Кога еднаш ќе се повлечат границите на автономна Македонија, Србите и Грците не ќе можат да бараат делови од неа, додека ако посакаме присоединување на Македонија кон Бугарија, Србите и Грците ќе посакаат и тие делови од неа.

4. Организацијата треба да биде самостојна и независна, да нема никакви врски и ангажмани со владите на соседните држави, за да не ѝ влијаат и да не ја обвинуваат дека им е орудие

¹⁰ Иван Хаџи Николов (1861-1934), еден од основачите на ВМРО.

¹¹ Гоце Делчев (1872-1903), значајна личност во македонската ослободителна борба.

на некоја од тие влади и со тоа да предизвика противдејство од страна на другите соседни влади.

5. Од Македонците во Бугарија и од бугарскиот народ ќе бараме морална и материјална поддршка, без да ни се мешаат притоа во работата.

По четиричасовно опсудување, К. Шахов и Г. Делчев го прифатија планот. Гоце рече: „Слушај, г. Хаџи Николов, толку време минало, нека мине уште една година. Јас в година го завршувам военото училиште и ќе ме произведат за офицер. Ќе подадам оставка пред офицерството, ќе дојдам во Солун и ќе ја основаме револуционерната организација. Откако ќе почнеме да работиме, ние ќе спечалиме авторитет и нема да има потреба да бараме друго авторитетно лице.“

Документи I, стр.321-322.

По Берлинскиот мировен договор, Македонија останала најважната османлиска територија во Европа. Етнички мешовита, набргу станала поле за борба меѓу спротивставените бугарски, грчки и српски национализми. Внатрешната македонска револуционерна организација се основала во 1893. Во 1903 го организираше Илинденското востание против османлиската власт, кое било задушено. Во 1908 ВМРО се распаднала, а некои од нејзините членови се вклучиле во политичкиот живот на Османлиската Империја. Во текот на Балканските војни, Македонија била окупирана, а потоа и поделена меѓу Бугарија, Грција и Србија. По Првата светска војна, следбениците на поранешната ВМРО ги продолжиле своите политички и револуционерни активности во врска со македонското национално прашање. Поделени, главно, во две идеолошки струи, дејствувале со различни средства и врз различни политички платформи. Таканаречената десничарска струја била позната како ВМРО (Автономна), на чело со Тодор Александров и Ванчо Михајлов, всушност вршела терористички и герилски напади, особено против Србија (Југославија) и неформално

контролирала делови од пиринскиот дел на Македонија. Исто така, била влијателна и во политичкиот живот на Бугарија сè до 1934, кога Бугарската влада насилно ја растурила. Таканаречената левичарска струја, ВМРО (Обединета), е формирана во Виена во 1925 од следбениците на илинденската организација и од некои емигранти комунисти. Најистакнати претставници на ВМРО (Обединета) биле: Д. Влахов, М. Шаторов Шарло и др. Во предвечерјето на Втората светска војна, ВМРО (Обединета) формално исчезнала од политичката сцена.

Разгледајте го текстот и посочете ги практичните проблеми при изградбата на една политичка организација во Југоисточна Европа на крајот од XIX век. Зошто, според вас, било толку важно да се направи разлика меѓу автономија и независност?

I-28. Декларација на Внатрешната македонско-одринска револуционерна организација (ВМОРО) со кој се информираат Големите сили за одлуката да се крене вооружено востание (1903)

Неказнетите насилства на мухамеданците и систематските прогони на администрацијата ги натераа христијаните од Македонија и Одринско да мораат да прибегнат кон масовна вооружена одбрана. Тие ја прифатија таа крајност откако ги исцрпеа сите средства за да ја вмешаат Европа во духот на договорите што ја регулираат положбата на тие населенија. Нејзиното вмешување и натаму останува единственото средство за да се отстрани злото и да се запре крвопролевањето.

Бидејќи безрезултатните постапки преземени до сега за да се подобри, со палијативни мерки, турскиот режим, доведоа само до едно засилување на мухамеданскиот фанатизам и на државниот притисок – ова вмешување може да биде ефикасно само

кога како претходен и непосреден резултат би имало:

1 Во согласност со големите држави, назначување на еден главен управник на христијаните кој никогаш не ѝ припаѓал на турската администрација и кој е независен од Високата порта во исполнувањето на своите должности;

2. Создавање на една постојана колективна меѓународна контрола со широки права на санкции.

Кога ги изнесува причините што го предизвикаа очајниот акт на востанатите населенија, како и мерките што можат да ги запрат неговите последици, Внатрешната организација ја отфрла од себе сета одговорност и изјавува дека таа ќе ја води борбата до целосно постигнување на својата цел, кога црпејќи енергија од спознавањето на својот долг и од симпатиите на целиот свет.

Одбрани, стр. 484.

Каква цел имал текстот? Што сакале да постигнат неговите составувачи? Дали вооружениот судир го претставиле како посакувана цел или како наметнато средство за остварување на други цели?

I-29. Ставот на Крсте Мисирков за потребата да се изнајдат политички решенија за македонското прашање во рамките на Османлиската Империја (1903)

[...] Ако религијозните пропаганди се поста-рајат да побркаат на здружајнето на македонската интелегенција и македонскиот народ меѓу себе топрво нешто, које ќе се потребат, тоа јест, да се образуют во Македонија:

Едина, Соборна и Апостолска црква т.е. да се востаноит Охридската Архиепископија, која шчо ќе бидит „Архиепископија всеја Македонии“.

Религијозните пропаганди можат да имаат нешто против здружувањето на македонската интелегенција и народ само по национални

соображуајна. Ако јет така, то природно јет, оти, со барајнето црковна реформа т.е. Архиепископијата ќе земит во свои раце сколијската работа и ќе се сообразуат во неа со народноста на својата паства: во грцките епархији и парохии че се учит во сколијата и ќе се служат во црквата на грчки јазик; во влашките – на влашки; во словенските – на македонски.

Тогај сите национални и религијозни пропаганди, који шчо цепија народот на разни групи, непријателски една кон друга, ќе се отстранат и ќе настапит мир за народо, за македонија, за Турција и за Европа. [...]

Таков исход на кризава јет нешто нај арно и за Турција. [...] А ако се признаит официално, оти во Македонија немаат неколку словенски народности ами имат само једна одделна, ни бугарска, ни србска, и ако се одделит Македонија во самостојна архиепископија, наједнаш Турција ќе се ослободит од набркувајнето во македонските работи од сите три соседни држаи.

Нашите национални интереси, диктуваат на македонската интелегенција и на македонскиот народ, да се помогит на Турција да излезит од затруднителното положение во које ја кладоа религијозните и национални пропаганди во Македонија и држаите, заинтересуани за ниф. Нам не ни требит присојединуејне до Бугарија, ни до Србија, ни до Грција. Целоста на Турција за нас јет поважна, одколку за Русија и Западна Европа. Турција јет страната, шчо се наоѓат во нај арно географично положение. Турцкото подданство и сочинувајнето на целоста на Турција ни даат прао на Македонците да се ползуаме низ цела Турција со прао граѓанство. А тоа прао можит да ни даит голема материална полза. Ете зашчо македонската интелегенција, ако изучит подробно својите интереси тоа на прво место требит да постаит и за себе и за својот народ: со сите своји морални сили да сочуат целоста на Турција. Во замена на тоа, није ќе имаме лице и прао да се надејаме од нашијо великодушен господар да добијеме полна автономија во

црковното и сколијското дело и полна равноправност пред закон и во местната самоуправа во Македонија. [...]

Таква мирна програма на Македонците ќе стретит поддршка и одобрејне у великите сили, заинтересуани со сочувајнето на целостта на Турцко.

Одбрани, стр. 551-552.

Крсте Мисирков, заедно со Димитрија Чуповски, бил член на група македонски студенти кои дејствувале во Санкт Петербург во првите две децении од XX век. Неговата книга *За македонските работи*, објавена во 1903 во Софија, е широко призната како камен-темелник на развојот на македонскиот национален идентитет меѓу голем број од жителите на регионот.

Зошто Крсте Мисирков сметал дека зачувувањето на Османлиската Империја било најдоброто решение за Македонците? Каква улога имала црквата во неговиот проект? Може ли да сметаме дека авторот, можеби, се обидува да ја претстави Османлиската Империја како алтернатива на националната држава? Споредете ги текстовите I-23 и I-24, земајќи го предвид и фактот дека македонското востание во 1903 веќе било задушено.

I-30. Планот на Аурел Ц. Поповици за преустројување на Австро-Унгарија како федеративна држава наречена „Соединети Држави на Велика Австрија“ (1906)

Основните начела на федеративниот устав
Целата сегашна територија на Австроунгарската Империја, освен Босна и Херцеговина, е поделена, според нациите што живеат во неа, на следниве национални и политички единици: Германска Австрија, Германска Бохемија, Германска Моравија (Шлезеија), Бохемија, Ун-

гарија, Трансилванија, Хрватска, Западна Галиција, Источна Галиција, Словачка, Украина, Војводина, Ердел, Тирол и Трст.

Овие 15 национални држави, заедно сочинуваат монархиска федеративна држава наречена „Соединети Држави на Велика Австрија“ под жезолот на Неговото височество императорот Франц Јосиф I.

Сите државјани на една национална држава истовремено се и австриски државјани. Никој не смее да ги остварува своите политички права во повеќе од една национална држава.

[...]

Империјалната и федеративната влада се состои од претставници на националните држави.

Канцеларот, кого го избира Императорот, е шеф на империјалната и на федеративната влада.

парламентот на Империјата се состои од:

а) Претставнички дом, и

б) Сенат.

[...]

Владите на националните држави испраќаат свои овластени претставници во империјалната влада според следниов размер на гласови: Германска Австрија 7, Унгарија 7, Бохемија 5, Трансилванија 4, Хрватска 3, Западна Галиција 3, Источна Галиција 3, Германска Бохемија 2, Словачка 2, Германска Моравија 2, Украина 1, Војводина 1, Тирол 1, Трст 1, Ердел 1, вкупно 42 гласови [...]

Секоја национална држава има свој парламент, посебна влада и судска власт.

Императорот избира намесник за секоја национална држава. Намесникот мора да биде државјанин на односната национална држава.

Императорот ги избира членовите на владата, земајќи ги предвид предлозите од намесникот. Секоја национална држава има свој устав. За да стапи во сила, уставот мора да има одобрение од императорот. До тој миг, владата на националната држава може независно да ги остварува сите автономни права на земјата.

Империјата ја гарантира целосноста на територијата на националните држави, како и нивната автономија, под услов да нема ограни-

чувања во империјалниот устав и во нивните посебни уставни. [...]

Секоја национална држава може да одлучи за тоа кој јазик ќе биде официјален во неа.

Службен јазик за меѓународното општење на Империјата ќе биде германскиот јазик.

Меѓутоа, во парламентот, секој член може да го користи својот јазик. [...]

Сите закони, укази и изданија на империјалната власт ќе се составуваат и ќе се објавуваат само на службениот јазик на односната составна држава.

Сите списи на империјалната власт, вклучително и воените, ќе се составуваат само на односните службени јазици.

Исто така, на монетите и на банкнотите ќе се користат сите службени јазици на составните држави.

[...]

Виена ќе биде престолнина и седиште на Империјата.

Popovici, стр. 288-297.

К Аурел Ц. Поповици (1863-1917) бил романски публицист од Трансилванија. Студирал медицина и политички науки во Виена и во Грац, бил член на Националниот романски комитет во Трансилванија и се борел за правата на Романците во Австроунгарската Империја. Неговиот план австро-унгарскиот дуализам да се прошири до вистински федеративен систем бил осмислен во контекстот на напорите на една група интелектуалци околу престолонаследникот, надвојводата Франц Фердинанд, за да се најдат решенија за зајакнување на монархијата што била во опасност поради разните национализми.

? Како ги решил Аурел Ц. Поповици односите меѓу националното и федеративното ниво? Обидете се да согледате зошто го претпочитал федеративниот облик наспроти создавањето посебни национални држави.

I-31. Маките на Албанците во стремежот да добијат своја национална држава, според британскиот амбасадор во Османлиската Империја (1912)

Лорд Гошен, тогашен амбасадор на Неговото вичество во Константинопол, во својот извештај по тоа прашање, накусо ја изнесол сржта на албанскиот немир: „А не може ни да се одрече дека албанското движење е сосема природно. Иако се подеднакво стара и посебна раса, како и сите други од опкружувањето, гледаат дека националноста на соседните раси се става под закрила на разни европски сили и како се задоволуваат нивните стремежи за понезависно живеење. [...] Во меѓувреме, тие самите не добија слично внимание. Нивната националност се занемарува, [...] се предлагаат размени на територии, се јавуваат други тешкотии, но пак на сметка на Албанија, а Албанците им се врачуваат на Словените и на Грците, без да се води сметка дека и тие бараат националност.

Durham, стр. 72.

► сл. 3 Прогласувањето на албанската независност во Валона (1912) – тогашна гравура

Hudhri, стр. 44.

 Ликот крај знамето го претставува Скендербег.

 Кој елемент е централно претставен на сликава? Што мислите, зошто отсликувањето на мигот кога се прогласува независноста се поврзува со националните симболи? Каква улога има Скендербег на сликата?

I-32. Говорот на Кемал-паша во Дамаск за односите меѓу Турците и Арапите (1913)

[...] Сакам да ви го кажам ова: турското движење што денес го гледате во Истанбул и во исламските земји каде што живеат Турци никако не е спротивно на арапската мисла. Многу добро знаете дека досега во Османлиската Империја имаше грчко, бугарско, ерменско движење. Ним денес им се придружи и арапизмот. Турчинот заборава на себе. Дури и се срамеше да си ја изговори националноста. Таков пад на национализмот можеше на крајот да има само едно и извесно финале. Плашејќи се од тоа, турската младина се раздвижи и нејзиното будење е за пофалба. Објави национална света војна (милицихад) за да му каже на Турчинот дека е Турчин и дека турското движење има бескрајни вредности... Сега ве уверувам дека турското движење, воопшто, не му е никаков непријател на арапското движење. Брат му е и неразвоен другар. Турскиот младич сесрдно сака да го види напредокот на Арапот и да знае дека ги има сите свои национални права. Денешните напори на турската младина се вперени кон важни прашања, како што е потребата Турчинот да се подучи, па откако ќе му се разбуди националното чувство, да стане вешт и работлив, да се ослободи од ропството, да му се врати здравјето на Турчинот, да се зголеми турското население, да му се зголеми благосостојбата, накратко, Турчинот да му се претстави на

светот како почитуван и даровит човек кој го заслужува правото да живее меѓу нациите од дваесеттиот век... О вие, врвни претставници на арапската младина, и вие работете за остварувањето на истиве идеали..."

Cemal, стр. 220.

 Кемал-паша бил офицер од кариера и еден од водачите на младотурците. По пучот во јануари 1913 станал воен управител на Истанбул, па министер за поморски прашања, а за време на Првата светска војна заповедал со војската во Сирија, каде што се обидел да им се спротисти на Британците и да ја зачува верноста на арапското население кон Османлиската Империја.

 Каква цел имал говорот?

I-33. Проектот на Димитрија Чуповски да се создаде Балканска Федеративна Демократска Република (Санкт Петербург, 1917)

*Балканот за балканските народи.
Целосно самоопределување на секоја нација.*

Сегашнава светска војна на многу поробени народи им носи слобода и самоопределување. Македонија со векови се борела и леела потоци крв за оваа слобода и независност, но таа предавнички, неправедно беше раскината од злосторничкиот шовинизам и од алчноста на крвавите династии на државите што ја опкружуваат. Резултатите од овој беспримерен грабеж во историјата предизвикаа не само заемно истребување на балканските народи, туку и потоа ја предизвикаа досега невидената светска војна. Сега, кога големиот дел од Балканскиот Полуостров е во урнатини, а остатоците од неговите народи се наоѓаат под тешко австрогерманско ропство, ние, Македонците, настрадали повеќе од кој и да е друг, ве повикуваме сите вас, балкански народи, да ги заборавите

минатите расправи, да се обедините и да се приклучите кон нашата општа балканска револуционерна програма за заедничка упорна борба и за создавање Балканска Федеративна Демократска Република.

Програмата на нашиот Револуционерен комитет се состои од следниве основни пунктови:

1. Сите балкански народи се должни да ги урнат постојните династии и да воведат кај себе републикански начин на управување.

2. Секоја балканска република во својот внатрешен живот треба да биде наполно самостојна.

3. Сите балкански републики составуваат една општа Балканска Федеративна Демократска Република.

4. Во составот на Балканската Федеративна Демократска Република влегуваат следниве републики: Македонската, Албанската, Црногорската, Грчката, Српската, Бугарската, Хрватската, Босанскохерцеговската, Словенчката и Тракиската.

5. Како самостојни републики на Балканот се признаваат не само едноплеменските држави, туку и оние области, со мешано население, чишто животни интереси тесно се поврзувани со географските, историските, политичките и културно-економските услови.

6. Во републиките со мешано население можат да се образуваат автономни окрузи и општини, каде што секоја народност ќе има полна слобода на родниот јазик, верата и обичаите.

7. Официјален јазик на секоја одделна република е јазикот на мнозинството.

8. Секоја одделна република испраќа свои ополномоштени народни пратеници во општиот Сојузен парламент на Балканската Федеративна Демократска Република.

9. Од составот на ополномоштените народни пратеници се формира Сојузна влада и Совет што го заменува претседателот на Федеративната Република.

10. Во составот на Сојузната влада и во Советот влегуваат еднаков број лица од секоја република-федерација.

11. Федеративната влада и Советот ги раководат сите општофедерални внатрешни и

надворешни меѓународни работи на Балканската Република.

Документи I, стр. 588-589.

Димитрија Чуповски (1878-1940) бил истакнат член на Македонското здружение во Санкт Петербург. Расплетот на Првата светска војна и Руската Револуција од 1917 го поттикнала да осмисли смели планови за повоено реорганизирање на Југоисточна Европа.

Внимателно прочитајте го првиот пасус и споредете го со текстовите I-28 и I-29. Обидете се да сфатите зошто Чуповски претпочитал федеративна република наместо македонска национална држава.

I-34. Крфската декларација (1917) за начелата на Унијата на Србите, Хрватите и Словенците

На Конференцијата на членовите на минатиот коалициски и на сегашниот кабинет на Кралството Србија и претставниците на Југословенскиот одбор со седиште во Лондон, кои досега работела паралелно, а во присуство и во соработка со претседателот на Народното собрание, се разменија мислења за сите прашања што се однесуваат на идното заедничко државно живеење на Србите, Хрватите и Словенците.

(...) Пред сè, претставниците на Србите, Хрватите и Словенците одново и најрешително нагласуваат дека овој наш троимен народ е еден и ист по крв, по говорниот и по пишаниот јазик, по чувството на единството свое, по континуитетот и целосноста на територијата на која неразделно живее и по заедничките животни интереси за својот национален опстанок и сестраниот развој на својот морален и материјален живот (...)

Нашиов троимен народ, кој најмногу страдал од грубата сила и неправда, кој за своето самоопределување дал најмногу жртви,

со воодушевување го прифати тоа возвишено начело како главна цел на оваа страшна борба во која непочитувањето на правото на самоопределување на народите го турна сиот свет.

И овластените претставници на Србите, Хрватите и Словенците се согласија нивната заедничка држава да се темели врз современи и демократски начела, заклучувајќи дека единственото и непопустливо барање на народот, барање што е поставено врз основа на начелата на слободното самоопределување на народите, е тој да биде целосно ослободен од секакви туѓинско ропство и да биде обединет во една слободна национална и независна држава.

Нашиот народ не бара ништо туѓо: го бара само своето и сака сиот, како една целина, да се ослободи и да се обедини. И затоа тој, свесно и решително, го исклучува секое делумно решение за своето народно ослободување и обединување. Нашиот народ како една неделива целина го претставува проблемот на своето ослободување од Австро-Унгарија и на неговото обединување со Србија и со Црна Гора.

Petranović, Zečević, стр. 66-68.

Драматичните настани во 1917 година (особено револуционерните движења во Русија и американското вклучување во Војната) ги натерале српската Влада и Југословенскиот одбор – формиран од протерани политичари од австро-унгарските јужнословенски територии – да ги надминат несогласувањата и да му предпочат на светот нова заедничка политичка програма. До договор за декларацијата се дошло во јуни 1917 на островот Крф, каде што се повлекла српската влада откако во 1915 морала да ја напушти Србија. Декларацијата содржела 13 главни одредби, меѓу кои и оние за името на идната држава (Кралство на Србите, Хрватите и Словенците), како парламентарна, уставна монархија на чело со династијата Караѓорѓевиќ; за грбот, знамето

и еднаквоста на трите постојни национални симболи; за еднаквоста на трите национални имиња, азбуките, вероисповедите, територијата; за еднаквоста на нејзините граѓани пред државата и пред законот итн. Овој документ значително влијаел врз ставовите на емигрираните југословенски политичари и на народите што живееле во јужнословенските покраини на Австро-Унгарија.

Кој бил главниот предлог што го изнесле Србите за иднината на Србите, Хрватите и Словенците? Кои биле аргументите во прилог на тој предлог? Што мислите, зошто се предложила една заедничка држава наместо три посебни? Ако ве прашаат денес, какви совети би имале за иднината на Србите, на Хрватите и на Словенците во 1918?

I-35. Говорот со 14 точки на претседателот Вудро Вилсон (1918) – точките што се однесуваат на Југоисточна Европа

Влеговме во Војнава зашто се беа сториле повреди на правата што нè трогнаа длабоко до сржта и направија животот на нашиот народ да стане неподнослив сè дури тие неправди не се исправат и сè дури светот еднаш за секогаш не се осигура дека нема да се повторат. Затоа, она што го бараме во војнава не е нешто што нè засега само нас. Бараме светов да се направи погодно и безбедно место за живеење, а особено да се направи безбеден за секоја мирољубива нација што, како и нашата, сака да живее свој живот, да создава свои установи, да биде сигурна дека другите народи ќе бидат справедливи и правични со неа и да се заштити од сила и себични напади. Впрочем, во овој интерес сите народи на светов се партнери, а што се однесува до нас, јасно ни е како ден дека ако за другите нема правда, ќе ја нема ни за нас. Оттука, Програмата за светски мир е и наша

програма, а таа програма, што според нас е единствено возможна, е следнава:

[...]

X. На народите од Австро-Унгарија, чие место меѓу народите сакаме да се заштити и обезбеди, треба да им се даде слободна можност за автономен развој.

XI. Романија, Србија и Црна Гора треба да се напуштат; заземените територии да им се вратат; на Србија да ѝ се даде слободен и безбеден пристап до морето; а односите меѓу неколкуте балкански држави треба да се уредат со пријателска спогодба во согласност со историски зацртаните правци на приврзаност и според националноста; а треба да се дадат и меѓународни гаранции за политичката и економската независност и територијалната целосност на неколкуте балкански држави.

XII. На турските делови од сегашната Османлиска Империја треба да им се гарантира сигурна сувереност, но на другите националности што сега се под турска власт треба да им се обезбеди вистинска сигурност на животот и апсолутно ненарушена можност за автономен развој, а Дарданелите треба трајно и под меѓународни гаранции да се отворат за слободен премин на бродовите на сите нации за реализирање на нивната трговија.

XIV. Mora да се основа генерално здружение на нациите со конкретни спогодби со цел и на големите и на малите држави еднакво да им се дадат меѓусебни гаранции за политичка независност и територијална целосност [...]

<http://www.forham.edu/halsall/mod/1918wilson.html>

Претседателот на САД, Вудро Вилсон, го изложил својот предлог од четиринаесет точки за завршување на Војната во говорот од 8 јануари 1918 година. Во него ги дал основата за мировен договор и темелите на Лигата на народите.

Што биле намерите на Вудро Вилсон во врска со Балканот? Како го карактеризирате? Проценете дали, долгорочно гледано, овие решенија можеле да ја подобрат состојбата на Балканот.

I-36. Резолуција на националното собрание на Алба Јулија, одлука за обединување на Трансилванија со Романија (1918)

I. Националното собрание на сите Романци во Трансилванија, Банат и Унгарската област, свикано од страна на неговите овластени претставници во Алба Јулија на 18 ноември/1 декември, прогласува дека тие Романци и сите територии на кои живеат се обединуваат со Романија. Националното собрание првенствено го обнародува неотуѓивото право што го полага романската нација врз цел Банат, кој е омеѓен со реките Мориш, Тиса и Дунав.

II. Националното собрание на гореспоменатите територии им дава привремена автономија додека не се состанат претставниците што ќе се избераат на општи избори.

III. Во врска со ова прашање, Националното собрание ги објавува следниве темелни начела за создавање на новата романска држава:

1. Целосна национална слобода за сите народи што сожителствуваат. Секој народ ќе учи, ќе управува и ќе суди на својот јазик преку свои сонародници и секој народ ќе има право на застапеност во законодавните органи, како и да управува со земјата во согласност со бројноста на тој народ.

2. Еднакви права и целосна автономна верска слобода за сите вери во Државата.

3. Целосно демократски систем во сите делови на јавниот живот. Општи, непосредни, еднакви и тајни избори, во секоја општина, според пропорционалниот систем, при што гласаат обата пола, со навршени 21 година, и тоа за претставниците во општините, во областите и во собранието.

4. Целосна слобода на печатот, на здружувањето и на собирањето, на слободно изра-

зување на човековите мисли.

5. Коренита аграрна реформа. Сиот имот, особено големиот, ќе се попише. Ќе се укинат завештанијата со кои наследникот им го препишува имотот на трети лица; во меѓувреме, врз основа на правото слободно да се кројат имотите, селанецот ќе може да поседува сопствен имот (обработлива земја, пасишта, шуми), односно најмалку еден имот на кој ќе работат тој и неговото семејство. Начелото според кое се раководи оваа аграрна политика е да се застапува социјално изедначување, од една страна, како и да се поттикне производството, од друга.

6. Индустриските работници ќе ги добијат истите права и привилегии што важат во најнапредните западни индустриски држави.

IV. Националното собрание сака Мировниот конгрес да ја формира Заедницата на слободните нации за да се обезбедат правда и слобода за сите големи и мали нации еднакво и во иднина да нема војни како средство за контрола на меѓународните односи.

V. Романците собрани во ова Национално собрание ги поздравуваат своите браќа во Буковина кои се отргнаа од јаремот на Австроунгарската Империја и се обединија со својата татковина, Романија.

VI. Националното собрание го поздравува со љубов и со полет ослободувањето на нациите кои досега беа подјармени во Австроунгарската Империја, односно: чехословачката, австрогерманската, југословенската, полската и карпатскоруската и решава овој поздрав да се проследи до сите други нации.

VII. Националното собрание со благост се сеќава на сите смели Романци, чија крв се пролеа во војнава за да се оствари нашиов сон, зашто загинаа за слободата и единството на романската нација.

VIII. Националното собрание ги изразува својата благодарност и својата восхит кон сите сојузнички сили кои, благодарение на сјајните битки што упорно ги биеја против непријателот кој низа десетлетија се калел за војни, ја ослободија цивилизацијата од теророт на дивјаштвото.

IX. За да продолжи да управува со работите од името на романската нација во Трансилванија, Банат и Унгарската област, Националното собрание решава да основа Голем национален романски одбор со сите права да ја претставува романската нација секогаш и насекаде во односите со сите светски нации и да донесува секакви неопходни одлуки во интерес на нацијата.

http://www.cimec.ro/Istorie/Unire/rezo_eng.htm

Какви се предлозите во врска со малцинствата во романската држава? Што мислите, зошто Романците вградиле и такви искази во својата декларација за обединување со Романија?

I-37. Излагањето на Јулиу Маниу на Романското национално собрание во Алба Јулија (1918)

За да ги отстраниме сите сомнежи што би ги имале странците за она што имаме намера да го сториме со своето обединување и со националната слобода, романскиот Голем национален совет објавува дека не сака угнетувачко царство. Не сакаме угнетените, какви што бевме и самите, да станат угнетувачи. Сакаме да обезбедиме слобода за сите и развој на сите народи што живеат заедно. Нашиот Голем национален совет упорно настојува да се придржуваме кон својата древна поговорка: „Она што не сакаш да ти се прави тебе, не прави му го на друг“. Во оваа земја Велика Романија сакаме да воспоставиме национална слобода за сите. Сакаме секоја нација да може да се култивира на својот јазик, да му се моли на Бога според својата вера и да бара правда на својот јазик.

Ние што роневме солзи гледајќи како ни го исфрлаат јазикот од училиштата, од црквите и од судството, нема да им го сториме тоа на другите. Нема на другите да им ги одземеме средствата за живот. Не сакаме да живееме од туѓата пот, зашто можеме да живееме од

својот труд и од својата сила, од својата работа [ракоплескање]. Само со демократско владеење може да ја зајакнеме својата романска земја, особено зашто мора да ги имаме на ум потребите што ги налага современата државност. Само ако во земјата владеат правата и слободите ќе ја имаме потребната сила да ја потврдиме нашата кауза пошироко во светот.

Murgescu, стр. 284.

Јулиу Маниу (1873-1953) бил еден од водачите на романското национално движење во Трансилванија под австроунгарска власт. Го застапувал и предводел обединувањето со Романија и станал претседател на Големiot национален совет, кој управувал со Трансилванија сè до нејзиното целосно вградување во Велика Романија. Во периодот меѓу двете војни, Маниу станал претседател на Националната селанска партија и премиер (1928-1930, 1932-1933). Ги бранел демократските вредности од повеќето диктаторски режими што завладеале во Романија по 1938 година, а умрел во комунистички затвор.

Неговото излагање ги одразуваат полетот и великодушните чувства на движењето за создавање вистинска национална држава на крајот од Првата светска војна. Но, духот на неговата беседа, иако вграден во Резолуцијата на Големото национално собрание, не го чувствувале сите романски политичари. За жал, конкретната политика во меѓувоена Романија спрема националните малцинства била далеку од стандардите што се обидел да ги утврди Маниу уште во 1918.

Споредете ги документите I-36 и I-37. Кои се разликите меѓу говорот и официјалната Резолуција?

I-38. Предлог за организирање македонска држава со кантонална управа според моделот на Швајцарија (1919)

[...] Од името на сите чесни, совесни, и од сите загрижени духови за иднината на човештвото, се носи повик во кој се бара да се почитува слободното определување на народите. Ние, Македонците, бараме ова неприкосновено право да се почитува кога ќе стане збор за Македонија. Македонскиот народ ги има потребните и неопходни способности за да може сам да управува со себе, бидејќи тој не е аморфна маса, ни несвесна заедница, како што мнозина заинтересирани писатели сакаат да нè уверат во тоа. Напротив, под овој привиден хаос се крие душевно единство кое почива врз цврсти психолошки врски, како што се: постојаните и масовни револуции, заедничките маки и болки под истиот јарем. Една од главните врски на ова душевно единство е токму оној возвишен самопрегор на масите на македонскиот народ за независноста на нивната земја, кој во сите времиња, во Македонија создавал херои, апостоли и маченици.

Ние го изјавуваме нашето право на живот, потцртувајќи ја за последен пат волјата од огромното мнозинство на Македонците коешто се резимира во следново: независна Македонија со кантонална управа по примерот на демократска Швајцарија и под протекторатот на една од незаинтересираните сили: - Соединетите Американски Држави.

За секој што ги познава Македонија и апетитите на балканските држави, не ќе му биде тешко да разбере дека со ова ние гониме четири решенија:

- 1) Со издигањето на Македонија во независна држава, несогласувањето меѓу балканските држави ќе сврши еднаш засекогаш, бидејќи македонскиот народ ќе престане да биде објект на трговски трансакции меѓу неговите соседи.
- 2) Кантоналната управа, по примерот на демократска Швајцарија, која планираме да ја воведеме во нашата земја, на сите малцинства без разлика на јазиците и верите, ќе им осигури

Карта 3: Југоисточна Европа по Версај и Лозана, 1923

апсолутна еднаквост во нивниот економски и духовен развиток.

3) Неопходен е протекторатот на една од големите сили врз Македонија за во иднина да бидат прекратени интригите на корумпираната дипломатија на балканските држави.

4) Кога еднаш Македонија ќе стане слободна и независна, благодарение, пред сè, на својата одлична географска положба, таа ќе послужи како обединувачка врска меѓу балканските држави, ќе им дозволи да се среќаваат поинаку отколку со оружје в рака и ќе придонесе за остварувањето на балканската конфедерација.

Лозана, јуни 1919 г.

Главен одбор на македонските друштва во Швајцарија.

Одбрани, стр. 900-901.

❓ Најдете ги аргументите што ги употребиле составувачите на предлогот во прилог на независна македонска држава. Коментирајте ги аргументите за македонска држава по углед на швајцарскиот модел. Сметате ли дека биле соодветни за политичката ситуација на крајот од Првата светска војна? Да бевте член на Македонското здружение, какво решение ќе предложевте?

I-39. Циришката спогодба за Кипар меѓу Грција и Турција (1959)

1. Државата Кипар ќе биде Република со претседателски систем, при што претседателот ќе биде Грк, а потпретседателот Турчин, а ќе се избираат одделно на општи избори од грчката и од турската заедница на Островот.

2. Службени јазици во Република Кипар ќе бидат грчкиот и турскиот. Законодавните и управните инструменти и документи ќе се изготвуваат и ќе се објавуваат на двата службени јазици.

3. Република Кипар ќе има свое знаме со неутрален изглед и бои, што заеднички ќе го изберат претседателот и потпретседателот на Републиката. Власта и заедниците ќе имаат

право да ги истакнуваат грчкото и турското знаме за време на празници заедно со знамето на Кипар.

Грчката и турската заедница ќе имаат право да ги празнуваат грчките и турските национални празници [...]

5. Извршната власт ќе биде во рацете на претседателот и на потпретседателот. За таа цел ќе имаат Совет на министри составен од седуммина министри Грци и тројца министри Турци.

6. Законодавната власт ќе биде во рацете на Претставничкиот дом, со мандат од пет години, а пратениците ќе се избираат на општи избори за секоја заедница одделно во сооднос од 70 насто за грчката заедница и 30 насто за турската заедница и овој сооднос ќе биде постојан без оглед на статистичките податоци [...]

11. Составот на државната служба ќе биде во сооднос од 70 насто Грци и 30 насто Турци.

Се подразбира дека ваквата квантитативна поделба ќе се применува за сите звања во државната служба до најголем остварлив степен.

Во регионите и во местата каде што едната од двете заедници е мнозинство што изнесува близу 100 насто, органите на локалната управа ќе се состојат само од чиновници што ѝ припаѓаат на таа заедница [...]

18. И претседателот и потпретседателот на Републиката ќе имаат право да помилуваат лица од својата заедница кои се осудени на смрт. Во случаи кога тужителите и осудените лица се припадници на различни заедници, помилување ќе се даде откако ќе се усогласат претседателот и потпретседателот. Во случај на несогласување, за помилувањето ќе се решава со гласање. Ако се даде помилување, смртната казна ќе се преиначи во казна доживотен затвор.

19. Во случај на земјоделски реформи, земјиштето ќе може да им се додели само на лицата кои се од истата заедница како и сопственикот, чие земјиште е предмет на експропријацијата [...]

21. Република Кипар, Грција, Велика Брита-

нија и Турција ќе склучат спогодба со која ќе се гарантираат независноста, територијалната целосност и Уставот на новата држава Кипар. Република Кипар, Грција и Турција ќе потпишат и спогодба за меѓусебен воен сојуз.

Овие две средства ќе имаат уставна сила (последниов пасус ќе се вгради во Уставот како основен член).

22. Се прифаќа ставот дека се отфрла секакво целосно или делумно обединување на Кипар со која било друга држава и дека се отфрла секаква сепаратистичка независност на Кипар (т.е. поделба на Кипар на две независни држави). [...]

24. Грчката влада и турската влада ќе имаат право да ги субвенционираат образовните, културните, спортските и добротворните установи што им припаѓаат на нивните заедници.

Исто така, доколку некоја од заедниците смета дека не располага со доволен број наставници, професори или свештеници за да се обезбеди функционирање на установите, грчката влада и турската влада може да им обезбедат строго толку кадар колку што е неопходен за остварување на потребите. [...]

26. Новата држава што ќе се создаде со потпишувањето на спогодбите ќе се формира во најкраток можен рок, не подолг од 3 месеци по потпишувањето на спогодбите.

27. Сите горенаведени членови се сметаат за основни членови на Уставот на Кипар.

<http://www.kibris.gen.tr/english/photos/documents/zurich02.html>

Во 50-тите години на XX век кипарските Грци го засилија ослободителното движење против британската управа, воспоставена во 1878. Герилската борба што ја започна ЕОКА¹² (со неофицијална поддршка од Грција) се покажа делотворна во поткопувањето на британската управа. Меѓутоа, кипарските Турци (поддржани од Турција) се противеа на можноста да

дојде до обединување со Грција и наместо тоа бараа поделба на Кипар. На крајот, премиерите на Грција и на Турција, Константин Караманлис и Аднан Мендерес, на 11 февруари 1959 во Цирих постигнаа компромисна согласност со која се утврдија начелата за функционирањето на независната држава Кипар. Донесувањето на Уставот и низата меѓусебно поврзани спогодби со кои се обезбеди постоењето на британски воени бази, а на Грција и на Турција им се обезбеди правото на интервенција (Спогодба за основањето и спогодба за гаранциите) му овозможи на Кипар да стане независна држава на 19 август 1960 година.

Што мислите за посебните одредби за политичкото застапување на обете заедници? Знаете ли за некои други историски искуства со слични политички системи?

I-40. Фрањо Туѓман зборува за правото на секоја нација да има своја држава (1982)

Ниеден народ не може да се откаже од своите интереси и цели, зашто тоа ќе значи откажување од животот. Напротив, на народите не им е дозволено ниту да извршат самоубиство, а не е можно ни над нив да се изврши тајно убиство; нивниот крвник или сторителот на злосторството над нив, во историјата секогаш е познат. Народите се незаменливи клетки на човечката заедница или на битието на целото човештво. Тој факт не може да се оспори со ништо. Затоа, борбата за национален опстанок, за самоопределување и за слободата на народот - не е и не може да биде злосторство [...] Секој народ, без оглед на тоа колку е голем или малечок и без оглед на тоа каков е, има природно и

¹² Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Национална организација на кипарските борци). Види текстови IV-6 и IV-11.

историско право на свое место и суверенитет во човечката заедница, токму како и човекот во човечкото општество, зашто се докажало дека тоа е битна претпоставка за оптимален развој на сите извори на него-

вите материјални сили и на сите негови духовни вредности, за доброто и во корист на неговата и на целата човечка заедница.

Za Hrvatsku, стр. 218.

Фрањо Туѓман (1922-1999), историчар и политичар, во текот на Втората светска војна му припаѓал на комунистичкото движење на отпорот, потоа бил комунистички функционер кого Тито го обвинил за хрватски национализам и минал многу години в затвор, а на крајот стана претседател на Република Хрватска (1990-1999).

Како ги аргументира Туѓман правото и потребата секоја нација да има своја „национална слобода“? Според него, може ли да постои човештвото ако нема нации? Каков е вашиот став за ова прашање? Споредете го овој текст со I-4, I-5, I-6, I-14, I-21. Најдете ги заедничките аргументи што се користат во сите нив.

Карта 4: Европа по Втората светска војна

ИСХОДИ ПО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА 1918-1929

ВТОРО ПОГЛАВЈЕ: Организирање на националната држава

Новите национални држави во Југоисточна Европа се соочиле со сериозни проблеми, кои биле слични во повеќето од нив. Првиот бил, се разбира, дефинирањето на државните структури и механизми. Често, уставите биле пресудни во овој процес, но покрај правната рамка тука било и сложеното прашање за конкретната изградба на институциите. Новите политички елити се обиделе практично да ги искомбинираат западните модели со локалните/националните традиции и интереси. И покрај републиканските обиди, во текот на долгиот XIX век, сите нови земји од Југоисточна Европа станале монархии – со некои од нив владееле локални кнезови (Црна Гора, Србија), со некои владееле принцови со потекло од Запад (Грција, Романија, Бугарија, Албанија). Овој образец се сменил дури по Првата светска војна, а новите национални држави, како и некои од старите, избрале (или биле принудени да изберат) републикански облик на управување. Се покажало дека за да се создаде уставен, повеќепартиски и разумно демократски политички систем е исклучително тешка и честопати пипава работа: ваквиот систем го попречувале општествената крутост, економската и културната застојаност и авторитарните обичаи и навика.

Прашањето како да се дефинира државјанството било исклучително чувствително. Новите национални држави не биле етнички и верски хомогени. Покрај тоа, во современиот свет значително се зголемил протокот на луѓе преку границите и се зголемила разноликоста на населението. Разни предрасуди и интереси ги обликувале механизмите за вклучување/исклучување, што се движеле од утврдување законски ограничувања до практични облици на дискриминација. Во тој домен, еволуциите биле особено сложени; процесот на давање целосни права на верските и на етничките малцинства, често наметнат од странски сили, имал противтежа во подемот на ксенофобичните чувства, на насилните судири и страдањата во кризните мигови.

Новите национални држави биле крехки и ранливи. За да опстанат, морале да изградат одржливи установи и да се осовременат. Тоа подразбирало и изградба на делотворна управа и сигурен воен систем, обединувачки закони и мерки, реструктурирање на црквата на национални основи, како и изградба на железници. Градењето на нациите не се сведуvalo само на изградба на институции и инфраструктура. Тоа подразбирало и процес на акумулација. Општото образование, учените кругови и разни други културни медиуми ги преобликувале умовите на луѓето, ги легитимирале новите политички системи, ги наведувале поединците и социјалните групи да се поистоветуваат со новите национални држави.

IIa. Општите аспекти на државното уредување

II-1. Нацрт-уставот што го изготвил Ригас Велестинлис (1797)

За Републиката

Член 1. ЕЛИНСКАТА¹³ РЕПУБЛИКА е обединета целина што вклучува различни раси и вери;

таа не ги гледа верските разлики напреку; неделива е, и покрај сите реки и мориња што ги делат нејзините области кои заедно претставуваат тесно исткаена неделива целина.

Член 2. ЕЛИНСКИОТ НАРОД, т.е. сите жители

¹³ Го употребуваме зборот „елинска“ наместо „грчка“ затоа што во мислата на Ригас поимот не се однесува на држава на Грците, туку на држава вдахната од класичните политички идеали. Понатаму, Ригас го користел поимот „елински“ и „Елада“, а не „грчка“ и „Грција“ или „Ромеи“ како што правеле другите учени од истата доба (Види ги, на пр., текстовите I-4 и I-7).

на државава без разлика на верата и јазикот, се делат на собранија според месната власт за да ги остваруваат управните овластувања, односно во секоја област заседаваат за да си го искажуваат мислењето за сите проблеми. [...]

За државјанството

Член 4. Секое лице постаро од 21 година што се родило и живее во оваа независна држава е нејзин државјанин.

- Секој странец постар од 21 година што живеел во државава една година и што заработува со својата работа е државјанин.

- Секој што го зборува говорниот или [древно] елинскиот јазик и ја помага Елада, дури иако живее на другиот крај од светот (зашто елинското семе се распространило на обете полутопки), е Елин и државјанин.

- Секој што е христијанин и што не го зборува говорниот или [древно] елинскиот јазик, но само ја помага Елада, е државјанин.

- Конечно, секој странец што Владата го смета за достоин жител на Татковината, на пример некој добар занаетчија, грижлив учител или заслужен родољуб, е добредојден во Татковината и ужива еднакви права како и сите државјани.

Rigas стр. 45-47.

Извадоци од Уставот кој во 1797 го напишал Ригас Велестинлис (1757-1798), еден од најважните претставници на грчкото просветителство. Под влијание на Францускиот револуционерен устав од 1793, како грчки народ ги дефинира сите што живеат во републиката, без разлика на верата и јазикот, и сите кои се собираат да решаваат за заеднички прашања. Ригас го уапсила австриската полиција, го обвинила за „заговор“ и ѝ го испорачала на турската власт, која го погубила во Белград во јуни 1798.

Според авторот, кои треба да бидат државјани на Елинската Република? Каков е ставот за државјанството во однос на Грците кои живеат во Грција

и на оние што живеат во странство? Какви права и должности се предвидени за странците? Разговарајте за врската помеѓу државјанството и верата изложена во проектот за Уставот. Кои елементи се вдахнати од Француската револуција? Споредете го овој текст со натамошните разработки изложени во II-10 и II-11.

II-2. Говорот на Божа Грујевиќ на Првото заседание на Српскиот совет (1805)

[...] Ние да ги подигнеме и добро да ги утврдиме во Србија овие две работи: разумот и правдата и добро да ги крепиме со целата своја сила, секоја сила и моќ да им се покорува. И овој мудар и праведен закон, прв господар и заповедник да ни биде. Тој да им заповеда на господарите, војводите, Советот, свештенството, владиците и на секој мал и голем. Тој ќе не брани и ќе ни ги зачува слободата и независноста.

Таму каде што е добар уставот, т.е. каде што се добро воспоставени законите и каде што власта е добро уредена според законот, таму е слободата, таму е независноста, а онаму кај што еден или повеќемина по своја волја заповедаат, законот не го слушаат, ами прават што сакаат: таму умрел вилаетот и нема слобода, нема сигурност, нема богатства, туку пустикуќство и ајдукување, само под друго име. [...]

Секој да бара од заповедникот сигурност 1. на животот, 2. на имотот и 3. на честа, дури и она дете што уште не е родено, а ако поглаварот не сака да им ги зачува на сите нив животот, имотот и честа, или ако не може, тогаш не е ни достоин да биде поглавар.

Втора должност на поглаварот е да ги ослободи неослободените и да ја зачува слободата вилаетска, зашто во слобода двапати помил и посладок ни е животот. Слободата не разликува од сверовите, а еден роб е подолу и од свер, зашто на човекот-роб му се одзема она што го прави

човек. Поарно е да не се живее отколку да се биде во погано ропство. Слободата... нè прави луѓе, - слободата и независноста му даваат на војникот сила, на војводите и на поглаварите мудрост и правилно расудување... Во слободна земја и полето подобро ќе роди и добитокот подобро се плоди, убав леб се јаде и добро вино се пие. Со еден збор, кај што нема слобода нема живот.

Мемоари, стр. 295-297.

Божа Грујевиќ (Теодор Филиповиќ) бил Србин од Унгарија кој се населил во Русија, каде што станал универзитетски професор во Харков. Есента во 1804 се приклучил на српската востаничка делегација, која дошла во Санкт Петербург за да бара помош и поддршка од Русија. Во март 1805 дошол во Србија, каде што учествувал во организацијата на Владата и во создавањето на првите установи на новата држава, при што станал член на Советот (првата влада).

Што сакал да пренесе авторот преку своето излагање? Што мислите за последната реченица?

II-3. Писмо од Вук Караџиќ до кнезот Милош Обреновиќ (1832)

Земун, 24 април 1832.

Ваша светлост,

Премилостив господару! [...]

Вистина е она што го рекле нашите стари дека никој не може на целиот свет да му измеси колачиња; но со сегашното владеење на Вашата светлост, речиси, може општо да се каже дека *никој* таму не е задоволен; ако, пак, се земе тоа понатаму да се разгранува и да се разделува, тогаш ќе се види дека најнезадоволни се оние чиновници што се

најблиску и најчесто околу Вашата светлост, а најзадоволни се оние луѓе што Вашата светлост, воопшто, не ги познава.

Сите причини за ова незадоволство може да се поделат во два реда. Или луѓето се незадоволни затоа што не само што не можат да живеат по своја волја според своите можности, туку и затоа што никој не е сигурен ни за својот живот, ни за честа, ниту е господар на она што му го делил Господ, ниту на она што го спечалил праведно и со својот труд; или затоа што не се создава и не се работи за општа полза онака како што (по нивно мислење) би требало и би можело. [...]

Најпрвин ќе речам, како по правило според кое ќе може да ми се суди за сè друго, *дека за секој владетел од вистинска полза е само она што е полезно и за неговиот народ; а сè што е штетно за неговиот народ никако не може да му биде од вистинска полза.* [...]

1. На народот треба му се даде правда, или како што денес во Европа обично се вели *конституција*. Тука не мислам на францускиот устав, ниту на англискиот, ниту на новиот грчки, *туку некако да се одреди начин на владеење и да се постави влада... на секој човек да му се заштитат животот, имотот и честа, да може секој по своја волја да си ја работи својата работа што не е никому на штета и по своја волја да си живее; секој човек да знае што треба да прави, да не се плаши ни од Вас, ниту од кој било друг;*

2. Јас мислам: тешко на владетелот кој држи момци, гарда и војска за да го чуваат од сопствениот народ! На владетелот најголемата одбрана во земјата треба да му биде народната љубов, задоволството од неговото владеење и уверувањето дека по неговата смрт на народот може да му биде само полошо, а дека никако не може да му биде подобро.

а) Денес во Србија, во вистинската смисла на зборот, нема никаква влада, туку целата

влада сте Вие лично: кога сте во Крагуевац и владата е во Крагуевац; кога сте во Пожаревац, и владата е во Пожаревац; кога сте на Топчидер, и таа е на Топчидер; кога сте на пат, и таа е на пат, а ако, не дај боже, умрете утре (што еднаш ќе мора да стане), ќе умре и владата, па тогаш кој е посилен тој и ќе владее.

б) И најмудриот владетел, кој иако целото време од својата младост го минал учејќи да владее, сепак не може, како што треба, сам да управува со државата само затоа што за еден човек е тешко да управува како што треба со сите работи во едно село, а камоли со целата земја и со сиот народ; второ, затоа што „четири очи гледаат подобро од две!“. Како трето, затоа што и најмудриот и најучениот владетел, сепак, е човек, подложен на сите страсти и слабости човечки, па може во лутината и во слична некоја ваква страст некого да онеправда. [...]

3) Треба да се уредат школите. Според мене, на Србија денес ништо не и недостига повеќе и ништо не и е понужно отколку луѓе способни за народна служба. [...]

Караџиќ, стр. 652-666.

Што мислите, зошто Вук Караџиќ му го испратил ова писмо на владетелот на земјата? Кои се главните проблеми на државната политика и власт што ги нагласува авторот?

II-4. Српскиот устав од 1835 – структурата на власта

29. Кнезот српски мора да е роден Србин или да станал тоа со природување и да е од источна православна вероисповед. Од иста вероисповед мора да бидат и кнегињата и жените на членовите на кнежеското семејство.

45. По Кнезот, Државниот српски совет е највисока власт во Србија.

79. Во цела Србија правосудството ќе се раководи еднакво и по еднаков српски законик – како за граѓански парници, така и за кривични и злосторнички дела – кој ќе се издаде јавно и ќе им се пропише на судовите што е можно побргу.

80. При изрекувањето на своите пресуди, судијата не зависи од никого во Србија, освен од српскиот Законик; никаква, било пониска, било повисока власт... немаат право да го одвраќаат и да му заповедаат да суди поинаку...

82. Народното собрание се состои од сто најодбрани, најразумни, најчесни пратеници, од сите окрузи и од сето Кнежество Србија достojни за доверба народна во најголем степен.

Јовичиќ, стр. 48-49.

II-5. Романскиот устав од 1866 – општи одредби

Член 1. Кралството Романија, со сите негови окрузи на десната страна од Дунав, е унитарна, неделива држава.

Член 2. Територијата на Романија е неотуѓива. Освен со закон, границите на државата не може поинаку да се менуваат и поместуваат.

Член 3. Територијата на Романија не може да се колонизира со луѓе од туѓо потекло [...].

Член 5. Романците уживаат слобода на мислењето, слобода на образованието, слобода на печатот, слобода на собирањето.

Член 10. Во оваа држава нема класни разлики. Сите Романци се еднакви пред законот, мора да плаќаат исти даноци и еднакво да учествуваат во јавните должности.

Само тие може да бидат на јавни, граѓански и воени функции. [...]. Странци не може да се именуваат на јавни функции, освен во исклучителни случаи утврдени со закон [...].

Член 12. Во романската држава отсега засекогаш се забрануваат сите поволности, изземања и сталешки исклучиви права.

Член 13. Се гарантира слобода на поединецот [...]

Член 21. Слободата на мислата е неприкосновена. [...]

Член 23. Образованието е бесплатно.

Член 31. Сите државни овластувања ги дава нацијата која може да ги остварува само со нивно доверување и во согласност со начелата утврдени со овој Устав.

Член 32. Законодавната власт ја остваруваат заеднички Кралот и Националното претставничко собрание.

Националното претставничко собрание се состои од два дела:

Сенат и Собрание на пратениците.

За секој закон мора да постои согласност од сите три делови на законодавната власт.

Член 35. Извршната власт ја дава кралот, кој ја остварува преку Уставот.

Член 36. Судската власт се остварува во судовите и во трибуналите. Нивните одлуки и пресуди се изрекуваат во согласност со законот и се извршуваат од името на Кралот.

Член 38. Членовите на двете собранија ја претставуваат целата нација, а не само округот или градот што ги избрал. [...]

Член 92. Кралот е неприкосновен. Одговорноста ја сносат неговите министри.

Ниеден кралски указ не е правосилен доколку не го потпише и министер, кој со тоа ја сноси одговорноста за односниот указ.

Constituțiile, стр. 33-41.

Во 30-тите години на XIX век сè повеќе српски интелектуалци и политичари не се согласувале со деспотското владеење на Милош Обреновиќ (1780-1860, кнез 1815-1839, 1858-1860). Едно од најмеродавните мислења е она што го искажал Вук Караџиќ

(1787-1864), кој бил средишна личност на српската национална култура во XIX век. Активен лингвист, етнолог и историчар, ја објавил првата граматика и објавил речник на современиот српски јазик, собирал и објавувал епска и лирска народна поезија и го превел Новиот завет од старословенски на српски јазик. Кога го пишувал писмово, Вук Караџиќ бил првиот претседател на Судот на белградскиот округ.

Какво место има нацијата во организацијата на романската држава? На кој начин ги уредувал Уставот поделбата и рамнотежата на власта?

II-6. Британскиот амбасадор во Цариград за османлиските ставови кон Уставот (1876)

Зборот „устав“ толку се слушаше од сечии усни, што софтите [ученици во муслиманските верски училишта] кои го претставуваа интелгентното јавно мислење во престолнината, знаеја дека ги поддржува целата нација. Мислам дека нема да спласнат напорите ниту на христијаните ниту на мухамеданците сè дури не го добијат и дека, ако Султанот одбие да им го даде, речиси, е извесно дека ќе има обид да се расчини. Кружеа текстови од Куранот со кои на верниците им се докажува дека обликот на владеење што се пропишува со него е токму демократски и дека апсолутната власт со која сега владее Султанот е присвојување на правата на народот какво што не дозволуваат Светите закони, а се упатуваше и на текстови, и на претходни примери, за да се покаже дека Султан што ги занемарува интересите на Државата не заслужува послушност [...].

Eliot стр. 231-232.

❓ Дали муслиманското население на Османлиската Империја сметало дека идејата за Устав е увезена од Европа? Што мислите, зошто приврзаниците на Уставот тврделе дека тоа е во согласност со муслиманскиот Свет закон?

II-7. Османлискиот устав од 1876

Османлиската Империја

Член 1. Османлиската Империја се состои од сегашната територија и поседите, и полу-зависните покраини. Таа е неделива целина од која не може да се издвои ниеден дел под никаков изговор.

Член 4. Неговото височество Султанот, со титула „Врховен калиф“ е заштитник на муслиманската вера. Тој е суверен и падиш (цар) на сите Османлии.

Член 5. Неговото височество Султанот не подлежи на одговорност, неговата личност е света.

Член 7. Меѓу неприкосновените права на неговото височество Султанот се и следниве исклучиви права: ги именува и разрешува министрите; ги доделува чиновите, службите и одликувањата и ги ракоположува управителите на привилегираните покраини, на начин утврден со овластувањата што му се дадени; ги издава парите; неговото име се изговара во џамиите за време на јавните молитви; склучува спогодби со силите; објавува војна и склучува мир; заповеда со копнените сили и со морнарицата; го управува распоредувањето на војската; ги спроведува одредбите од Шеријатот (светиот закон) и од други закони; води сметка за спроведувањето на јавните прописи; ги одложува и ги преиначува пресудите што ги изрекле кривичните судови; ги свикува и ги прекинува седниците на Собранието; доколку смета дека е неопходно, го распушта Претставничкиот дом, под услов да распише избори за нови пратеници.

За личните слободи

Член 8. Сите поданици на Империјата се викаат Османлии, без разлика на својата вероисповед; статусот Османлија се стекнува и се губи во согласност со услови пропишани со закон.

Член 9. Секој Османлија ужива лична слобода под услов тоа да не ја попречува туѓата слобода.

Член 10. Личната слобода е неприкосновена. Никој не смее да се казнува под никаков изговор, освен во случаи утврдени со закон и на начин пропишан со закон.

За верата

Член 11. Исламот е државна вера. Но, иако се запазува ова начело, државата ја штити слободата на вероисповед во Империјата и ги крепи верските права што им се дадени на разни заедници, под услов да не го нарушуваат јавниот ред и моралот.

За еднаквоста пред законот и за јавната служба

Член 17. Сите Османлии се еднакви пред законот. Имаат исти права и исти должности кон својата земја, без разлика на вероисповедта.

Член 18. Подобноста за јавна служба е условена со познавањето на турскиот јазик, кој е службен јазик на Државата.

Член 19. Сите Османлии може да се вработат во државната служба, во согласност со нивните способност, заслуги и умешност.

За имотот

Член 21. Се гарантира законската сопственост над имотот, недвижен и движен. Се забранува одземање имот, освен кога тоа е оправдано во јавна корист и под услов сопственикот да се обештети во согласност со законската вредност на односниот имот [...].

За Собранието

Член 42. Собранието се состои од два дома: Домот на големците или Сенатот и Претставничкиот дом.

Член 43. Двата дома се во заседание од 1 ноември секоја година, при што заседанието

се отвора со султански указ (ираде), а затворањето се утврдува за наредниот 1 март и, исто така, се прогласува со султански указ. Ниеден од двата дома не може да заседава доколку не заседава и другиот дом.

Член 47. Членовите на Собранието не смее да се условуваат и да се обврзуваат со ветувања и не смее со закани да се влијае врз нив. Не може да се гонат поради ставовите што ги изнесле и поради гласовите што ги дале во текот на расправата, освен ако не го прекршат Деловникот на собранието, при што одговараат во согласност со одредбите на важечките прописи.

За управувањето со покраините

Член 108. Управувањето со покраините се заснова врз начелото на децентрализација.

Други одредби

Член 115. Примената на ниедна уставна одредба не смее да се суспендира и да се занемари под никаков изговор.

www.ata.boun.edu.tr/Department%20Webapages/ATA_517/Constitution%20of%20the%20Ottoman%20Empire%201876.doc

Османлискиот устав е донесен во декември 1876, во општиот контекст на Источната криза од 1875-1878. Тој требало да ги спречи Големите сили да се замешаат во корист на немуслиманските поданици на Османлиската Империја така што ќе се тврди дека новиот современ Устав им давал целосни права, а истовремено да го одбрани интегритетот на Османлиската Империја. Во тој поглед, Уставот не бил делотворен зашто не ја спречил Русија во 1877 да ѝ објави војна на Османлиската Империја. По поразот, Уставот бил суспендиран, а бил возобновен дури во 1908; на крајот од Првата светска војна станал излишен поради пропаѓањето на Османлиската Империја.

Во што бил османлискиот Устав од 1876 сличен на уставите на некои европски национални држави од Југоисточна Европа? Какви сигурносни елементи биле вградени во текстот на Уставот за да се спречи враќањето на автократското владеење? Обидете се да согледате зошто Уставот од 1876 му дал привилегирана улога на исламот во Османлиската Империја.

Какви одредби се вградиле за да се заштити Османлиската Империја од внатрешно распаѓање? Дали тие одредби биле реални во контекст на состојбите во 1876?

II-8. Говорот на кнезот Никола по повод прогласувањето на Уставот на Црна Гора (1905)

Господа пратеници!

Обликот на врховната државна управа во земјава досега беше облик на самодржавие. Власта и водењето на таа управа ги наследив јас, по милоста Божја, седми владетел од мојата Куќа. Ниту моите славни предци ниту јас не се сметавме, како другите самодршци, неодговорни и не сметавме дека нашата волја е закон. Во мирно време на Црногорците им бевме вистински братски браќа, во бој одевме како и тие – гиневме кај што гинеа и тие, нè ранувале и задававме рани на истите места, од Царев Лаз до Волчи Дол¹⁴ [...] Нашата власт, зачната на гола полјана, на ништо и без ништо, под ведро небо и пред очите на непријателот, беше законита, зашто народот ја изгласал, а се вршела со срце, со љубов и со енергија. [...] Кон крајот на седумнаесеттиот век мојата Куќа ја затекна Татковината наша в беда и, речиси, поплавена со друга вера, а нашата убава православна вера беше во голема опасност [...]

Денес границите на Татковината се протегаат

¹⁴ Боишта во војните со Османлиите

и меѓународно се утврдени од утоката на Божана во Јадранското Море, до сливот на Тара и Пива, кои ја сочинуваат Дрина, и од Бела Гора до Чакор, над Пеќ и Дечани. [...]

Денес Татковинава наша станува Уставна монархија и ние со среќа влегуваме во нов политички живот. Простувајќи се со стариот, не можам од длабочините на срцево да не им искажам достојна благодарност и на сенките на моите и на вашите предци за нивното свето единство и за завештаната ни слобода од нив. [...]

Мојата одлука да се прогласи Уставот на две страни ќе одекне радосно. Вие, и воопшто сите српски родољуби, ќе ја прифатите со истата верба што, впрочем, ја вдахна – со верба дека ќе биде успешна и среќна за развој и напредок на Татковината.

Crnogorski, IV стр. 34-46.

Никола I Петровиќ (1841-1921) владеел со Црна Гора во 1860-1918, најпрвин како кнез, а потоа од 1910 како крал. За време на неговото владеење Црна Гора станала независна (1878) и ја зголемила својата територија за сметка на Османлиската Империја. Бидејќи минал две години во средно училиште во Париз, Никола се стремел да го унапреди образованието и да ги осовремени институциите. Поради традиционалните социјални структури, повеќето реформи морале да се спроведуваат од горе надолу, поради што многу доцнеле во споредба со реформите во другите национални држави од Југоисточна Европа.

На кој начин се легитимирала монархијата? Зошто кралот решил да прогласи устав?

II-9. Младотурскиот проглас (1908)

1. Основа за донесување Устав ќе биде почитувањето на претежноста на националната волја. Како една последица од ова начело неодложно ќе се бара министерот да одговара пред Собранието и, оттука, да се смета дека министерот е во оставка ако нема мнозинство гласови во Собранието.

2. Под услов бројот на сенатори да не надминува една третина од бројот на пратениците, Сенатот ќе се именува на следниов начин: една третина ќе именува Султанот, а две третини ќе именува нацијата, при што мандатот на сенаторите ќе биде ограничен.

3. Ќе се бара сите османлиски поданици што навршиле дваесет години, без разлика дали поседуваат имот и дали се имашливи, да имаат право на глас. Оние што ги загубиле своите граѓански права следствено ќе се лишат и од ова право.

4. Ќе се бара во Уставната повелба прецизно да се вгради правото на слободно основање политички здруженија, со цел да се почитува член 1 од Уставот од 1293 година од Хиџрата [Anno Hegirae].

7. Турскиот јазик останува службен јазик на државата. Службените преписки и службениот говор ќе се одвиваат на турски јазик.

9. Секој граѓанин ќе ужива целосна слобода и еднаквост, без оглед на националноста и на верата и секој ќе биде подложен на истите обврски. Сите Османлии, како рамноправни пред законот во однос на правата и должностите во врска со државата, имаат право на служба во владата, во согласност со своите способности и образование. За немуслиманите еднакво важи воената обврска.

10. Слободното уживање на верските права што им се дадени на разните националности останува непроменето.

14. Под услов да не се нарушат сопственичките права на земјопоседниците (зашто тие права мора да се почитуваат и мора да останат неприкосновени, во согласност со законот), ќе се предложи на селаните да им се дозволи да дојдат до земја и ќе им се овозможат заеми со умерена камата.

[...]

16. Образованието ќе биде бесплатно. Секој османлиски државјанин, во рамките на пропишаното со Уставот, може да води приватно училиште во согласност со посебните закони.

17. Сите училишта ќе работат под државен надзор. За да се обезбеди хомогено и единствено образование за османлиските државјани, државните училишта ќе бидат отворени, школувањето во нив ќе биде бесплатно и во нив ќе се примаат сите националности. Во јавните училишта турскиот наставен јазик ќе биде задолжителен. Јавната настава во државните училишта ќе биде бесплатна. Во гореспоменатите јавни и државни училишта ќе се изведува средно и високо образование, при што ќе се користи турскиот јазик. Ќе се отворат трговски, земјоделски и занаетчиски училишта со цел да се развијат ресурсите на земјата.

18. Ќе се направат и чекори за изградба на патишта, пруги и канали за да се зголемат комуникациските можности и да се зголемат изворите на богатството на земјата. Ќе се укине сè што може да ги попречува трговијата и земјоделството.

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1908youngturk.html>

По поразот во Војната од 1877-1878, султанот Абдулхамид II (1876-1908) го суспендирал Уставот од 1876 и владеел автократски. Младотурците, опозициска организација составена, главно, од офицери и интелектуалци, побарале да се врати Уставот и да се спроведат реформи за осовременување со цел да се зајакне Империјата. На крајот во 1908 кренале успешна револуција и ја освоиле власта, што ја држеле до 1918.

Основното политичко барање на младотурците во нивното противење на Абдулхамид II било да се врати Уставот од 1876. Меѓутоа, прифатиле во Уставот да се вградат и некои измени: набројте ги тие измени и објаснете зошто Младотурците толку сакале да ги вградат.

Споредете го член 17 со текстовите од поглавјето II-д. Каква била улогата на училиштата во процесот на изградбата на нациите?

Анализирајте го член 18 и споредете го со текстовите од поглавје II-г. Што може да се забележи за улогата што му ја припишувале политичките водачи на стопанскиот развој.

Табела 1: Уставите на државите од Југоисточна Европа

Држава	Прв современ устав	Главни измени			Сегашен устав
		Пред Првата светска војна	Периодот меѓу војните	По Втората светска војна	
Албанија ¹⁵	1920		1925, 1928, 1939	14.03.1946; 1976	21. 10. 1998
Босна и Херцеговина					24. 02. 1993; 14. 12. 1995
Бугарија	1879 (Трновскиот устав)			04.12.1947; 1971	12. 07. 1991
Грција ¹⁶	1844	1864, 1911	1927	1952	07. 06. 1975
Југославија			1921 (Видовденски устав), 1931	31. 01.1946; 1963; 1974	27. 04. 1992
Кипар	1959 (1960)				
Македонија					17. 11. 1991
Османлиска Империја	1876				
Романија	1866		1923; 1938	13. 04.1948; 1952; 1965	08. 12. 1991
Словенија					23 .12. 1991
Србија	1835	1838; 1869; 1888; 1901			28. 09. 1990
Турција	1924			1961	07. 11. 1982
Хрватска					22. 12. 1990
Црна Гора	1905				12. 10. 1992

Табела 2: Воведувањето на општото право на глас во Југоисточна Европа

	Општо право на глас за мажи	Право на глас за жените
Албанија	1920	Ограничено 1920, општо – 1946
Босна и Херцеговина	1920 (Југославија)	1945 (Југославија)
Бугарија	1879	Мажени жени 1938, општо 1945
Грција	1864	Ограничено 1930, општо 1952
Југославија	1920	1945
Кипар	1960	1960
Македонија	1913 (Србија)	1945 (Југославија)
Романија ¹⁷	1918	Ограничено 1929, општо 1946
Словенија	1907 (Австрија)	1945 (Југославија)
Србија	1869	1945 (Југославија)
Турција	1924	1930
Хрватска	1920 (Југославија)	1945 (Југославија)
Црна Гора	1920 (Југославија)	1945 (Југославија)

¹⁵ Квазиуставен пропис; Статут на Меѓународната комисија за Албанија (1914).

¹⁶ Првите грчки уставни ги изгласале револуционерни собранија во текот на грчката војна за независност, пред создавањето на државата; 1822 (Епидаур), 1823 (Астрос), 1827 (Трезен).

¹⁷ Квазиуставен пропис: Органски прописи (1831/1832) во Влашка и Молдавија; Париска конвенција (1858) за Обединетите кнежевства на Влашка и Молдавија (од 1859 Романија).

► сл. 4 Плошадот на Уставот во Атина (1883)

Markenzis, стр. 312-313.

? Објаснете го името што го добил плошадот. Имате ли плошад на уставот во главниот град на вашата земја или во вашиот град? Имате и сте имале ли некогаш плошад на „нацијата“/ „национален“ плошад?

Во Букурешт, Авенијата кралица Елизабета во периодот на комунистичкиот режим ја преименувале во Булевар 6-ти Март (датумот на формирањето на првата, главно, комунистичка влада, потоа во Булевар Георге Георгиу-Деж (по комунистичкиот водач на Романија од 1945 до 1965), а по 1989 во Булевар Михаил Когалничану (по големиот политичар, историчар и писател од XIX век), а неколку години подоцна еден дел од булеварот повторно го добил старото име (Булевар кралица Елизабета). Ова е мошне едноставно средство за разбирање на начинот на кој политичките режими ги користеле имињата на улиците за да легитимираат одредени идеолошки историски спомени. Можете ли да најдете други слични примери? Што мислите за ваквите промени на имињата?

Истата игра може да ја играте и со спомениците.

Игра: Имињата на градските улици како лекции по историја

Направете пет групи. Земете ги туристичките водичи за вашиот град од четири историски периоди во XIX век и XX век. Анализирајте ги имињата на улиците и плошадите и обидете се да видите колку од нив се однесуваат на историски настани и ликови, а колку на национални и локални јунаци и настани. Анализирајте го значењето на изборот на името и на неговите промени низ времето.

II-б. Државјанство

II-10. Дефиницијата за државјанство во грчкиот Устав од Епидаур (1822)

ВО ИМЕ НА СВЕТОТО И НЕДЕЛИВО ТРОЈСТВО, ГРЧКАТА НАЦИЈА не можејќи повеќе да го трпи тешкиот товар на тиранијата и ужасното османлиско владеење и откако со големи жртви се ослободи од него, денес, преку своите законити заштитници во Национално собрание, пред Бога и пред народот, ги обнародува „своето политичко постоење и независност“.

Во Епидаур на 1 јануари, 1822, прва година од Независноста.

*ПРИВРЕМЕНО УСТРОЈСТВО НА ГРЦИЈА
ГЛАВА А´*

ДЕЛ А´

За верата

а – На грчката територија главна вера е источното православно христијанство; но, Владата на Грција ги толерира и другите вери чии обреди и богослужби се вршат непречено.

ДЕЛ Б´

За општите права на жителите на грчката територија

б – Староседелските жители на грчката тери-

торија кои веруваат во Христа се Грци и ги уживаат сите политички права без дискриминација

в – Сите Грци се еднакви пред законот, без исклучоци врз основа на привилегии, сталеж или звање.

г – Сите странци што доаѓаат однадвор за да се населат или да престојуваат на грчката територија се еднакви пред законот со домашното население.

Vakalopoulos, стр. 390.

Во текот на Грчката револуција, првиот „парламент“ се состанал во Епидаур и го изгласал првиот Устав, кој бил под влијание на сличните текстови од Француската револуција. Иако веќе во Револуцијата се изменил, Уставот од Епидаур останал главна референца во грчката политичка култура, симбол на идеалите на борбата за национална независност.

Кои се Грците според уставот од Епидаур? Каков е односот меѓу верскиот идентитет и националниот идентитет? Дали јазикот е претпоставка за националниот идентитет? Кои начела на Француската револуција можете да ги препознаете во овој устав?

II-11. Дефиницијата за државјанството во грчкиот Устав од Трезен (1827)

6. Грци се:

а. Домашното население на грчката територија кои веруваат во Христа.

б. Лица што се под османлиска власт и кои веруваат во Христа и кои дошле или ќе дојдат на грчка територија за да се вклучат во борбата или да живеат на грчката територија.

в. Оние што живеат на странски територии и се рожба на татко Грк.

г. Домашни или недомашни лица и нивните потомци, кои станале државјани на туѓи држави пред прогласувањето на овој Устав, а

кои дошле на грчка територија и ја дале грчката заклетва.

д. Сите странци кои доаѓаат и го земаат грчкото државјанство.

ОЕДВ, стр.107.

Споредете ги текстовите II-10 и II-11 во смисла на концептот на државјанството. Што можете да забележите?

II-12. Дефиниција за државјанството во српскиот Устав од 1835

108. Секое дете родено во Србија или надвор од Србија, а од татко Србин од Србија; секој чиновник или служител од православна вероисповед што во времето на обнародувањето на овој Устав се наоѓа во српската служба во Србија и надвор од Србија; секој кому му минале десет лета откако се наоѓа во Србија или кој во неа има недвижности, се смета за Србин и има право да ужива српско државно граѓанство.

109. Странски трговци, фабриканти, занаетчи, земјоделци од христијанска вероисповед можат да ги добијат правата на српски граѓанин ако биле во Србија седум години и ако им било чесно поведението, или ако Кнезот им даде некакво звање; а туѓинците заслужни за Србија - ако од Кнезот примат писмо дека се природени Срби.

Како ќе се остварува правото на српско граѓанство ќе се утврди со посебен закон.

111. Секој Србин и без никакви разлики е еднаков пред законите српски, како во одбраната, така и во казните пред сите судови, од најнижиот до највисокиот. [...]

116. На секој српски граѓанин му е отворен патот до сите чинови во Србија, под услов да се утврди дека е способен и достоин за нив. При еднаква способност, Србинот има предност пред туѓинецот.

117. Секој Србин има право да го избира живеењето свое по своја волја, само ако тоа не е на општонародна штета.

118. Ако стапне роб на српска земја, од тој миг станува слободен, било ако некој го доведе во

Србија било ако сам пребежал во неа. Србинот може да купи роб, но не и да го продаде. [...]

Jovičić, стр. 48-64.

 Споредете го текстов со II-14: анализирајте ја поврзаноста на верата со државјанството, користејќи ги изложениите фрагменти од уставите. Погледнете во првите устави на своите земји и проверете дали содржат некакви одредби што го поврзуваат државјанството со верската припадност. Мислите ли дека државјанството треба да зависи од верата? Не одговарајте само со да/не, туку обидете се и да го поткрепите својот став и да најдете примери од искуствата во вашата земја. Запрашајте се: зошто имаме (или немаме) вакви одредби? Дали верската припадност е предуслов за националниот идентитет?

II-13. Законикот на Данило I, кнезот на Црна Гора и Брда (1855)

Досега Црна Гора и Брда¹⁸ беа вистина слободни, но јавен законик, кој на Црногорецот и на Брдјанинот ќе му ја крепи и чува слободата, немало, туку правдата и нивната судбина била само во устата на нивниот владетел. [...]

Прво

Секој Црногорец и Брдјанин е еднаков пред судот.

Второ

На секој Црногорец и Брдјанин наследената и досега зачуваната слобода му остануваат и до денес и понатаму; честа, имотот, животот и слободата негова му се обезбедени, а ниеден Црногорец и Брдјанин, ниту судот, не смеат на праведниот брат Црногорец и Брдјанин да му чепкаат во овие светињи [...]

Деведесет и прво

Секој дојденец што стапнал на нашава слободна земја според заветот на свети Петар, по-

ранешниот господар црногорски, е безбеден и никој не смее ништо зло да му стори сè дури чесно и по законикот на нашава земја се однесува и се води, и ужива исти права како и секој наш брат Црногорец и Брдјанин; за секој грев, пак, и на странецот ќе му се суди како што налага овој законик.

Деведесет и второ

Иако во земјава нема никаква друга народност, освен единствената српска, и нема никаква друга вера, освен единствената православна источна, сепак секој другоплеменик и друговец може слободно да живее и може слободата и нашите домашни права да ги ужива како што ги ужива и секој Црногорец и Брдјанин.

Crnogorski I, стр. 167-184.

Данило I Петровиќ (1830-1860) го наследил вујка си Петар II Петровиќ Његош како владетел на Црна Гора во 1852; бидејќи одбил да стане владика, го зел звањето господар и ја преустроил Црна Гора како наследно секуларно кнежество. Учен и енергичен, Данило успешно се борел против Османлиите, започнал процес на централизација и наметнувал осовременување, поради што и го убиле во 1860 година.

Како ги дефинирал Црногорците законикот на Данило? Можеле ли и дојденците да станат Црногорци?

II-14. Редефинирање на државјанството во член 7 од романскиот Устав (1879)

Член 7. Различната вера и вероисповед во Романија не претставува пречка за уживање и остварување на граѓанските и на политичките права.

¹⁸ Брда во североисточна Црна Гора влегле во кнежеството дури во 1796 и во текот на неколку поколенија останале посебен ентитет.

1. Странецот, без разлика на неговата вера, било да е под странска заштита или не, може да се здобие со право да се насели под следниве услови:

- а) Доставува до владата барање за природување, во кое ќе го прикаже имотот што го поседува, ќе ги наведе своето занимање или занаетот и својата желба да се насели во Романија.
- б) Откако ќе го вложи барањето, ќе живее во земјава десет години и ќе докаже дека ѝ е од полза.

2. Од постапкава може да се исклучат следниве лица:

- а) Оние што на земјата ѝ носат вештини, корисни изуми или големи дарби, или оние што основале големи стопански или индустриски постројки.
- б) Оние што се родени и одгледани во Романија од родители доселени во земјава и што никогаш не биле под странска заштита.
- в) Оние што ѝ служеле на земјава во Војната за независност и што ќе се природат збирно на предлог од владата со единствен указ и без никакви други формалности.

3. Лица се природуваат единствено со закон или поединечно.

4. Ќе се донесе единствен закон со кој ќе се утврди постапката во која странците може да се населуваат на романска почва.

5. Само Романци и природени Романци може да стекнуваат недвижности во Романија.

Ќе се почитуваат сите права здобиени до овој миг.

Сите меѓународни спогодби што постојат во мигот остануваат во сила, со сите нивни точки и одредби.

Constituțiile, стр. 34-35.

Романскиот Устав од 1866 го ограничувал државјанството само на христијаните (член 7), со што ги исклучувал Евреите и муслиманите. Во Берлинскиот мировен договор (1878), Големите сили го условиле признавањето на независноста на Романија со измена на член 7 во корист на нехристијаните. Романската политичка елита се противела на тоа, но не можела бесконечно да му се спротиставува на тоа барање, па на крајот изработила компромисна верзија на измени на спорниот член 7.

Дали изменетиот член 7 навистина и става крај на верската дискриминација во врска со романското државјанство? Кои одлики му овозможуваат на странецот да бара романско државјанство? Како вие би ги пропишале условите за добивање државјанство?

II-15. Спогодбата за малцинствата што ја потпишале сојузничките и придружените сили со Романија (1919)

Член 1

Романија се обврзува да ги признае одредбите содржани во членовите од 2 до 8 во ова Поглавје како темелни закони и дека ниеден закон, пропис или службен акт нема да биде во судир со нив и дека ниту еден закон, пропис и официјален акт нема да претежне над нив.

Член 2

Романија се обврзува да обезбеди целосна и наполна заштита на животите и слободата на сите жители на Романија без разлика на местото на потеклото, националноста, јазикот, расата и верата.

Сите жители на Романија имаат право слободно да ги изразуваат, било јавно било приватно, својата вероисповед, својата вера и своето уверување, ако нивното остварување не е во спротивност со јавниот ред и јавниот морал.

Член 3

Во согласност со посебните услови од долу-наведените спогодби, Романија ги признава и ги прогласува за романски државјани, сами по себе и без да бара да исполнат дополнителни формални услови, сите лица што на денот на стапувањето во сила на оваа Спогодба се со постојано живеалиште на територијата на Романија, вклучувајќи ги и подрачјата на кои се проширила со мировните спогодби со Австрија и со Унгарија, и сите други територии на кои би се проширила во иднина, доколку тие лица на споменатиот ден не се државјани на друга држава, освен на Австрија и на Унгарија.

Меѓутоа, австриските и унгарските државјани кои навршиле осумнаесет години имаат право, во согласност со условите содржани во споменатите спогодби, да се решат за кое и да е од државјанствата што им се на располагање. Барањето што ќе го поднесе сопругот се однесува и на неговата сопруга, а барањето од страна на родители ги опфаќа и нивните деца кои не навршиле осумнаесет години.

Лицата кои го искористиле горенаведеното право да изберат државјанство мора, во текот на наредните дванаесет месеци, да го променат живеалиштето и да се преселат во државата за која се решиле. Притоа, имаат право да ги задржат своите недвижности на романска територија. Со себе може да го понесат сиот свој движен имот од секаков вид. Не може да им се наметнат никакви извозни давачки за селидбата на тој имот.

[...]

Член 5

Романија се обврзува дека нема да го попречува правото на лицата, на кои се однесуваат склучените спогодби и спогодбите што ќе се склучат меѓу сојузничките и придружените држави со Австрија и со Унгарија, да решат дали ќе се здобијат со романско државјанство.

Член 6

Сите лица родени на романска територија кои не се родени државјани на друга држава сами по себе стануваат романски државјани.

Член 7

Романија се обврзува да ги признае за романски

државјани, сами по себе и без дополнителни формални услови, Евреите кои живеат на која и да е романска територија, а кои немаат друго државјанство.

Член 8

Сите романски државјани се еднакви пред законот и ги уживаат истите граѓански и политички права без разлика на нивната раса, јазик и вера.

Припадноста на различна вера, вероисповед и секта не смее да претставува пречка за ниеден романски државјанин во остварувањето на неговите граѓански и политички права, како што е, на пример, пристапот до јавните служби, звања и одликувања, или во вршењето на структурата и занаетите. [...]

Член 9

Романските државјани кои им припаѓаат на расни, верски и јазични малцинства уживаат еднаков третман и правна и стварна сигурност, како и сите други романски државјани. Впрочем, имаат еднакви права на своја сметка да основаат, да управуваат и да контролираат свои добротворни, верски и социјални установи, училишта и други образовни установи, со право да го користат својот јазик и таму да ја запазуваат својата вера.

Член 10

Во својот јавен образовен систем во градовите и во околните каде што во значителна мера живеат романски државјани на кои романскиот не им е мајчин јазик, Романија ќе обезбеди соодветни услови со кои ќе им овозможи децата на таквите романски државјани во основното училиште наставата да ја посетуваат на својот јазик. Оваа одредба не ја спречува романската Влада во споменатите училишта да воспостави задолжително изучување на романскиот јазик. [...]

Член 12

Романија се согласува дека одредбите од претходните членови, кои ги засегаат лицата кои им припаѓаат на расни, верски и јазични малцинства, претставуваат обврски од меѓународно значење и се ставаат под гаранции на Лигата на народите. [...]

<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/13.html>

 На крајот од Првата светска војна се распаднаа Руското Царство, Австро-унгарската и Османлиската Империја, а се појавија неколку нови национални држави, додека некои постари национални држави добија нови територии со значителен број национални малцинства. За да се избегнат тензии, на крајот од Мировната конференција во Париз (1919-1920) овие малцинства се ставија под посебна заштита на меѓународни спогодби што посебно се потпишале со државите од Источна и од Југоисточна Европа.

 Спогодбите за малцинствата често се сметале за мешање од страна на Големите сили во внатрешните работи на суверените национални држави. Како гледате на тоа денес? Дали овие спогодби биле легитимни? Дали биле и делотворни?

II-16. Редифинирање на државјанство во романскиот Устав од 1923 година

Член 1. Кралството Романија е национална унитарна и неделива држава.

Член 5. Романците, без оглед на етничкото потекло, јазикот на кој говорат и верата, уживаат слобода на совеста, слобода на образование, слобода на печатот, слобода на собирање, слобода на здружување и сите други слободи и права утврдени со закон.

Член 6. Овој Устав и сите други закони во

врска со политичките права, со исклучок на романството, се неопходни услови за остварување на тие права.

Со посебни закони, за чие изгласување е потребно двотретинско мнозинство, ќе се утврдат условите под кои жените може да остваруваат политички права.

Граѓанските права на жената ќе се уредат според начелото за целосна рамноправност меѓу половите.

Член 7. Припадноста на различна вера или секта, различната етничка припадност и јазикот во Романија не претставуваат пречка за остварување на граѓанските и политичките права. Во врска со остварувањето на политичките права, единствено со природување странецот може да ги ужива истите права како и Романците. За природување одлучува поединечно Советот на министри, откако Комисијата, составена од Првиот претседател и претседателите на Врховниот суд во престојнината, ќе утврди дека барателот ги исполнува законски предвидените услови.

Constituțiile, стр. 71-72.

 Дали одредбите со Уставот од 1923 биле напредни во споредба со претходните правила за државјанството? Кои се одредбите во врска со гласачките права на жените? Погледнете ги уставите на вашата земја од XIX и XX век и обидете се да ги најдете одредбите што се однесувале на гласачкото право на жените. Какви се политичките импликации од исклучувањето на жените од правото на глас?

Општи прашања:

Разговарајте за односот меѓу државјанството, националниот и верскиот идентитет, родот и расата. Разгледајте го сегашниот устав на својата земја и најдете ги условите за добивање државјанство. Споредете и разгледајте ја сегашната состојба со условите што се наведени тука или што сте ги откриле во историјата на својата земја. Како може да се објаснат исклучувањата?

II в. Нациите и црквите

II-17. Цариградската патријаршија го осудува обичајот на децата да им се даваат старогрчки имиња наместо христијански (1819)

„Новиов обичај да им се даваат старогрчки имиња на крстените деца [...], што го сметаме за презир кон христијанските имиња, е целосно несоодветен; затоа треба да дадете строги наредби [...]“

Dimaras, стр. 364.

? Што мислите, зошто луѓето на своите деца почнале да им даваат старогрчки имиња? Што мислите за ставот на Патријаршијата? Соодветно ли е верската власт да се меша во одлуката на родителите како тие да ги именуваат своите деца? Дали би било посоодветно да се замеша политичката власт? Кои имиња преовладувале во вашата земја во XIX век? Како е денес? Што мислите: се користеле ли имињата како показател на верскиот, регионалниот и националниот идентитет? Кој одлучува за идентитетот?

II-18. Спротивни мислења за прогласување автономија на грчката црква наспроти Вселенската Цариградска патријаршија (1833)

А. Мислењето на еден приврзаник – Теоклет Фармакидес

Во јуни 1833, Црквата на Кралството Грција прогласи автономија и независност [...] Грчката нација, откако прогласи политичка независност пред Бога и луѓето уште во почетокот на својата славна Револуција [...] прогласи и автономија и независност на својата црква; зашто целта на таа света борба беше црковна и политичка независност [...] и не беше потребно никакво одобрение [зашто] политичката автономија

оди рака под рака со црковната автономија, во согласност со учењето на Источната православна црква [...] без потреба од некаков акт и согласност; зашто територијата и црквата се едно и исто [...]

Matalas, стр. 49.

Откако добила независност, грчката држава требало да си го уреди и црковното прашање. Повеќето од Грците биле православни, но поглаварот на Православната црква, Цариградскиот патријарх, бил под османлиска контрола. За да избегне натамошна црковна зависност од Османлиската Империја, Грчката православна црква ги раскинала институционалните врски со Цариградската патријаршија. Жестоките расправи за ова прашање најдобро ги отсликуваат овие текстови што ги напишале Теоклет Фармакидес (1784-1860) и Константин Икономос (1780-1857).

Б. Мислењето на еден противник – Константин Икономос

Низ какви сè страдања не минаа за Грција браќата што останаа надвор од неа? А, сепак барате да не ги викаме ни Грци ни браќа, туку население на Турција и поданици на црква што ја нарекувате поробена! Така ја корнете (колку што можете) Грција од Грција и ги делите Грците едни од други, парчејќи ја нацијата и внесувате верски раскол од кој извираат внатрешни болештини и стравотни братоубивствени војни. И така, на крајот, државата на Грците ќе ја сведете до претесни граници и ќе го поткопате напредокот на Кралството Грција што и Бог го крепи, ништејќи ги (пак колку што можете) надежите и желбите на една цела нација, на толку векови и на толку многу елинољубиви христијански нации! О луѓе, па како може да сте такви!

Oikonomos, стр. 336-337.

Споредете ги двата текста. Какви аргументи користат авторите? Зошто било важно грчката држава да има автономна црква?

II-19. Указ за воспоставување Синодска власт на Православната црква во Романија (1864)

Член 1. Романската православна црква е, и останува независна од каква и да е црковна власт на полето на своето устројство и на својот ред.

Член 2. Романската црква, чие единство го претставува Светиот синод, и натаму ќе ја управуваат митрополити и епископи, со помош на епископските синоди.

Член 3. Светиот синод на Романската црква го негува единственото учење на светата православна вера со големата Источна црква, советувајќи се со Вселенската Цариградска црква.

Член 4. Светиот синод на Романската црква се состои од:

- митрополити
- епископи
- романски архиереи
- Тројца избрани претставници кои во секоја епархија ги избира световното свештенство, а кои може да бидат само парохиски свештеници или световни лица што знаат богословија, деканите на богословските школи во Јаши и Букурешт [...]

Член 16. Никогаш и под никаков изговор, Светиот синод на Романската црква не смее да го преиначи и да го попречи следново:

Слободата на совеста и верската трпеливост. Законите за верска трпеливост во сите погледи се во надлежност на световните законодавни собранија.

Јазик на православието во црквите во земјата засекогаш ќе биде романскиот јазик.

Murgescu, стр. 255-256.

Овој указ го издал кнез Александру Јоан Куза (1859-1866) во контекст на судирот со Цариградската патријаршија, поради секуларизацијата на црковното земјиште (1863). Тоа било прв чекор во организацијата на национална православна црква, по што уследиле формалното прогласување на црковна автокефалност (1885) и организацијата на Романската православна црква како посебна патријаршија.

Зошто било толку важно за романската држава да организира посебна и независна црква? На кој начин државата си обезбедила контрола над црквата? Во кои погледи Романската православна црква ги задржала врските со Цариградската патријаршија?

II-20. Забелешките на францускиот новинар Шарл Иријарте за визијата на православните и католичките свештеници за односот меѓу верата и нацијата во Босна (1875-1876)

Православниот свештеник живее во блискост со народот од својата вера и не треба да се чудиме зошто водачите на движењето [востанието во Босна од 1875] беа, главно, грчко-православни свештеници, и не само што дадоа знак за кревање востание, туку се фатија и за пушки и го водеа својот народ во битка. За овие луѓе концептот на верата и концептот на расата или нацијата се толку слични што зборот „Србин“ станал еднозначен со зборот „православен“. Католиците имаат поинаков став: за босанските католички свештеници концептот на верата е поважен од концептот на нацијата, а сега гледаме дека католичките свештеници, кои слушаат наредби од Рим, го одвраќаат народот од востание. Најнапредните од нив се ограничиле само на печатење

молби на својот латински јазик, барајќи соседната католичка сила [Австро-Унгарија] да ги запре маките на угнетувањето. Не може да се чудиме што толку трае расколот што ги дели двете вери [православната и католичката]. Османлиската држава не води сметка за образованието на христијаните и за тоа си има добри причини, а просветителската улога ѝ ја препушта на Црквата, па и природно се подразбира дека свештеникот, кога подучува, несогласието меѓу верите го зема како основа за сè. Исходот од ваквиот систем е очигледен и кобен: грчко-православните деца од *игуменот*, католичките деца од *францисканецот*, а муслиманските деца од *улемата* ќе научат само да се мразат и тоа е, во суштина, единственото во што ќе успеваат кога ќе пораснат.

Yriarte

❓ **Анализирајте го начинот на кој авторот го анализира односот меѓу верскиот идентитет и националниот идентитет во визиите на католичките и на православните вери/цркви во Босна. Дали се согласувате со ставот дека, школувани исклучиво во своите вери, децата учеле само да се мразат едни со други? Како може да се избегне таквата состојба? Каква била улогата на религијата во националното движење во вашата земја?**

II-21. Бугарскиот устав од 1879 за положбата на Бугарската православна црква

Член 37. Државна вера во кнежеството Бугарија е православната вера од источна вероисповед.

Член 38. Бугарскиот кнез и неговите потомци не може да исповедаат друга вера освен православната. Само првоизбраниот кнез на Бугарија може, по исклучок, да ја задржи својата првична вера.

Член 39. Бугарското кнежество во црковна смисла, бидејќи е неразделен дел од надлештвото на Бугарската црква, подлежи на Светиот синод, кој е највисоката духовна

власт во Бугарската црква, каде и да се наоѓа таа власт. Преку истата таа власт кнежеството останува во единство со Вселенската источна црква во поглед на прашањата за учењето и верата.

Конституција, стр. 6.

❓ **Зошто црковните прашања се решавале во Уставот? Има ли одредби за верата и за црквата во сегашниот устав на вашата земја?**

II-22. Ставот на Никола Пашиќ за односот меѓу српската нација и православната црква (1890)

За православната црква

Според тоа јасно е зошто православната црква е и народна црква. Зошто е потесно поврзана и срасната со душата на народот кој ја исповеда, отколку што тоа може да биде католичката црква [...] Оттука и [се викаат] српска, црква, бугарска црква, грчка црква, руска црква. [...] Земајќи го сето тоа заедно предвид, православната црква е споена, уште од почетокот, со словенските народи, кои ѝ останаа верни, им ги зачува на тие народи словенските својства, карактерните црти и наравот кои дури сега се во состојба да ги прифатат резултатите од денешниов напредок. [...]

За националниот суверенитет

[...] Српскиот народ самиот ја воздигна српската држава, ја крена со својата крв, со својот труд и со својата умешност и таа на себе го носи печатот на својот творец и целосно е демократска [...]. Во свеста на народот дека самиот е ковач на својата држава почива и народниот суверенитет, највисоката народна власт [...], власта над властите, врховната власт над сите власти, е гаранција дека народниот живот не може да застрани далеку, дека ненародните устројства, иако понекогаш се провлекуваат кога народот, тукуречи, спие, сепак не можат да фатат корен и долго време да останат во живот.

Pašić, стр. 128-129, 137, 139.

Каква улога имала Црквата според авторот? На кој начин авторот ги оправдува односите меѓу народот и државата? Што мислите, зошто авторот мислел дека е неопходно да напише вакви искази?

Никола Пашиќ (1845-1926) некогаш бил водечки српски државник од крајот на XIX век до 20-тите години на XX век. Откако студирал техника, се впуштил во политиката и во 1881 година ја основал Радикалната партија. Неколкупати бил премиер.

II г. Инфраструктурата на националната држава

II-23. Важноста на индустрискиот развој за малите народи – грчки став (1841)

Нема сомнение дека разновидните индустрии ја враќаат среќата на една нација. Без индустрија, една нација никогаш нема да напредува и да си ја зголеми моќта ниту на копно ниту на море; ако не воведат разни индустрии нацијата ќе се ограничи само на своите природни богатства и не може да се развива, ниту физички ниту морално [...] Со други зборови, нациите без индустрија засекогаш ќе бидат сиромашни и во политичката заедница ќе останат пасивни и безначајни битија што ќе зависат од волјата на една или на друга посилна нација, што станала моќна не благодарение на своите природни убавини и умерената клима и плодната почва, ниту благодарение на пространството на својата земја и богатите плодови, туку само благодарение на развојот, ширењето и усовршувањето на голем број занаети и на трговијата. Ете како дамнешните и денешните моќни нации станале првенци меѓу европските сили, досегајќи го врвот на својата слава, сјај и величие со богатството што го здобиле од разните занаети и надворешната трговија.

S.B., "Αι βιομηχανία" [Индустрии], дневниот весник Αιών [Век], 26.2.1841, бр. 238 во Psalidopoulos, стр. 55.

Какви национални аргументи се нудат за да се убедат луѓето дека на една мала земја и е неопходен индустриски развој? Што мислите, зошто се комбинираат економски со национални аргументи?

► сл. 5 Пара на која е прикажан односот меѓу економските аспекти на земјата со националните претстави – првата банкнота од 500 драхми што ја издала Народната банка на Грција (1841)

Καθημερινή, стр. 4.

Какви визуелни елементи се претставени на банкнотата? Што значат тие? Зошто морала една држава да има свое платежно средство? Какви слики и симболи има на банкнотите на вашата земја? Мислите ли дека монетите и банкнотите придонесуваат кон националното образование и претставување? Ако мислите така, објаснете како.

II-24. Улогата на железниците во јакнењето на националната држава – романски став (1870)

Сега во ова поглавје треба да се напомене дека поради тоа што е сè поголемо влијанието на железницата врз обичаите, врз природата на односите меѓу покраините, врз зголемувањето на богатствата, многумина се прашуваат дали ќе се раскине скапоценото национално единство, се прашуваат дали, сè уште, може да се оствари и сакаат да внесат таков немир, а немаат ниту доблест отворено да го покажат тоа, а некои уште се и готови да ја жртвуваат иднината на земјата и да се соочат со презирот на огорчената Европа.

Никој не го занемарува фактот дека на обете страни на Милчов, за разлика од чесните, од пријателите на романската нација, од оние што, за среќа, се мнозинство, има и такви што жалат поради единството на Молдо-Романија и други што си ги кријат мрачните закани под некаков превез на независност и на либерализам и се обидуваат да ги остварат своите науми, користејќи се со народните страсти. Но, можеме да потврдиме дека онаму каде што ќе се скрати далечината меѓу сите членови на големото романско семејство; каде што ќе се олесни превозот на производи и луѓе, со мудро комбинирање на железничките трошоци, токму железницата ќе стане едно од најважните оружја со кои ќе се победат нивните назадни стремежи, токму таа делотворно ќе придонесе да се исполни големата желба на романската нација, да се оствари единството на сите делови на старата Дакија.

Brătianu, стр. 51-52.

Константин I Братиану (1844-1910) бил воен топограф, офицер во Генералштабот, подоцна генерал и член на Романската академија.

Покрај тоа што го поттикнувале осовременувањето на стопанството, железниците често биле и важно средство за изградба на нациите. Кој елемент преовладува во излагањето на Братиану? Зошто? Како би ја образложиле вие потребата да се градат пруги?

II-25. Мислењето на бугарскиот кнез Александар Батенберг (1879-1886) за важноста на железницата (1879-1881)

Кнезот: „Школите и законите не се толку важни колку што е важна железницата“. Се реши Софија да биде престолнина зашто низ неа минува светската артерија Белград-Истанбул. Патот преку балканските планини близу Берковица зиме знае целосно да биде во прекин. Кнезот ги спомена претераните стравови дека преку оваа железница Австријците ќе можеле да ја преземат бугарската трговија. Кнезот: „Не ни е важно кој ќе ја гради железницата. Важно е да ја имаме што е можно побргу.“

Jireček, стр. 27.

Споредете ги двата текста. Зошто им било толку важно на новите држави да развијат железничка мрежа? Дали носела изградбата на пруги и одредени опасности?

II-26. Опис на бугарската железница од крајот на XIX век

Во тоа време железницата беше, всушност, Железницата на барон Хирш [во сопственост на милионерот барон Хирш, австриски Евреин], изградена во турско време, го поврзуваше Јамбол со Одрин и Истанбул. Вагоните беа мали и поделени на посебни ку-

пеа; купеата од обете страни имаа врати со дрвени скали што ги користеа кондуктерите. Тие луѓе секогаш ненадејно се појавуваа на прозорците од вратите како играчкине што автоматски ти скокаат од некаква кутија; а ноќе имаа мали газииени светилки што им висеа кај градите. Железничарите носеа странски униформи, а повеќето од нив беа Ерменци или Левантинци [од Средоземјето] и не знаеја бугарски. На железничките станици натписите беа на француски, а возот тргнуваше откако трипати ќе се огласеше своно... Секојпат кога човек требаше да патува за Кременли му претстоеше доживување за уживање, полно со неизвесности и со нови занимливости: железничка станица, возови, странци, туѓи јазици. Беше тоа како да те допрел здивот на белиот непознат свет, како за миг да си го допрел царството на сништата. А патот до Софија беше вистинска експедиција што се подготвуваше со денови...

Константинов, стр. 19-20.

Најдете слики од железнички станици. Разгледајте ја нивната архитектура.

II-27. Бугарски закон за мерите (1889)

Член 1. Отсега основна единица мера во кнежеството Бугарија е метарот [...]

Член 6. Основната мера за зафатнина ќе биде литарот.

Член 7. Основна мера за маса ќе биде граммот, односно масата на 1cm³ дестилирана вода во вакуум при температура од 4 степени Целзиусови [...]

Претворање на старите мери во новите и обратно

A. Мера за должина

I. Стара во нова

Член 9. Еден градежнички аршин изнесува 758 mm (0m 758).

Еден кројачки аршин изнесува 680 mm (0m 680)

Еден лакот изнесува 650 mm (0m 650)

[...]

Општи одредби

Член 13. За мерите за храна, овој Закон стапува во сила на 1 јуни 1889 година, а за другите мери на 1 јануари 1892 [...]

Член 16. Во државните установи новите мери задолжително се воведуваат од 1 јануари 1889.

Сите државни службеници се должни во службените списи да ги користат новите мери.

Граѓаните кои работат со државните установи се, исто така, должни во своите пресметки и извештаи до установите да ги користат новите мери [...]

Државен вестник, бр. 7 од 19 јануари, 1889.

Запишете ги на хамер побудите поради кои еден од првите чекори што ги презеле новите национални држави било воведувањето нови задолжителни мери. Обидете се да најдете економски, општествени и културни причини. Мислите ли дека тоа било и средство за државна контрола?

► сл. 6 Новите технологии и националните симболи – плакат со реклама за машина за шиене (Грција, крајот на XIX век)

Атина, колекција на Елинскиот книжевен и историски архив во: Fotopoulos, стр. 480.

🔑 Реклама за машина за шиене Сингер, печатена на разгледница. Машините за шиене се рекламираше во грчките весници уште во 1874. Користењето машини за шиене во грчките села почнало да се шири околу 1900. Тогаш и го добиле името „Олга“ во чест на кралицата која им дарувала такви машини на сиромашните девојки и невести.

? Коментирајте ја накратко сликава. Анализирајте ги претставените ликови, разгледајте како се облечени и што работат. Зошто се употребиле национални симболи на еден плакат?

Како може да придонесе рекламирањето кон зајакнувањето на националното себе-идентификување? Може ли комерцијалното рекламирање да шири и стереотипи за другите етнички и верски групи? Дали тоа наметнува правење разлика меѓу „нас“ и „нив“? Има ли во денешните телевизиски и радиореклами во вашата земја историски ликови и конкретни обележја за национална идентификација? Дали се претставуваат и националните, етничките и верските „други“ како примери или како референци за споредба?

II д. Градење нација

II-28. Иван Кукуљевиќ ја осудува слабата употреба на хрватскиот јазик (1843)

Јас знам дека повеќето од нас што сме збрани тука не го знаеме добро својот јазик и дека во целата наша татковина лесно може на прсти да се избројат луѓето од обата пола што добро знаат да читаат, да пишуваат и да говорат на мајчиниот јазик. А што може друго да е причина за тоа ако не тоа што во јавниот живот и во работата никаде не го користиме и со него само се

забавуваме како гиздавиот господар што се забавува со својот платен слуга. Мнозинството од нашиов народ уште не знае каква сласт и красна моќ е да смееш да говориш на својот природен мајчин јазик. Тоа може искрено да го сети само оној што подолго време морал да престојува и да живее меѓу туѓи народи во туѓи држави. Ние својот јазик, сè уште, си го чуваме за дружината и за своите кметови.

Wein, стр. 541.

 До појавувањето на националистичкиот тренд во 30-тите години на XIX век, службен јазик во Хрватска (и во Трансилванија) бил латинскиот. Унгарската влада се обидува да го замени латинскиот со унгарскиот во училиштата и во службите. Широко била распространета и употребата на германскиот. Меѓутоа, хрватските реформатори се залагале за утврдување на хрватскиот како службен јазик и на крајот успеале во тоа во 1847 година. Во рамките на оваа борба, Иван Кукуљевиќ (1816-1889) – писател, историчар и политичар, еден од главните хрватски реформатори – првпат се обратил на хрватски јазик пред хрватскиот Сабор, како пратеник, во 1843 година.

 На кој начин Кукуљевиќ се залага за поширока употреба на хрватскиот јазик? Кукуљевиќ бил благородник; видливо ли е тоа од изложениот текст? Зошто Кукуљевиќ тврдел дека само малкумина говореле на мајчиниот јазик, кога сите кметови го говореле (а тие не биле малку луѓе).

II-29. Важноста на јазикот за националното идентификување – словенечки став (1861)

И така шетајќи се околу замокот, нашето момче наидува на двајца слично облечени кои страшно се развикале и се грабаат; едниот не го разбира, но другиот говори на јазикот што детето го знае, а неговото лице му е некако блиско. Му се придружува и му помага, зашто му е сонародник, зашто обајцата го говорат истиот јазик. Го познал својот сонародник и земјак по јазикот; секогаш ќе може да го познае, дури и ако има стотина и повеќе луѓе облечени во исти или во различни носии. Јазикот е најдобриот знак по кој узнаваме на која нација ѝ припаѓа некој; оној што го зборува јазикот од детството, твојот народен јазик, тој ѝ припаѓа на твојата нација.

И по сево ова, што е тоа нација? По она што детето го научи шетајќи низ својата земја, ги

сака сите, сите му се драги и сака да им пријде на сите што се од неговата татковина, на сите што имаат исти навика и обичаи, како и неговите дома; но, дури и да ја сменат рубата, ќе ги препознае по наречјето, по јазикот ќе ги познае. Сите тие, оние што ги разбира, чија реч му е при срце, сите тие му се сонародници, сите му се мили и драги, сите се од неговата нација.

 Написот *Што е нација, а што е словенечката нација?* го напишал Иван Маџун, учител и историчар на книжевноста, и тоа во облик на приказна во која се опишуваат доживувањата на едно дете што патува низ својата земја и се обидува да ги познае своите сонародници. Објавена е во 1861 во весникот Новице (Новини), што се печател во Љубљана.

 Зошто авторот ја нагласува улогата на јазикот кај националниот идентитет? Може ли луѓе што зборуваат на различни јазици да и припаѓаат на една нација? Дајте примери.

II-30. Важноста на јазикот за романскиот идентитет, образложена од Титу Мајореску (1866)

Денешните народи бараат да имаат облик на национална држава, а особено национална книжевност и јазик.

[...] Секој Романец знае дека е Романец, и што и да прави понатаму, ќе мора да се поврзе, што е можно непосредно, со латинската традиција, од која и го добил својот интелектуален живот.

Досега само оваа вистина имала попрактичен исход во нашиот јазик и во нашето писмо, и тоа со право. Зашто јазикот на Романците им е најскапоцениот паметник за нивните латински предци, што и денес ги потсетува на уште една древност, а токму тој отсекогаш

бил и единствениот компас што го имале, и тоа сигурен, и само тој ги држел на вистинскиот пат и ги вардел да не заскитаат и да не се изгубат во брановите преселнички народи што ја поплавувале Трајановата Дакија.

Maiorescu, I, стр. 277.

К Титу Мајореску (1840-1917), книжевен критичар, естет, универзитетски професор, политичар (пратеник, министер, премиер), значаен член на здружението „Јунимеа“. Докторирал филозофија во Гисен, а дипломирал и правни науки во Париз. Како премиер, претседавал со Мировната конференција во Букурешт (1913).

? Како ја објаснува авторот врската меѓу јазикот и идентитетот? Какво е вашето мислење?

II-31. Петиција од хрватскиот Сабор до императорот Франьо Јосиф за основање на Југословенска академија на науките и уметностите (1867)

Ваше Апостолско Височество, кралу и господару наш премилостив! Народот на тројното кралство Далмација, Хрватска и Славонија (...) никогаш по своја вина не заостанувал во никакво образование на духот човечки. Неговата историја зборува за многу јунаци, едни на копје, други на перо, а трети во секое дело на срцето и умот. Но, таа историја, жалибоже, зборува и за причините од кои нашиот народ денес не може да се натпреварува со другите народи, кои се посреќни во науките што во денешново време – повеќе од кога и да е – се главна сила на секоја држава. Овој Сабор е уверен дека нашиот народ во својот научен и книжевен напредок (...) отишол дотаму што му станува должност да се погрижи за најврвен книжевен и научен суд: а тоа е Академијата, без која науките не можат да напредуваат критички, а оттука ни успешно.

Laszowsky, стр. 127.

? На кој начин ја образложува Саборот потребата да се основа Академијата? Што треба, според приложеново писмо, да биде задача на Академијата? Дали денешните академии се признати како „книжевни и научни судови“ или, пак, нивниот авторитет опаѓа во споредба со XIX век?

► сл. 7 Националниот театар во Букурешт – разгледница (околу 1890)

? Како го објаснувате тоа што главните установи на државите се сметале за национални? За колку други установи знаете што го содржат описот „национални“?

II-32. Важноста на јазикот и книжевноста во развојот на нациите – исказ од статутите на Друштвото за објавување на албанска книжевност (1879)

Сите нации се просветлени и цивилизирани благодарение на писмото на својот јазик. И секоја нација што нема пишан јазик и што нема слова за својот јазик е во мрак и варварска.

Myzyri, стр. 40.

? Зошто авторите сметале дека е толку важно нациите да имаат свој јазик и своја книжевност?

II-33. Меморандум на македонските студенти во Санкт Петербург за македонскиот литературен јазик (1902)

Сега се поставува прашањето: потребно ли е да се создава посебен македонски литературен јазик при постоењето на српскиот и на бугарскиот литературен јазик? Причините за образувањето на македонскиот литературен јазик се две:

1. При образувањето на литературниот српски јазик - во почетокот на XIX век - не им било обрнато внимание на говорите на Источна Србија, Западна Бугарија и Македонија, па затоа, со примањето на херцеговскиот говор како литературен јазик не биле задоволени потребите на Источна Србија, Западна Бугарија и Македонија. При образувањето на бугарскиот литературен јазик, со примањето на источнобугарското наречје за општа литературна употреба, исто така, им било обрнато малку внимание на источносрпското, западно бугарското и на сите македонски наречја.

Едностраноста при образувањето на бугарскиот и српскиот литературен јазик само го помогна расцепкувањето на Словените на Балканскиот Полуостров на 2 лагера што се непријателски меѓу себе и се борат врз почвата на наречјата што ги соединуваат особеностите како на бугарскиот, така и на српскиот јазик. Меѓутоа, ако при образувањето на едниот или на другиот литературен јазик беше издигнат на степен на литературен јазик еден од централните говори на Балканскиот Полуостров, тогаш со самото тоа ќе беше можно да се избегне антагонизмот меѓу Словените од разните краишта на Балканскиот Полуостров и тие да се обединат во една национално-културна целост. Ние сметаме дека македонските наречја, кои Бугарите исцело ги признаваат за бугарски, Србите за српски, всушност, ја претставуваат средината помеѓу говорите на денешна Бугарија и Србија, но не и меѓу другите српски области, и како такви, во случај еден од нив да се издигне на степен на

литературен јазик, можат да послужат како соединувачка алка помеѓу сега непријателските Бугарија и Србија.

2. Втората причина за издигање на едно од македонските наречја на степен на литературен јазик е неопходноста за отстранување на претензиите на Србија и на Бугарија за Македонија, отстранување на националните пропаганди што го деморализираа македонското население, обединување на словенскиот елемент во Македонија за да се зачува неговото преовладувачко значење за судбината на Македонија [...]

Документи I, стр. 445-446.

Каква цел има текстов? Какво е мислењето на авторот за неопходното постоење на македонски литературен јазик? Според вас, што значи создавањето на литературен јазик?

II-34. Планови за зајакнување на романските национални чувства во Трансилванија – писмо од д-р И. Ц. Драгеску до Емилија Рациу (1874)

[...] Улогата на питачот не му прилега на народ каков што е романскиот. Нашите предци давале и земале: не смееме да питаме!

Треба повеќе да мислите на *селаните* и на *жените*. Тука почнува преродбата. Направете ги жените добри мајки, добри сопруги и добри Романки, направете од селаните луѓе свесни за своето достоинство, за своите права и должности: само така ќе го направите најтешкиот и најважниот чекор кон напредокот и спасот.

Со овие два елемента ќе може да добиете сè. Школи, книжевност, советувања: тоа се средствата. [...]

Lungu, стр.141-142.

Кои средства ги предвидува авторот за зајакнување на романските национални чувства во Трансилванија? Зошто се ставил акцент врз селаните и жените? Каква улога им се припишала на жените?

II-35. План за устројување на албанското национално движење – писмо од новинарот Фаик Коница до баронот Голуховски (Брисел, 1897)

А. Прво. Целите кон кои треба да се стремиме и да ги оствариме се:

1. Развивање албанско национално чувство со целосна свест за разликите меѓу нас и Турците [...]

2. Да се работи на тоа Албанците, во рамките на законот и почитувајќи ја постојната власт, да бидат свесни во која насока ќе треба да ги насочат своите стремежи за стопански и интелектуален напредок, во случај поради некои непредвидени околности да се забрза крајот на „источното прашање“.

Б. Второ. Средства што треба се користат:

а. Весник што ќе се уредува на тоскиски, гегиски¹⁹ и на француски и во кој ќе се објавуваат народни песни, историски записи, родољубиви песни, стопански прашања, политички коментари во облик на вести, но кои не смеат ниту да предизвикуваат недоверба кај Портата со непријателски коментари, ниту да ги наведуваат Албанците, со благонаклонетите коментари, да ѝ се приклонат на Високата порта...

б. Два до трипати годишно да се објавуваат едноставни мали летоци во илјадници примероци и на обата дијалекта, во кои националното чувство ќе се развива преку прашања и одговори што ќе одбегнуваат директно мешање во политиката [...]

ѓ. Училишта: во нив треба најживо да се внесеме, дотолку повеќе што Албанците сесрдно го посакуваат нивното отворање; меѓутоа, од една страна недостига иницијатива, а од друга, недостигаат учители. Затоа, од сите места каде што се потребни вакви училишта

ќе мора да се испратат молби до османлиската влада.

е. Верите: мора да се воспостават пријателски односи меѓу свештенствата, особено *Бекташите* [муслимански верски ред], чие влијание, во овој миг, може да биде корисно; а што се однесува на иднината, стремежот треба целосно да се устрои кон верска автономија.

В. На крајот, дозволете ми да завршам со тоа што ќе повторам дека во сите наши чекори и напори треба да провејуваат следниве две идеи: не треба да се основа никаква партија, туку сите треба да се зберат околу една иста цел; весникот (списанието), здружувањето, училиштата, пропагандата – сите тие треба да имаат белег на самоникнати движења во кои никакви други приврзаности, пријателства и наклонетости никако не треба да нè обесхрабрат.

Konitza 2000, стр. 14-15.

Фаик Коница (1875-1942) бил еден од водечките луѓе во албанската култура во првата половина од дваесеттиот век. По студиите на универзитетите во Дижон и Париз, во 1897 година се преселил во Брисел, каде што го издавал албанскиот весник Албанија. За да може да го прави тоа, побарал поддршка од тогашниот министер за надворешни работи на Австро-Унгарија, грофот Агенор Голуховски и на крајот добил финансиска поддршка од Австро-Унгарија за издавање на својот весник.

Анализирајте ги предложените средства за зајакнување на албанскиот идентитет.

¹⁹ Тоскискиот и гегискиот се двата главни дијалекта во албанскиот јазик.

► сл. 8 Деца во историски костими (Грција, околу 1875)

Fotopoulos, стр. 259.

? Дали училишните прослави имаат цел само да разонодат или се средство за учење и зацврстување на националниот идентитет?

II-36. Упатства за подучување историја во Грција (1881)

Целта на предметот Грчка историја во основните училишта не е учениците да учат на па-

мет историски настани, датуми и имиња на историски личности и, воопшто, да згрнуваат историски знаења; од една страна, целта е децата морално да се подучат, да им се влее национална свест, па така да се искалат достоинствени припадници на оваа славна нација, а од друга, да се систематизира историското знаење што го добиваат по другите предмети што се учат на училиште и да се поттикне неговото усвојување. Ако ги узнаат величието и славата на своите предци – кои станале големи благодарение на законитоста, печалниот труд, смелоста и бистроумието, па оттаму и ги презирале материјалните богатства, а на смртта и пркоселе во име на слободата и на должноста – душите на младите Грци ќе се исполнат со восхит и со порив да го следат нивниот пример и да го продолжат славниот живот на нацијата.

Koulouri, стр. 263.

? Анализирајте го текстот и објаснете кои биле целите на подучувањето историја. Што мислите вие за денешните цели на подучувањето историја?

II-37. Обидот да се воспостави национален спорт во Романија (1898)

За да се рашири во нашата земја склоност кон телесни вежби, г. Харет²⁰, министер за образование, поведе иницијатива по повод 10 мај да се организира натпревар меѓу неколку средни училишта во Букурешт. Натпреварот беше во играта *ојна*²¹, а на *победничката група* ѝ следуваше почесна награда, што цела година му припаѓаше на училиштето кое го претставуваше таа група; следната година, по повод истиот ден, училиштата одново се натпреваруваа

²⁰ Спиру Ц. Харет (1851-1912) докторираше математика во Париз. Откако се вратил во Романија, работел како универзитетски професор, како висок функционер во образованието, а трипати бил министер за вера и јавно образование. Се смета за симбол на напорите за осовременување на романското образование во периодот околу 1900 година.

²¹ Ојна се смета за романска национална игра. Слична е на бејзбол, а ја играат два тима од по 12 играчи на терен со димензии 80 на 50 м. Топчето имало пречник од 6-9 см, а палката била долга најмногу 95 см. Иако се смета за национална игра, малкумина ја играат и ги знаат нејзините правила.

за истата награда. Намерата на господинот министер да го распространува телесното вежбање во нашата земја преку натпревари во изворни спортови е за поздравување: а) бидејќи на тој начин може да се види како нашата младина повторно игра голем број од нашите игри на кои до неодамна им се закануваше исчезнување и б) затоа што тие, заедно со воведувањето на добар гимнастички систем, ќе ни дадат вистинско образование, национално и родољубиво, кое ѝ е апсолутно неопходно на една земја што сака да стане силна, почитувана и чии синови ќе предизвикуваат страхопочит.

Ionescu, стр. 1106.

? Има ли некој спорт за кој знаете дека во вашата земја се сметал или се смета за национален? Што мислите, зошто на крајот од XIX век имало луѓе кои сметале дека треба да се има „национален спорт“? Каква била нивната цел?

► **сл. 9 Диплома од спортско натпреварување за средношколци во организација на списанието „Газета спортулор“ [Gazeta Sporturilor] – (Романија меѓу двете војни)**

ACIME, 37/2000.

— Децата победници ги овенчува жена во народна носија која ја претставува Романија.

? Како е претставена Романија? Разговарајте за нејзината визуелна и симболичка поврзаност со момчињата кои маршираат? Какви слики и симболи има на дипломите во вашата земја денес? Како било во периодот меѓу двете светски војни?

II-38. Албанскиот крал Зогу I за улогата што ја има задолжителното служење војска во изградбата на нацијата (1928)

Војската ја гледам како врвен образовен фактор. Земјата плаче за образование, а мажите што се повикуваат на отслужување на воениот рок ќе се вратат дома со мошне проширени идеи. Мора да сфатите дека просечниот Албанец не знае ништо за националноста. Отсекогаш за врховна власт го сметал својот племенски старешина или својот бег. Треба постепено да се научи оваа локална верност, која сама по себе е за почит, да ја пренасочи кон централната власт. Впрочем, мора да научи дека иако и натаму си е припадник на своето племе, тој е и граѓанин на државата.

Fischer, стр. 23.

— Ахмед Зогу (1895-1961) бил водечки албански државник во периодот меѓу двете светски војни, бил претседател од 1925 до 1928 и крал на Албанија како Зогу I од 1928 до 1939.

? Што било поважно во визијата на кралот Зогу: улогата на задолжителниот воен рок во зголемувањето на одбранбените способности на земјата или неговата улога во обликувањето на националниот идентитет на младите Албанци? Што мислите: дали била регрутацијата соодветно средство за остварување на тие цели? Какви се ставовите во вашето општество во врска со задолжителниот воен рок?

► сл. 10 Романче во војничка униформа (1916)

❓ Како го објаснувате трендот на облекување дечиња во војнички униформи? Што мислите, дали било тоа само мода или имало и општествени и педагошки значења?

II-39. Целите на турското образование, онака како што ги дефинирал Зија Гокалп (1914)

Ако ја проучиме наставната програма на некое [турско] училиште, ќе забележиме дека децата се подучуваат според три категории на учење: (1) учат јазик, книжевност и историја, односно учат турски јазик, книжевност и историја; (2) ги подучуваат за Куранот, учат *течвит* [да го читаат Куранот со то-

чен ритам и изговор], катехизис и историја на исламот и исламските јазици [арапски и персиски]; (3) исто така, учат математика, природонаука и странски [европски] јазици, што ќе им помогне во натамошното изучување на овие науки, како и занаетски и гимнастички вештини.

Ова покажува дека во образованието се стремиме кон три цели: туркизам, исламизам и модернизам. Ниеден татко во Турција не смее да не си го даде детето да му се школува на турски јазик или да дозволи неговото дете да не ја знае турската историја. Не смее ни да дозволи неговото дете да не ги знае исламските учења и обреди и да не ја знае историјата на исламот. Но, исто така, сака и детето да му биде учено како современ човек, покрај тоа што ќе се школува како Турчин и муслиман. Затоа, изгледа дека за нас едно сеопфатно образование треба да опфаќа три полиња: турско образование, исламско образование и современо образование. [...] Овие три вида образование мора меѓусебно да си помагаат и да се дополнуваат. Но, ако не успееме разумно да ја зацртаме функцијата на секое од нив и ако не успееме разумно да ги одредиме границите на секое од овие подрачја, без притоа да пренагласиме некое од нив, тогаш тие може да си противречат, па дури и да дојдат во судир.

Vučinić, стр.157-159.

🔑 Зија Гокалп (1876-1924) бил водечка личност во младотурското движење и главен идеолог на турскиот национализам.

❓ Што мислите за намерата на авторот да поттикнува рамнотежа на трите видови образование? Дали било практично сите тие да се опфатат во основното образование? Каква била состојбата во вашата земја во почетокот од XX век? Како е сега?

II-40. Противник ја критикува политиката на Ататурк за јазикот и историјата (приватен дневник, 1932).

17 јули 1932

Мустафа Кемал свикал конгрес на историчари во Анкара [...] Зборуваат глупости и целиот свет го турчат [...] Веќе осум години го прават Мустафа Кемал гениј на војничката мисла, гениј во политиката, гениј во земјоделството итн. На човекот сега му текнало да се стори и историчар [...] Еве што е целта на тој конгрес: Мустафа Кемал открива непознати работи во историјата, ја збогатува историјата со нови теории и станува голем историчар, гениј на историјата. Резил е човек и да проба такви смешки [...] Во книгата што ја објави ги обележал со стрелки земјите што ги освоиле Турците. Нема место кај што не стасале. Грците ги прави Турци поради зборот „еге“, а Ирците ги прави Турци поради слогот „ир“. Какви бесмислици, каква неукост, какви смешки! Ама го заборавил кутриот Иран [...] Ако нациите се турски поради едно „ир“, што му фали на Иран? И тој си има „ир“. Да, не може да биде толку глупаво [...] И види, јуначиштето му вели на Јунис Нади дека во шагатајскиот речник на шеик Сулејман имало збор „килтурмак“; исфрли ја наставката „мак“ и го добиваш зборот „килтур“. Тоа било изворната форма на франкискиот збор „култура“. Од нас го зеле. Земи ме Господе! Не знам дали да плачам, дали да се смеам, дали да си умрам! Јас сум тој што се сраму тука во Париз кога ги читам измислиците на човекот. Тоа „килтурмак“, јасно, не е ништо друго ами нашето „гетирмек“ (донесе). И од кај сега култура тука?

[...]

8 септември, 1932

Во бројот на *Милиет*²² што стаса денеска пишува дека Мустафа Кемал свикал лингвистички конгрес месецов во дворецот Долмабахче. Аман, Боже, смилувај ни се на јазикот! [...] Кој знае што ќе измисли сега чо-

векон? [...] Јазичново прашање ќе биде уште посложено. Многу потешко ќе биде одново да се прави чистка. Поарно ќе му беше ич да не го прави тоа. Ама не знам зошто се фатил за тие работи човеков. Пред две години стана историчар. Објави турска историја полна со неговите измислици и нареди тие работи да се учат во училиштата. Штета за времето и умовите на турските деца! Сега наеднаш станал и филолог.

Nur, III, стр. 547.

Јазикот и историјата имале централно место во политиката на Ататурк кој го негувал турскиот национализам. Што мислите за претерувањата што во својот личен дневник ги критикувал овој негов интелектуален противник? Дали таквата критика ќе била делотворна доколку се искажела јавно? Познати ли ви се слични претерувања во вашата земја?

II-41. Мемоарите на Махмуд Есад Бозкурт за националистичката суштина на „Ататурковата револуција“

Во новата Република Турција само Турците ќе бидат на чело на државните работи. Нема да им веруваме на луѓето што не се Турци. Најкарактеристичен аспект на револуцијата на Ататурк е турскиот национализам и она што значи да се биде Турчин. Ова начело го исчисти минатото. Ова начело донесе современост. Целата турска револуција заедно со сите нејзини дела се темели врз ова начело. Најмалото застранување од него води назад и значи смрт.

Bozkurt, стр. 354-355.

Махмуд Есад Бозкурт бил министер за внатрешни работи за време на Ататурк. Тој бил еден од првите идеолози кој го систематизирал Кемализмот како доктрина.

²² Весник

Општо прашање:

Споредете ги текстовите II-34, II-35, II-37, II-38 и II-39 и сл. 8, сл.9 и сл.10: кои биле средствата за градење на нациите и за негување заеднички идентитет во новите национални држави во Југоисточна Европа?

ТРЕТО ПОГЛАВЈЕ: Национални идеологии

Културата била пресудна за подемот и за зацврстувањето на нациите. Елитите во националните држави во Југоисточна Европа го сфатиле тоа и многу се труделе да создадат национален образец за сите културни производи. Национализмот во културата не подразбирал само систематски огледи за нацијата и за развојот на себепоимањето и стереотипите, туку подразбирал и воведување на голема низа национални симболи. Во ова поглавје се изложуваат само мал број од тие национални симболи. Знамињата, грбовите и химните станале знаци на државноста, а населението се подучувало да се идентификува со тие симболи. Постепено, секоја држава си добила еден или неколку национални празници, кога се прославувале главните подвизи на нацијата. Историјата станала непресушен извор на симболи и јунаци. Мислителите и политичарите присвојувале разни историски личности и настани и ги користеле да изградат минато што ќе им одговара на нивните тогашни идеи и интереси. Најголем дел од националните јунаци потекнувале од далечното минато. Други се избирале од тогашното време. Се користеле за да се поттикне мирновременската гордост и за да се зајакнат единството и родољубивата ревност во време на војна. Од крајот на XIX век наваму, од секоја европска држава се очекувало да има барем еден национален поет, национален сликар, национален скулптор, а, се разбира, и национална народна култура, каде што спаѓале и народната книжевност и народните носии. И кујната и народните спортови се користеле за да се зацврстат националниот идентитет и националната гордост. Односите меѓу нациите не се сведуваале само на симболичен натпревар. Во современа Европа политичките судири биле честа појава, а Југоисточна Европа, со своите кривки држави и со многубројните територијални претензии никако не биле исклучок од тој образец. Затоа, подготвувањето на нацијата за војна било пресудна цел на националните идеологии. Националните пантеони се полнеле со политички водачи и воени јунаци. Покрај на возрастните мажи, постепено им се обрнувало сè повеќе внимание и на жените и на децата, кои се пресликувале себеси во борбата за нацијата. Жените и децата обично се доживувале како невини и несебични, а нивното вклучување во националната борба се сметало за крунски доказ дека тие цели и целата национална борба се оправдани и достоини. Жените како мајки и воспитувачки на своите деца, а децата како идни граѓани и војници, исто така, имале суштинска улога во негата на вербата дека нацијата има светла и сигурна иднина.

III а. Што е нација?

III-1. Правата и должностите на романската нација според поетот и политичар Димитрие Болинтинену (1869)

Романците се нација; нација е народот со сите сталежи што го сочинуваат, сите заедно, сите што живеат според истите закони, со ист јазик, со исти обичаи, на земјата што им ја предодредила судбината. Секоја нација си има сопствен карактер што ја прави

различна од сите други. Исто како што човекот има права и должности што треба да ги остварува во општеството и нацијата има такви права кон себеси и кон другите нации; нејзините права се и должности. Најскапоценото право на една нација е правото да управува со себеси онака како што сака, а второто право на нацијата е нејзиното право да се одржува во живот; нацијата секогаш има право со сите свои сили да одбие

секаква неоправдана надворешна агресија; третото нејзино право е слободно и целосно да ги развива сите свои способности, сè додека нивната примена не им штети на интересите на другите нации. Првенствена должност на нациите, на секоја нација кон другите, должност што ги опфаќа сите други должности, е обврската да се сакаат и да си помагаат едни на други...

Bolintineanu, II, стр. 501.

Димитрие Болинтинану (1819-1872) бил романски поет, писател и политичар. Родителите му биле Власи по потекло од Македонија, учествувал во Влашкото револуционерно движење во 40-тите години на XIX век, а најмногу се истакнал во 1848, кога бил член на привремената влада и го основал весникот *Суверениот народ* [*Poporul Suveran*]. Во 1863 и 1864 неколкупати бил министер за надворешни работи и министер за вера и јавно образование.

Кои се, според авторот, елементите што ја дефинираат нацијата? Најдете дефиниција за нација во речник и споредете ги. Кои се за авторот најважните права на нацијата?

III-2. Српски учебник за основните одлики на нациите (1870)

Секој час читам во весниците, во книгите и секој ден се слуша во разговор името „народ“ и често добро е да спомене дека и ние сме народ и дека се викаме „српски народ“. Така, кога еднаш во куќата на Радосав се споменале зборовите „српски народ“, син му го прашал што е тоа народ и што се тоа Срби. И еве што понатаму зборувале за тоа:

Таткото: Знаеш ли ти, синко, да ми кажеш што е тоа семејство?

Синот: Знаем, татко! Семејство се викаат децата со својот татко и со мајка им.

Таткото: А кога таткото има браќа, а мајката сестри, кои, пак, си имаат свои деца – не е ли и тоа семејство?

Синот: Семејство е, татко, и тоа е семејство. Сето тоа заедно е семејство [...]

Таткото: Е, тоа е она што ми треба, па да ти кажам што е тоа народ. Илјадници онакви семејства какви што видовме се распрснале надалеку и нашироко по ридјето и до доловите, околу реките и крај морињата, на добри и на лоши земјишта на целава наша земја. Целото тоа огромно мноштво луѓе не говори само еден јазик за да се разбере. Затоа, сите луѓе од овој свет се поделени на помали мноштва и секое од нив си говори на свој јазик. Значи, колку и да има такви мноштва кои говорат така што не може да се разберат со друго мноштво, сите тие се викаат народ [...] Народите се познаваат по јазикот. Колку и да се тие илјадници семејства што говорат еден јазик и се разбираат, тие прават народ. На пример, кога ќе минеш оттука, лесно можеш да знаеш до каде се протега народот во кој спаѓаме и ние. Појди на север, на запад, на исток, на југ, па секаде кај што ќе патуваш и слушаш дека се говори вака како кај нас, или каде што убаво ги разбираш луѓето, сето тоа е еден народ. Но има и уште нешто со што се одликува народот. Ако, на пример, појдеш далеку оттука, ќе видиш доста луѓе што не само што не го говорат нашиот јазик, туку и не се гордеат со Милош Обилиќ, не го воспеваат Марко Крале, не ги слават нашите слави, не одат в црква на црковни собири, не жалат за нашето Косово. Често и не знаат ништо за него. Значи, луѓето кои говорат еден јазик, кои веруваат во една гордост народна и секаде се сеќаваат еден на друг, кои имаат исти обичаи, се викаат народ.

Синот: И такви народи има многу на светов, нели, татко!

Таткото: Многу, синко! И секој си има свое име. Кај што има народ – таму има јазик; кај што има јазик – таму има и име! Оние што нашиов јазик го говорат се викаат Срби, а други има безброј. Близу нас се: Бугарите,

Романците или Власите, Унгарците, Словенците, Италијанците, Германците и така ги има многу на овој наш свет.

Синот: Значи, татко, секој народ си има свое име како и секој човек. [...]

Па потоа, кога има повеќе народи што вака по јазикот се во сродство, како што ти велам за нас, за Бугарите, Словенците, Чесите, за Полјаците, Русите и за уште два-три, тогаш тие се сметаат за едно семејство, едно големо племе. Тоа племе и сродство во кое сме ние, се вика словенско, ние (Србите и Хрватите), Бугарите и Словенците се викаме јужни Словени или Југословени, затоа што живееме на југ, а другите Словени се на север и на исток од нас.

Srpska, I, стр. 9-17.

? Кои се главните одлики на нацијата според објаснувањето во овој учебник? Кои се конкретните елементи на српскиот национален идентитет изложени во учебникот? Кои се главните образовни цели на текстот? Што мислите за објаснувањето што го нуди? Спореди го со денешните дефиниции што може да се најдат во учебниците за граѓанско образование.

III-3. Дефиницијата на Зија Гокалп за нацијата (1923)

Значи, што е тоа нација? Каква друга врска имаме што е надредена и што претежно ва над расните, етничките, географските сили и на силите на волјата? Социолошката дисциплина покажува дека оваа врска е партнерство меѓу образованието, воспитувањето и културата – со други зборови, чувствата [...] Од овие искази е јасно дека нацијата не е расен, етнички, географски, политички и желбен збир. Нацијата е група што се состои од мажи и жени кои минале низ исто образование, кои ги добиле истиот јазик, истата вера, истиот морал и истата естетика [...] Затоа, напразно е да се бараат родослови во националноста. Бараме само

национално образование, воспитување и идеали.

Gökalp, стр. 11-15.

? Споредете го овој текст со II-39: Кој е главниот елемент што го нагласува авторот како одлика на една национална група? Каква улога му припишува на образованието?

III-4. Варијации во дефиницијата на Мустафа Кемал-паша за нацијата

А. Нагласување на верата за време на војна (1920)

Општото начело е ова: различните исламски елементи што живеат во областите што ги исцртаваме како национални граници се верни браќа кои меѓусебно си ги почитуваат етничките, верските и етичките права. Затоа, не сакаме да сториме ништо против желбите на тие луѓе. Ако има нешто што за нас е сосема извесно, тоа е дека во националните граници Курдите, Турците, Лазите, Киргизите итн., сиве овие исламски елементи имаат заеднички интереси и решиле да работат заедно. Немаме друго гледиште. Имаме сесрдна желба и братско и верско единство. Затоа, никогаш не сомневајте се! [...] Кога се бара глас, Лазот или Курдот ќе го дадат тој глас [...]

Ozturk, стр. 196-197.

Б. Се додава културата (1922)

Народот на Турција кој е обединет расно или верски и културно е исполнет со меѓусебна почит и со саможртва за ближните, гради општествено тело што има иста судбина и заеднички интереси.

Atatürk'un, стр. 52.

В. Се нагласува единството (1924)

Ова се природните и историските појави за кои се забележало дека одиграле улога во обли-

кувањето на турската нација:

1. единство во политичката организација;
2. единство во јазикот;
3. географско единство;
4. единство на расата и потеклото;
5. историска наклонетост; и
6. морална и етичка наклонетост.

Околностиве што постоеле во обликувањето на турската нација не се целосно присутни кај другите нации. За да се дојде до поопшта дефиниција, може да кажеме дека за да може една заедница да се нарече „нација“ истовремено треба да постојат сите или дел од овие околности.

Atatürk'un, стр. 70.

Г. Обопштување и поедноставување (1929)

Да направиме дефиниција која ќе може, колку што е можно, да одговара на сите на-

ции. Луѓето кои имаат: богато наследство на сеќавања, искрена желба и согласност да живеат заедно, заедничка волја да го штитат заедничкото наследство градат заедница што се вика „нација“. Според тоа, ако речеме дека заедница составена од луѓе кои ѝ припаѓаат на истата култура е нација, ја даваме најкусата дефиниција за „нација“.

Atatürk'un, стр. 46.

Што мислите, зошто имаме толку многу дефиниции и можности за дефинирање на нацијата? Можете ли да ги поврзете различните дефиниции што ги дал Ататурк со некои конкретни политички ситуации, кои можеби влијаеле врз начинот на кој тој ја доживувал нацијата?

IIIБ. Самоопределување

III-5. Да се биде Бугарин – песна Јас сум Бугарче од Иван Вазов (1917)

Јас сум Бугарче

Јас сум Бугарче и силна
мајка ме родила
убавини и бог а полна
е мојата татковина.

Јас сум Бугарче. Ги љубам
нашите планини зелени
Бугарин да се викам –
најголема радост е за мене.

Јас сум Бугарче слободно
во слободен крај живеам
се бугарско и родно
почитувам, чувам и љубам.

Јас сум Бугарче и растам
во дни големи, во славно време,

син сум на земја прекрасна
син сум на јуначко племе.

Вазов, стр.7.

Иван Вазов (1850-1921) е бугарски писател, поет и политичар познат како „патријарх на бугарската книжевност“. Роден е во Сопот, во бугарската Долина на розите, емигрирал во Романија, а потоа и во Русија и се вклучил во бугарското ослободително движење. Неговата прва песна е „Борба“; во текот на војната 1877-1878 ја објавил книгата *Избавление (Спасение)*, а по формирањето на бугарската држава си приспомнува за османлиското владеење во првиот бугарски роман *Под игото (Под жаремот)*. Во текот на Балканските војни и Првата светска војна објавил повеќе родољубни песни (да се види Историска читанка 3. Балканските војни, текстови II-5 и сл.17). Песната *Јас сум Бугарче* се учи во сите бугарски основни училишта.

► сл. 11 Националното самоопределување низ слики – словенечка разгледница (од почетокот на XX век)

III-6. Да се биде Албанец – мислењето на Пашко Васа (1879)

Според нашата идеја, нека се и муслимани, православни или католици, Албанците се, и остануваат она што биле пред триесет векови, односно најстар народ во Европа, раса што најмалку се мешала од сите познати раси – раса што, по некое чудесно и необјасливо чудо, му одолеала на времето, кое уништува и преобразува, успеала да си го задржи јазикот и без книжевност и напредна цивилизација и, што е позанимливо, успеал да си ги зачува изворните и особени

► сл. 12 Националното самоопределување низ слики – романска разгледница (од почетокот на XX век)

România, стр. 55.

🔑 Ова е една од низата разгледници на кои се претставуваат романски ликови во народни носии или во вршење традиционални работи.

❓ Споредете ги двете разгледници. Може ли разгледница да го зајакне националниот идентитет? Доколку може, зошто?

обележја без да изгледа недружељубиво и без да ги отфрли, по нивните надворешни пројави, вербата и обичаите на верите што ги примил онака како што победнички се прошириле во еволуциите низ вековите.

Vasa, стр.22.

🔑 Пашко Васа (1825-1892) бил водечки писател и државник во XIX век, роден во Скадар. По вратоломната младост (учествувал во Италијанската револуција во 1848), стапил во османлиската државна служба и на крајот станал врховен управител на Либан. Иако ѝ бил

верен државен службеник на Османлиската Империја, формирал неколку албански културни здруженија и објавувал многу трудови за албанскиот јазик и за албанската историја и политика. Неговите политички проекти не се стремеле кон создавање на независна Албанија, туку кон обединување на сите османлиски територии каде што се говорел албанскиот јазик во една управна целина (вилает), кој ќе имал одреден степен на локална автономија.

III-7. Да се биде Турчин – ставот на д-р Риза Нур (1932)

Турската нација е меѓу најдаруваните од Бога. Нејзе Бог ѝ дарил ум, јунаштво, научни и уметнички способности повеќе отколку на која било. Ние сме тие што пред и по Христа создадовме мноштво цивилизации од Кинеското Море до Балканот, Египет и Мароко. Затоа, поради скапоцената способност што се настанила во турската крв [...]

Nur, стр. 523.

III-8. Да се биде Словенец – Димитриј Рупел за карактерот на Словенците (1987)

Во минатото, се чини, [верското] преобратување било главно средство за ослободување на Словенците. Преобратувањето значи заменување богови, светци, морални начела, култури. Тоа подразбира општествен преврат со кој се уриваат вредности, идеали, правила и закони. Преобратувањето од една во друга вера било одлика на словенчката нација од самиот почеток [...]. Ниедно од поголемите преобратувања не ги турнало Словенците наназад. Напротив, тие овозможиле опстанок и напредок. Од друга страна, живеењето со овие преобратувања носи и развој на одреден особен менталитет или национален дух. Тој менталитет може провизорно да го наречеме дух на приспособување, компромиси и сублимација, како

и на рационалност и отвореност. Во политиката, Словенците често избирале пат по кој се оди со мали чекори, со непријатни сојузништва и со еластичност, поради што понекогаш се изложувале на остри и моралистички критики. Ваквиот менталитет довел и до резигнација, која се пројавува преку иселувањето и високата стапка на самоубиства.

Stokes, стр. 281-282.

Димитриј Рупел е словенечки интелектуалец и политичар. Роден е во 1946, студирал книжевност и социологија, а подоцна бил вонреден професор на Универзитетот во Љубљана. Во 80-тите години на XX век ги водеше критичките списанија *Проблеми* и *Нова ревија*. Ја застапуваше идејата за независност на Словенија, а во 1989 стана претседател на Словенечкиот демократски сојуз. Словенечкиот демократски сојуз стана дел од опозициската коалиција ДЕМОС, која победи на првите повеќепартиски избори во Словенија во април 1990. Потоа Рупел стана еден од водечките политичари во Словенија, а двапати беше министер за надворешни работи.

Погледнете ги четирите претходни текстови, покријте ги имињата и заменките и пополнете ги празните места со името на својот идентитет. Забележете ли заеднички елементи? Направете список со заедничките елементи и со разликите.

III-9. Ненационалното самоопределување на романските селани – спомени на Георге Јонеску-Гион (1889)

Кој не се сеќава дека дури и неодамна ако го прашавте селанецот: „Што си ти?“, ќе ви одговореше, чешкајќи си ја главата и послушно смешкајќи се: „Па, господине, што да бидам? Христијанин како сите христија-

ни, пред Бога праведен!“ Го запрашав, зборувајќи по негово: „Добро бе, братучед, ама зошто само христијанин? Христијанин! И Бугаринот е христијанин... и московјанецот е христијанин... И Гркот е христијанин... Христијанин си, добро! Ама и нешто друго си, зар не? Не мислиш ли дека по сите

 Георге Јонеску-Гион (1867-1904) објавил голем број написи како новинар и историчар. Откако студирал во Париз и во Брисел, работел како учител по француски јазик и историја во средно училиште, а подоцна станал генерален инспектор за средно образование. Извадокот потекнува од една јавна конференција што се одржала во Атенаеумот во Букурешт.

III-10. Ненационалното самоопределување во Македонија – искуството на Н. Х. Брејлсфорд (1905)

Споменот на минатото сосема исчезнал и ништо не останало освен нејасните преданија меѓу селаните дека нивните предци некогаш биле слободни. Потпрашав едни деца од едно зафрлено планинско село близу Охрид, во кое немаше ни учител ни поп и во кое ниеден селанец не знаеше да чита, за да видам колку знаеја од преданијата. Ги одведов до урнатините од тврдината на бугарскиот цар што од еден стрмен и чудно заоблен рид се крваше високо над езерото и над рамнината. „Кој ја изградил неа?“ ги прашав. Одговорот беше суштински: „Слободните луѓе“. „А кои биле тие?“ „Нашите прадедовци“. „Добро, ама биле ли Срби, Бугари, Грци или Турци?“ „Турци не биле, христијани биле“. И тоа беше отприлика сè што знаеја.

Brailsford, стр. 99-100.

предци си Романец, Романец зелен ко дабот и со јуначка рака што на душманот му ги дроба градите?“ „Е, па, господине“, одговара селанецот, „не се разбирам јас во тие работи, зборувате како од книга...“

Ionescu-Gion, стр. 16-17.

 На кој начин авторот ја претставува разликата меѓу верскиот и националниот идентитет? Што е поважно според Јонеску-Гион? Зошто на крајот од XIX век националниот идентитет станал поважен од верскиот? Можете ли да согледате каков бил односот меѓу оваа појава и создавањето на националните држави?

 Хенри Ноел Брејлсфорд (1873-1958) бил британски новинар кој минал неколку години на Балканот; како доброволец во Елинофилската легија, како дописник од странство и како шеф на британската добротворна мисија во Македонија во 1903. Сочувствувал со македонската кауза и објавил културно и историско истражување за регионот.

 Што е главниот извор на самоопределувањето за момчињата? Зошто авторот го нагласува податокот дека немало ни училиште ни постојан поп во селото и дека населението било неписмено? Сметате ли дека во други околности одговорите на момчињата ќе биле поинакви?

► сл. 13 Павилјонот на Босна и Херцеговина на Меѓународната изложба во Париз (1900)

Bennett, стр. 30.

На Универзалните/Светските изложби секоја земја се стреми да си ги прикаже идентитетот и индивидуалноста.

Кои се главните елементи што се прикажале во Павилјонот на Босна и Херцеговина во 1900 година? Анализирајте ги заднината (архитектонските елементи), облеката, мебелот, активностите и држењето на ликовите. Соберете податоци за последната светска изложба и за учеството на вашата земја. Кои карактеристични елементи ги избрала вашата држава за изложбата?

IIIв. Национални симболи

III-11. Ригас Велестинлис – опис на знамето и симболите на Грчката република што ја замислува (1797)

На знамињата и на ознаките на Грчката

република треба да се стави Херкуловиот боздоган, а над него да се стават три крста; самите знамиња и симболите се тробојни, при што црвената боја е најгоре, белата на средина, а најдолу црната²³. Црвената го означува царскиот пурпур и самоопределбата на грчкиот народ; ја ко-

²³ Овие три бои биле на знамето на Француската република, само што најдолу наместо црната била светлосината боја.

ристеле нашите предци за воена облека, за да не се гледаат крвавите рани и да не се обесхрабрат срцата на војниците.

Белата е за чистотата на нашата праведна борба против угнетувањето.

Црното ја означува нашата гибел за слободата и за татковината.

Сите грчки војници носат шлем на главата.

Сите грчки војници носат бајонет, заденат на коланот како меч или ставен на пушката во случај на нужда и на парада.

Јуначката облека на грчките војници се состои од црни панталони, бела кошула и црвени чорапи или доколеници.

Сите Грци и Гркинки, како и сите жители на Републиката, мора да имаат на своите шлемови и капи сличен боздоган како горенаве-

дениот, било нацртан било извезен на бела ткаенина или на бронза; тоа е знак за препознавање меѓу слободните демократи и рамноправните браќа.

Παρθενών [Партенон], стр. 555-556.

Современата грчка држава по самостојноста усвоила само мал дел од символите што ги предложил Ригас; обидете се да дадете причини „за“ и „против“ воведувањето на посебни обележја за сите жители на една држава.

Споредете го знамето што го предложил Ригас со сегашното знаме на Грција. (сл. 17).

► сл. 14 Знамето на грчкиот остров Псара во Војната за независност, на кое стои слоганот „Слобода или смрт“ со крстот и символите на тајното здружение „Филики етерија“

Simaies, стр. 22.

► сл. 15 Романското знаме на Букурешката градска гарда, со натписот „Единството создава сила“ (1867)

Двата женски лика ги претставуваат двете романски кнежевства, Молдавија и Влашка, кои во 1859 се обединиле во една држава.

Со каква цел на знамето, наменето за некаква локална установа, биле ставени елементи што конкретно се однесувале на даден национален исход?

► сл. 16 Знамето и грбот на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците/Кралството Југославија (од 1929)

Dimić.

На знамето и грбот се комбинираат националните симболи на трите владејачки нации во првата југословенска држава.

Каква цел има сликата?

III-12. Значењето на албанското знаме, образложено во беседата на епископот Фан Стилијан Ноли на погребот на Фаик Коница (1942)

Дозволете ми да кажам и некој збор за албанското знаме. Како што знаете сите, ни едно од знамињата на нашите балкански соседи не е постаро од век и половина. Некои од нив се стари и помалку од еден век. Нашето е старо барем 500 години, а веројатно е и неколку векови постаро. Тоа било знамето на Ѓерѓ Кастриот Скендербег, националниот јунак на Албанија, кој половина век се борел против Турците и бил последниот христијански воин на Балканот кој успешно им пркосел на највеликите султани на Турција. По неговата смрт, Албанија, оставена од европските сили, мораше четири и пол века да стенка под јаремот на ужасниот Турчин. Знамето на Скендербег потона во заборав – никој не знаеше ни дека постои сè дури еден млад научник не го ископа во една библиотека од еден латински животопис за Скендербег што го напишал Барлети. Тој научник беше Фаик Коница, а знамево што сега е врз неговиот ковчег, црвеното знаме со двоглав орел, е токму знамето што тој повторно го откри.

Konitza 2000, стр. 174.

Беседата ја говорел во САД, во конкретниот контекст на Втората светска војна, кога Албанија била под италијанска окупација. Фан Ноли (1882-1965) бил православен епископ, а во 1924 половина година бил премиер и регент на Албанија. Како противник на Ахмед Зогу,

отишол во егзил и на крајот се населил во САД, каде што бил водечка личност во албанско-американската заедница. Објавил неколку верски, книжевни и историски дела, а на возраст од 63 години (во 1945) докторирал на Универзитетот во Бостон со дисертација за Скендербег. Иако неговите лични односи со Фаик Коница (види и II-35) се влошиле додека Коница бил албански амбасадор во Вашингтон за

време на владеењето на Зогу, двајцата особено соработувале по окупацијата на Албанија во 1939 година.

? Анализирајте ги текстовите III-11 и III-12. Знаете ли што значи вашето знаме? Го поврзвате ли со некоја конкретна приказна или со некое конкретно значење?

► сл. 17 Денешните знамиња на државите од Југоисточна Европа

Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Кипар, Грција, Македонија, Романија, Словенија, Србија и Црна Гора, Турција

? Обидете се да го протолкувате значењето на знамињата. Споредете ги боите и начинот на кој се истакнати. Споредете ги со другите европски знамиња.

III-13. Национални химни

А. Грчката национална химна (1823)

По сечилото на мечот те знам
Што ко страшна ти е веда
По ликот те познавам
Што бодро сета земја ја гледа

Од светите коски на смелите Грци
Снагата стрмо ти се крева
Почуј, јунаштво древно бие в срце
Еј, Слободо, вечно да си жива!

Предолго живееше
Меѓу уплакани души
И повик некој чекаше
Од некаде да ти допре уши

О, бавно изгреваше тој ден
И не се охрабри да викне никој
Зашто тирански облак темен
В мрак го завил човек секој.

Но, гледај ги сега синовите свои
Кај вбесено здив не штедат
И виорно јурат в бој
Слобода бараат ил' смрт.
Од светите коски на смелите Грци
Снагата стрмо ти се крева
Почуј, јунаштво древно бие в срце
О, Слободо, вечно да си жива!

Kapsomenos, str. 93-94.

 Стиховите од националната химна на Грција, *Химна на слободата*, ги напишал Дионисиј Соломос, еден од најзначајните грчки поети (1798-1857). Поемата *Химна на слободата*, која содржи 158 строфи, ја напишал во 1823 за време на Грчката војна за независност. Првите две строфи, со музика од Николаос Манцарос, станале национална химна на Грција во 1864 и го замениле грчкиот превод на баварската национална химна, што се употребувала дотогаш.

Б. Хрватската национална химна (1835)

Лицбо наша татковино,
Еј, јуначка земјо мила,
Старославна дедовино,
Везден среќна да ни бидеш!
Мила си ни колку што си славна,
Мила си ни ти едина.
Мила кај што си ни рамна
Мила кај што си планина!
Течи Драво, Саво течи,
И ти Дунаве сила не губи,
Сино море пред светот речи,
Дека својот народ Хрватот го љуби.
Дури нивите сонце му ги грее,
Дури дабје бурата му вее,
Дури мртвите гроб му ги крие,
Дури живо срцето му бие!

Za Hrvatsku, стр. 5.

 Стиховите на хрватската химна ги напишал Антун Михановиќ (1796-1861) и ги објавил во списанието *Даница (Деница)* во

1835. Михановиќ се родил во Загреб. Бил офицер во хабсбуршката војска, а подоцна станал дипломат. Во 40-тите години на XIX век Јосип Руњанин (1821-1878) кој, исто така, бил офицер во хабсбуршката војска, напишал музика за неговите стихови. Хрватите почнале да ја сметаат за национална химна на почетокот од XX век. Во комунистичка Југославија била призната како химна на СР Хрватска, но службено се интонирала само по интонирањето на југословенската химна (*Еј, Словени*). Со Уставот од 1990, Хрватска татковино, попозната како *Убава наша* (татковино) е национална химна на Република Хрватска. Во првата верзија на химната ги немало зборовите „сино море“; додадени се во деведесеттите години од минатиот век.

В. Албанската национална химна (1912)

Околу знамето збрани,
Со една желба и една цел,
Да се заколнеме со чесен збор
На борба за нашиот спас
Само роден предавник
Од бојот стои скраја.
Смелого бој не страши
Ами ко маченик за целта наша паѓа.
Со оружје сме везден в рака
Татковина мора вечно да се чува.
Во правата никој да не ни гиба
Душман нема тука што да бара.
Зашто и Господ одамна рекол
Оти народи од светов ќе згинат,
Но Албанија вечно ќе ја има,
Зашто за неа, за неа се бориме.

<http://www.albanian.com/information/history/index.html>

 Стиховите ги напишал Алекс Ставре Дренова, или Асдрени (1872-1947). Најголемиот дел од животот го минал во Романија и умрел во Букурешт. Изворното име на песната било *Заклетва на знамето (Betimi i flamur)*, објавена е во 1912, во *Слободата на Албанија (Liri e Shqipërisë)*, албански весник што се издавал во Софија, Бугарија. Првите две строфи, со музика од романскиот композитор Кипријан Порумбеску (1853-1883), станале официјална химна на Албанија во 1912 година.

► сл. 18 Еволуцијата на бугарскиот грб (од 1741 до денес)

❓ Кои заеднички елементи се застапени на сите грбови?

Кои елементи се застапени на грбот на вашата земја? Најдете го нивното симболично значење.

► сл. 19 Српскиот грб што го осмислил Павао Ритер Витезовиќ (1701)

Davidov, стр. 21.

► сл. 20. Грбот на Кралството Србија (1880)

Ljušić 2001 .

🔑 На грбот се комбинираат царскиот (византиски) двоглав орел и штитот со четирите „С“. Грбот го осмислил историчарот и политичар Стојан Новаковиќ.

❓ Споредете ги двете слики. Анализирајте ги сличностите и разликите. Што мислите?

► сл. 21 Грбот на Црна Гора

❓ Зошто на една држава ѝ е потребен грб и што треба да претставува тој? Може ли да го сметаме грбот за дел од националниот идентитет или само за идентитет на државата? Што треба една многунационална држава да претстави на својот грб?

► сл. 22 Монархијата и државата – романска разгледница со кралот Карол I (1866-1914)

❓ Зошто објавиле разгледница на која е претставен кралот? Како е претставен владетелот? Какви чувства и ставови требало да пренесе сликата?

III-14. Обидот да се воспостави национална носија во Грција (1843)

Во корист на штедливоста и на националната гордост и за да се избегнат претераниот раскош и расипништвото што ни доаѓаат од странство [што впрочем и ја дотераа Грција дотука], исправно ќе биде [...] да се создаде национална носија: евтина, убава и отмена, и која ќе се изработува што е можно повеќе од наши материјали и од наши занаетчи, [...], што ќе ни ја одразува националноста и сите ќе нè поврзе во национално единство и ќе ја поттикне веќе започнатата изградба на нацијата. Сигурно е дека како посебна нација, што поделено е дел од Азија и од Европа и што насекаде ја почитуваат поради славното наследство, Грците мора да имаат национална носија, национално образование, национална исхрана [...]

Politis, стр. 124.

❓ Откријте ги причините поради кои авторот се труди да го убеди народот дека е нужно да се има национална носија. Се согласувате ли со тоа тврдење? Дали вашата земја има една „национална носија“?

► сл. 23 Српска селанка во народна носија (1865)

Todić, стр. 132.

Табела 3: Главните национални празници во државите од Југоисточна Европа

Земја	Датум	Значење
Албанија	28 Ноември	Ден на независноста (1912)
Босна и Херцеговина	1 Март	Ден на независноста (1992)
Бугарија	3 Март	Ден на ослободувањето (1878)
Грција	25 Март	Ден на независноста (1821)
Хрватска	8 Октомври	Ден на независноста (1991)
Кипар	1 Октомври	Ден на независноста (1960)
Македонија	8 Септември	Ден на независноста (1991)
Романија	1 Декември	Ден на обединувањето (1918)
Србија	15 Февруари	Ден на државноста (1804)
Словенија	25 Јуни	Ден на државноста (1991)
Турција	29 Октомври	Ден на републиката (1923)
Црна Гора	13 Јули	Ден на државноста (2006)

www.seeurope.net: <http://en.wikipedia.org>

 Националните празници слават настани што се сметаат за пресудни за развојот на националната држава. Во историјата на една држава, зависно од политичките околности, националните празници може и да се менуваат, што и се случувало понекогаш; сепак, имало и такви држави што го задржале истиот празник во текот на целата своја историја, како што е Албанија. Дobar пример за промена на националните празници е Романија: најважните национални празници што се славеле во втората половина од XIX и првата половина од XX век биле: 10 Мај, со тројно значење: крунисувањето на Карол I од Хохенцолерн за кнез на Романија (1866), прогласувањето на независноста на Романија (1877), и прогласувањето на Романија за кралство (1881); 24 Јануари бил ден на обединувањето на Влашка и Молдавија во 1859. Родендените на кралот и на кралицата, исто така, се славеле како национални празници. За време на комунистичкиот режим, национален празник бил 23 Август (1944), а имало и други празници со меѓународно значење, како што биле 1 Мај и 7 Ноември. По падот на комунистичкиот режим, за национален празник се избрал 1 Декември (1918), денот на обединувањето на Тран-

силванија со Кралството Романија, а со тоа и создавањето на Голема Романија.

 Какви настани се чествуваат во земјите од Југоисточна Европа според оваа табела? Кои други историски датуми се слават во вашата земја?

Направете свое истражување:

За да дознаете повеќе за националниот празник/ националните празници во вашата земја и за тоа како луѓето ги сфаќаат и ги паметат тие денови, може самите да направите свое истражување. Може да биде забавно. Може да разговарате за тоа со некој од своето семејство, со соседите или со други што ќе ги изберете за извор на информации. Прашајте ги што знаат за значењето на националниот ден, дали празнувале други национални денови во претходните времиња, како се празнувал националниот кога биле деца и кога биле млади и како го минувале времето тие денови.

Понатаму, обидете се и да дознаете колку важност им придава вашата заедница на верските и на традиционалните празници.

III. НАЦИОНАЛНИ МИТОЛОГИИ

► сл. 24 Ликовни претставувања на нацијата

A. Ослободената Бугарија – литографија од Георги Данчов (1879)

? Како е претставена Бугарија? Има ли слични слики и во вашата земја?

Б. Француски разгледници на кои се прикажани Србија и Црна Гора (1917)

Анализирајте го начинот на кој се прикажани земјите и нивните национални одлики. Обрнете внимание на тоа дека земјите се прикажани како женски ликови.

III-15. Историските корени на македонската нација – Ѓорѓија Пулевски, *За Македонците* (1879)

За Македонците

Татковина је ово место мило Македонцим
 Краљевина била под краљом Филипом
 старо царство јесте от цара Александра.
 Наш цар Македонски познат Александер
 Вељики ув всељелну.
 Он је наше царство в Полостров Балкански

је го оставил все горским Славјаним. [...] Требет да хоштеме своју домовину, и све чиниме да ју добијеме, Стара нам је Краљевина наша македонска, да се собереме сви да се сложиме, и све да чиниме да се избавиме [...] Братије наших Македонци от православну веру. Да се сви сложиме. Јуначки бориме. Како наших стари, пот цар Александром. Пофтор спомен своим химјам по нас хоставиме.

Историју стару да ју оживиме
 мије гљејте сега да ју исполниме.
 Предедовци наших старих, македонских.
 Тије нами добор спомен хоставиле.
 Ховим делом сега коски јим прељејеме. И
 све да чиниме да их посветиме. И златни
 јим венци
 мије направиме.
 Војномакедонски бајрак стари развијеме.
 Та на платно образ свјатогеорѓевски. А от
 другу страну свјатодимитревски.
 Та да се бориме пот свјатим знамењем [...]

Пулевски, стр. 57-58.

К Ѓорѓија Пулевски (1838-1895) објавил неколку споредбени речници, македонски граматика и предлози за правописот, кратки истории, родослови и збирки народни песни. Бил типичен за романтичните градители на нациите по тоа што се стремел да го премости јазот меѓу „Златното време“ на античка Македонија и тогашното словенско население во земјата. Иако не бил поет, ја објавил „Македонска песнарка“ во Софија во 1879 година.

? Што мислите за целите и за пораката на песната? На што сакал да укаже авторот? Зошто решил да пишува во стих?

► **сл. 25 Историските јунаци како модели за сегашноста**

* Васа Чарапиќ бил еден од водачите на Првото српско востание 1804-1813.

А. Леонида, кралот на античка Спарта, им објавува на Персијците дека не се предава: „Μολὼν Λαβέ“ („Дојдете и земете сами“) – слика од грчки учебник (1901)

Koulouri, стр. 72.

? Какви вредности и ставови се пренесуваат со сликата и со текстот? Како е претставен Леонида во споредба со другите ликови? Какво место има во просторниот распоред на сликата? Зошто?

Б. Смртта на Васа Чарапиќ* при заземањето на белградската тврдина во 1806 – слика од Анастас Јовановиќ (1817-1899)

Народен музеј, Белград.

? Каква е улогата на сликата? Какви чувства и ставови треба да пренесе сликата? Споредете ги двете слики.

III-16. Спомените на д-р Риза Нур за влијанието на епските народни приказни

Ги читав со сласт и возбуда. Колку повеќе ги читав, толку повеќе сакав да станам јунак. Сега сфаќам дека тие книги ги претставувале старите турски јунаштва. Штета е што де-

нес се безвредни. Мора да се осовременат и пренапишат [...] Колку беа важни тие книги? Сигурен сум дека јунаштвото на Турчинот и она што го оснажило да освои толкави пространства 90 насто се должи на уката што ја добил токму од тие книги. Тоа се дела за јуначкото време на Турците во Исламот. Треба да се преработат и презапишат. Мошне корисни ќе бидат за националното образование.

Nur, стр. 90-91.

► сл. 26 Симболичното прикажување на политичките настани

А. Востанието на Црногорците – слика од Ѓура Јакшиќ (1832-1878)

Национален музеј, Белград.

? Составете две прашања за сликава. Споредете ги вашите прашања со прашањата на соучениците.

? Што мислите за улогата на книжевноста во зајакнувањето на приврзаноста кон нацијата и/или идентитетот? Сте прочитале ли книжевни дела што ја обликуваат идејата за вашиот национален идентитет?

Б. Обединета Бугарија – слика од Николај Павлович (1885)

🔑 Сликата го претставува мигот на обединувањето на Бугарија и Румелија во 1885. Бугарија има мајчински став кон новата територија. Зад нив, уплаканиот лик укажува дека иако единство со Бугарија посакувале и други територии, не дошло до тоа.

? Опишете ја сликата. Разгледајте ја облеката. Што може да се каже? Кои се разликите, а кои се сличностите меѓу оваа слика и сликата Ослободената Бугарија? Каква е улогата на ваквите историски прикажувања?

III-17. Романски закон за чествување на жената херој од војната, Екатерина Теодороиу (1921)

ЗАКОН ЗА ПАМЕТНИКОТ, РОДНАТА КУЌА И ЖЕНСКИОТ ИНСТИТУТ „ЕКАТЕРИНА ТЕОДОРОИУ“

Член 1 – Во слава на споенот на девствената хероина Екатерина Теодороиу, која јуначки загина за својата земја, ќе се крене скулптура во градот Таргу-Јиу, која ќе биде дел од споменикот „Победата во Јиу“ со имињата на сите офицери паднати во победоносните битки во долината на реката Јиу, почнувајќи со името на девствената потпоручничка.

Изградбата, одржувањето и надзорот ќе го врши „Здружението за грижа за гробовите на војниците паднати во војната“, во надлежност на Военото министерство.

Планот за изградба ќе го изработи Министерството за уметности преку конкурс.

Член 2. – Телото на девствената ќе се пренесе од Минцелул и ќе се погребне под Споменикот. Секоја година во Кралството ќе се одржува помен, на денот што ќе се утврди со посебен закон за чествување на јунаците.

Понатаму, четиринаесеттиот ден од октомври, денот на победата кај Јиу, ќе се служи богослужба и молебен за покојната во Вадени-Горј, родното место на хероината, и сите училишта во земјата ќе организираат поучни конференции на таа тема.

Член. 3 – Куќата во селото Вадени, во округот Горј, во која е родена девствената, ќе се обнови и трајно ќе се одржува, заедно со нејзиниот двор, а тие се прогласуваат за историски споменици.

[...] На семејството на хероината ќе му се изгради нова куќа во истата општина и бесплатно ќе му се доделат шест ари земја, заедно со добиток и алат колку што му се неопходни на едно скромно селско домаќинство.

Со одредбите од овој закон не се укинува пензијата што ја прима семејството како

помош што му следува поради смртта на братот на хероината. [...]

Член 6. Распределбата на средствата собрани за Споменикот, Спомен-куќата и Училиштето по министерства ќе ја изврши Советот на министри, под надзор на Претседателството на Советот.

„Monitorul...“, стр. 3112.

Екатерина Теодороиу (вистинско име Тодороиу) (1894-1917), била ќерка на селанец, работела како медицинска сестра во 1916. Откако Германците ја заробиле во борбите кај Подул Јиу, избегала и продолжила да учествува во борбите во Валеа Јиулуи. Откако се здобила со рани од граната во обете нозе, кралот Фердинанд I ја одликувал со орденот Virtuea militera [Војничка доблест] (1914-1927) и ја унапредил во чинот потпоручник. Откако служела во болница во Јаши, повторно се вклучила во борбените единици и предводела една чета во битката за Марашешти, каде што и загинала ноќта на 22 спроти 23 август, 1917.

Што мислите, зошто било толку важно да се изгради споменик во чест на Екатерина Теодороиу? Каков симбол била? Кому и какви чувства се пренесувале преку сеќавањето за неа? Што мислите, дали обожавањето херои служи за да се чествуваат заради нив самите или, пак, неговата основна цел треба да се бара во образовната, па дури и во политичката сфера? Наведете три личности кои се најпроучени национални симболи во ваша та земја. Каков е соодносот меѓу мажите, жените и децата? Со какви дела се истакнале?

► сл. 27 Романски плакат за 70-годишнината од современата државност (1929)

На плакатот има карта на Голема Романија и портрети на историски личности и политички водачи. Централен лик е младиот крал Михаил I. Другите ликови или се поврзани со идејата за романско единство (Михаил Смелиот, влашки кнез од 1593 до 1601, кој за кратко време ги обединил Влашка, Молдавија и Трансилванија; Александру Јоан Куза, избран за заеднички кнез на Молдавија и Влашка во 1859; Михаил Когалничеану, премиер во времето на владеењето на Куза), или за идејата за кралство (краловите Карол I и Фердинанд I). Надвор од картата се прикажани римскиот цар Трајан и дакискиот крал Дечебал, кои се симболи на благородното потекло на Романците. Датумот на врвот од плакатот, 10 Мај, бил тогашниот национален празник на Романија: денот на крунисувањето на Карол I за кнез на Романија (1866), денот кога се прогласила независноста на Романија (1877) и денот кога се прогласило Кралството Романија (1881).

Знаете ли за слични плакати во вашата земја? Знаете ли и за други видови пропагандни плакати? Споредете го овој плакат со плакатот од сл. 16. Каква цел имаат ваквите изданија?

► сл. 28 Хрватска поштенска марка со ликот на прочуениот кошаркар Дражен Петровиќ (1994)

Откако изгради успешна кариера, во 1993 Дражен Петровиќ загина во сообраќајна несреќа. Дражен Петровиќ веројатно е еден од малкутемина Хрвати кои се еднодушно прифатени како национални херои од современиот период.

Зошто спортските ѕвезди понекогаш се сметаат за национални херои? Каква врска има тоа со херојството во војна или при отпор? Зошто го прикажале на поштенска марка?

III-18. Историските корени на албанскиот грб според денешен историчар (2000)

Националниот грб: двоглавиот орел со раширени крилја на црвен штит. Изведен е од хералдичкиот симбол на нашиот национален јунак, Ѓерѓ Кастриот Скендербег (1405-1468). Албанскиот грб за првпат се јавува како хералдички симбол на дворскиот жиг на Ѓерѓ Кастриот Скендербег. Жигот се состои од двоглав орел чии крилја се раширени. На предниот дел од жигот има шестокрака ѕвезда. Отпечатокот од жигот стои на списи од 1459, кога папата Пиколомини II и Конгресот од Мантова ги признале симболите на Скендербег.

Gjin Vafri, стр. 19.

Зошто историчарот инсистира дека грбот на неговата национална држава е стар и прочуен? Дали тоа денес ви е навистина важно? Што мислите за улогата на националните симболи?

III-19. Сеќавање на Хусеин-капетан Градашчевиќ во Босна - приказ од Википедија, слободна енциклопедија

Во свое време Хусеин Градашчевиќ бил жива легенда. По неговата смрт тој станал и еден вид жртва на босанската гордост. Меѓу Босанците се велело дека уште многу години по неговата смрт, немаше човек меѓу нашите кој не ќе пролееше солза штом ќе го чуеше неговото име. Ваквото позитивно чувство не било својствено само за муслиманското население, зашто се верува дека и христијаните од Посавина со децении споделувале слично гледиште. Со избувнувањето на војната во Југославија, (...) Градашчевиќ повторно го сметаат за најголемиот национален херој на Босанците и симбол на националната гордост и дух.

http://en.wikipedia.org/wiki/Husein_Grada%C5%A1%C4%8Devi%C4%87
(отворен на 08.08.2007)

Хусеин-капетан Градашчевиќ (1802-1834) бил водачот на борбата за босанската автономија во Османлиската Империја. На 19-годишна возраст, по пре-раната смрт на неговиот брат, тој станал воен капетан на регионот на Градачац во северна Босна. Под негова власт населението на Градачац живеело во благодет и мир. Незадоволен со реформите на Мехмед Втори и со османлиските политички одлуки во однос на Босна, на почетокот на 1831 година Хусеин-капетан Градашчевиќ повел востание за автономија на Босна. По неколку извојувани победи кои му овозможиле да владее со Босна повеќе од една година, во 1832 година османлиската војска го поразила Хусеин-капетан Градашчевиќ и го принудила на бегство. Откако примил ферман за помилување од султанот, Хусеин се согласил да оди во Истанбул но одбил да се откаже од своите идеали, поради што му забраниле да се врати во Босна. Умрел во Истанбул на возраст од само 32 години.

Дали е значаен фактот дека Хусеин-капетан Градашчевиќ добро го паметат не само муслиманите, туку и христијаните? Зошто? Дали знаете некои политички или воени лидери од XIX век кои морале да живеат/умрат во прогонство?

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЈЕ: Судир на национализмите

Еден долго присутен стереотип го отсликува Балканот како европско „буре барут“. Во таа слика влегуваат национални судири меѓу ситни и алчни држави. Таквата слика се создала кон крајот на XIX и во почетокот од XX век и се „покажала како точна“ со Балканските војни и со сараевскиот атентат во 1914 година. Но, оваа груба историска слика во голема мера е неправедна. Првата светска војна навистина започнала со судирот меѓу Австро-Унгарија и Србија, но луѓето од регионот никако не се тие што ја претвориле во оној глобален масакр што го знаеме сите. Освен тоа, Југоисточна Европа котира ниско на списокот со ужасите сторени во XX век. Меѓутоа, тоа не ги ослободува национализмите во Југоисточна Европа од одговорноста за предизвикување непотребни судири и ужасни злосторства.

Оваа наставна збирка нема цел да ги отслика ужасите на националните конфликти во Југоисточна Европа. Впрочем, се обидуваме да го избегнеме тоа и повеќе се стремевме да ги покажеме аргументите и идеологиите што некому може на прв поглед да му изгледаат легитимни, но кои во суштина ги поттикнале луѓето да станат насилни. Сметаме дека критичкото разгледување на таквите извори на часовите по историја ќе им помогне на младите да станат зрели и одговорни граѓани.

Исто така, со ова поглавје си зацртавме цел да покажеме дека националните конфликти не се вечни. Всушност, искуството од историјата во Југоисточна Европа, а уште повеќе во другите европски региони, јасно покажува дека конфликтите завршуваат, дека националните предрасуди и омразата можат да се заменат со попозитивни ставови и дека може да се создаде подобар и побезбеден свет и дека токму тоа и се случува. Подемот на Европската Унија и примерот со француско-германските односи во текот на последниве пет десетлетија се охрабрување. Слични подобрувања веќе може да се видат во делови од Југоисточна Европа. Таквите еволуции не мора да значат дека националната држава ќе згасне и дека ќе стане ирелевантна. И покрај сите очекувања дека националната држава постепено ќе се изгуби, денес е очигледно дека, барем, во еден значително долг период, националната држава и натаму ќе има важен удел во европската политика и низ светот. Националната идентификација и натаму ќе биде значајна во нашиот животен век, а еволуциите на националните држави ќе влијаат врз нашиот живот. Затоа, исклучително важно е да се погрижиме нашите национални држави да станат добри рамки за нашата заедничка иднина.

IVa. Идеологиите впрегнати во создавањето судири

IV-1. Националните предрасуди кон Германците во Хрватска (1866)

Никогаш не би сакал руса Германка. Еднаш, по некоја зла судбина, сретнав еден таков германски ангел на вечниот мир. Си ја потврдивме заемната љубов и потоа таа

германска мома почна да ми ја свира *Манастирски свона (Les cloches du monastere)*, а јас фатив да се просевам. А потоа ми ја читаше Матесоновата *Бергруин*. А јас заспав. И русокосата воздигнуваше по половина час дневно, и така седум дни – а осмиот ден веќе ја немаше. Ги сакам хрватските *ѓа-*

волицы со кои човек мора да се бори повеќе отколку со германските „Лујзи“ кои се млаки како некакви лошо приготвени лимонатки.

Šenoa, стр. 164.

? Што мисли авторот за германските девојки? Вистина ли е тоа? Познати ли ви се и други предрасуди спрема други народи? На која нација или социјални групи најмногу се однесуваат вицовите во вашата земја? Според вас, каква улога играат, стереотипите и предрасудите? Имаат ли некаква реална основа?

IV-2. Спомените на д-р Риза Нур за тоа зошто одбил да се венча со туѓинка (1910)

Бевме во Парламентот. Во тоа време добивав многу брачни предлози. Една од кандидатките беше мошне богата и убава. И самата девојка многу го сакаше тоа и многу се трудеше. За малку моево срце ќе ѝ се приклонеше. *Беше Албанка. Само поради тоа не се оженив со неа. Велев „мора да земам Турчинка“.* Досега во семејството не сме имале туѓа крв.“

Nur, стр. 318.

? Како го објаснувате ставот на писателот? Што мислите за неговата одлука?

IV-3. Разлики околу грчката *Мегали идеја* – разговорот на професор Николаос Сариполос со кралот Џорџ I (1877)

[...] една држава со главен град Константинопол, во која под жезолот на Вашето Височество, покрај Крит, спаѓаат Тесалија и Епир, Тракија, Македонија, Црно Море до пред Требизонд, Мала Азија и сите острови во Егејот, не исклучувајќи ја и мојата земја, Кипар... „Премногу ги растегнувате границите на Грција“ ме прекина кралот.

Politis, стр. 63.

🔑 Николаос Сариполос (1817-1887), стручњак по право, научник и професор на Универзитетот во Атина во своите *Мемоари* опишува еден разговор со кралот Џорџ I (1863-1913) во 1877, во кој му ги образложил своите гледишта за териториите што требало да ѝ припаѓаат на Грција.

? Зошто кралот го прекинал разговорот? Што сакал да му објасни авторот на кралот?

IV-4. Историчарот Александру Д. Ксенопол го дефинира романскиот национален простор (1888)

Затоа, првиот недостаток на нашата географска положба е дека, во споредба со латинските нации, кои ја градат Западна Европа како континент, ние, источните Латини, сме како изгубен остров во океан од туѓи народи.

Поради тоа, бидејќи судбината сакала да го фрли романскиот народ северно од Дунав, денес тој живее на пространа територија од 300 000 квадратни километри, речиси колку целата површина на Италија и на површина поголема од половина Франција, вrameна меѓу три големи реки кои прават триаголен облик. Овие реки: се Дунав, на југ, Дњестар, како источна граница и големата притока на Дунав, реката Тиса, како западна граница. Во ова подрачје Романците градат – речиси секаде – компактен народ, а и некои од гореприкажаните краишта, кои се како островчиња зад границите ги сметаат за свои.

Xenopol, I, стр. 43.

🔑 Александру Д. Ксенопол (1847-1920) бил еден од водечките романски научници во областа на хуманитарните науки во текот на XIX век. Опширно пишувал и објавувал на разни

теми, но се здобил со национално и европско признание со неговиот придонес кон романската историја и теоријата на историјата. Автор е на првата повеќетомна синтеза на романската историја.

? Како се претставени романскиот идентитет и романскиот национален простор? Сметате ли дека претставувањето на националниот простор има идеолошки и политички цели?

Познати ли ви се ситуации кога неколку нации полагаале право на истите територии? Наведете примери.

IV-5. Национални поделби во Османлискиот парламент (1908-1914)

Унионистите (Младотурците) во своите напади против нас тврдеа дека сме се здружиле ние, не-Турците, со туѓинците, кои биле предавници на татковината. Тоа беше сосема спротивно на стварноста и лага. Вистина е дека опозицијата во своите редови имаше Турци, Арапи, Албанци, Грци и Ерменци, но нив ги имаше и кај унионистите [...] со силна организација, возможно беше унионистите да се лишат од власт по законски пат. Во тоа време Арапите беа наумиле да основаат политичка партија. Неопходно беше сето тоа да се опфати во Вавилонската кула. Вавилонската кула не е лоша, затоа што и унионистите се такви. Впрочем, целата земја е таква, што да се прави? Се разбира, и Парламентов ќе биде таков. Арапите имаат многу опасни националистички идеи. Ако се направи преседан, крајот ќе ни биде тежок. Парламентот ќе ни биде како австрискиот. И Грците, ако не отворено, тогаш имплицитно, ја поддржуваат оваа идеја [...] Лично јас сум готов да загинам за турството, но тоа го кријам како тајна. Никому не зборувам за тоа. Ако го правиме тоа отворено [ако отворено зборуваме за турскиот национали-

зам] и другите ќе имаат легитимна основа да настапат отворено. Тоа, од своја страна, значи поделба на земјата и нејзин крај. Татковината (*vatan*) се протега дури од Скадар до Басра и Јемен. Во неа има седумдесет и два и пол елементи. Оваа состојба е најголемата слабост на Турција и најголема закана и опасност за неа. Ете, зошто ме потресува помислата да се основаат национални партии. Во тоа време, и покрај тоа што и самиот беше Албанец, Хусеин Цахид пишуваше написи за „доминантната нација“ против Грците во Танин.

Вистина е дека не го спомена турството по име, но употребата на изразот „доминантна нација“ не беше прифатлива во еден уставен режим. Збеснав поради лудите ставови на човеков и велев „ова го прави или намерно или амбицијата му го заматила видот со дебело и темно перде од неукост. Не гледа колку огромна штета ѝ подготвува на државата“. Всушност, не беше исправно да се зборува за „доминантна нација“ зашто земјата се состоеше од голем број различни нации [*милет*]. Инаку, не може да има никакво уставно уредување. Друго ќе беше ако Турција владееше на тие подрачја како со колонии со посебни закони. Тогаш тие немаше да се избираат за пратеници. Како и да е, Турција немаше таква моќ [...] Грците навистина се разгневија. Беа против таа доминантна нација. Тие написи беа како искри во буре барут. Јас посакував да го употребеше зборот Турци наместо доминантната нација. Не кажа така, не можеше [...] Нема врска, се обидов да ги зберам опозициските групи. Зборував со важните пратеници. Арапите не сакаа да се обединат во заедничка партија. Абдулхамид Зохрави ја предводеше таа група. Бев во добри односи со Шукри Асали, пратеникот од Дамаск. Наивен човек си беше. Ми се отвори и ми ги кажа своите идеи. Не го спречував. Идејата му беше да изградат умајадска држава во Дамаск [...] Им се заканив на Арапите: „Ако основате арапска партија, ние ќе основаме турска партија и ќе се обединиме со унионистите. Е, тогаш

ќе видите кој ќе настрада“. Се преплашија. Ми ја прифатија идејата. И Народната партија не сакаше да се приклучи поради охрабрувањето од Гумулчинели. Сторив сè што можев и ги убедив и нив.

Nur, стр. 328-332.

Како може да ги сфатиме проблемите на кои се упатува во текстот? Што мислите, кои идеолошки промени и политички ставови го мачеле авторот?

IV-6. Прогласите на антиколонијалната борба на кипарските Грци (1955)

А.

Со Божја помош, со верба во нашата честита борба, со поддршка од сиот елински свет и со помош од Кипарците, СЕ КРЕНАВМЕ НА БОРБА ЗА ДА ГО ОТФРЛИМЕ БРИТАНСКИОТ ЈАРЕМ, и за свој борбен крик го зедевме повикот што како светиња ни го оставиле во аманет нашите предци: СМРТ ИЛИ ПОБЕДА.

БРАЌА КИПАРЦИ,

Од длабочините на минатото, сите што ја прославија грчката историја чувајќи ја својата слобода, сега ги впериле очите во нас: воините од Маратон и од Саламина; 300-те војници на Леонида и борците во епската албанска војна. Во нас сега гледаат борците од 1821, борците кои ни покажаа дека ослободувањето од јаремот на властодржецот секогаш се добива со национални држави [...]

Сиот елински свет гледа во нас и нè следи загрижено, но и со национална гордост.

Ајде да им одговориме со дела и да им покажеме дека сме им достоини.

Време е да му објавиме на светот дека меѓународната дипломатија е НЕПРАВЕДНА и во многуте зборови КУКАВИЧКА и дека кипарскиот дух е јуначки. Ако нашите владетели одбијат да ни ја вратат слободата, можеме да си ја земеме со свои РАЦЕ и со својата КРВ.

Да му покажеме на светот дека вратот на денешниот Грк одбива да го носи јаремот. Борбата ќе ни биде тешка. Владетелот е опремен и многуброен.

Ние имаме ДУХ. На наша страна е ПРАВДАТА. Затоа и ЌЕ ПОБЕДИМЕ.

ДИПЛОМАТИ ОД ЦЕЛИОТ СВЕТ,

Гледајте што правите! Срамно е во дваесеттиот век луѓе да леат крв за слободата, за тој Божји дар за кој и ние се боревме на ваша страна и за кој вие барем тврдите дека сте се бореле против нацизмот и фашизмот.

ГРЦИ

Каде и да сте, почувте ни го повикот:

НАПРЕД! СИТЕ СЛОЖНО ЗА СЛОБОДАТА НА КИПАР [...]

ВОДАЧОТ

ДИГЕНИС

Grivas-Dighenis, стр. 34.

Двата прогласа ги дал полковник (подоцна генерал) Георгиос Гривас (1898-1974), кој, откако служел во Грчката армија, се вратил на Кипар да ја предводи ЕОКА и повел герилска борба против Британците, со крајна цел Кипар да се ослободи од колонијалната власт и да се обедини со Грција. За исходот од таа борба, види и I-39.

Б.

1 април

„КРЕНЕТЕ СЕ ЧЕДА НА ГРЦИЈА
ДА ЈА ОСЛОБОДИТЕ СВОЈАТА ЗЕМЈА“

Грст опколен народ против Империјата со 500 милиони поданици, кому оружје му е ДУШАТА, а друшка му е ВЕРБАТА, му задава татнежни удари на моќниот Голијат кој е вооружен со материјална сила. Ова е борба на ПРАВДИНАТА, која создава МОРАЛНА МОЌ и ги вдахнува најблагородните идеали, против НЕПРАВДАТА и насилништвото.

[...]

Извојувавме морална победа. Империјата се тресе понижена. Кипар, за многумина непознат, дури и за некои дипломати, денес е во средиштето на светското внимание, неволја е за Англоамериканците и рак-рана за Англичаните. Сите либерални народи се на наша страна.

[...]

Помина времето на капитулациите. Помина времето кога се живееше на сметка на малите и немоќните. Денес победуваат ПРАВДАТА и МОРАЛОТ. Не може да нè порази ниту долниот

Англоамерикански сојуз против нас ниту англо-турскиот заговор – тоа силничко создание на двајца вешти опортунисти.

Papageorgiou, стр. 138-139.

Како водачот на кипарското движење ја оправдува ослободителната борба? Знаете ли за други антиколонијални движења од 50-тите години на XX век?

Споредете го со текстовите I-8 и I-22. Општо гледано, каква цел има еден проглас? Земете лист хартија и поделете го на три столбови. За секој од текстовите одговорете ги следниве прашања, постојано имајќи на ум дека прогласот е комуникациско средство: Кој го напишал? Кому му е упатен? Кога е објавен и во какви околности? Напишете ги аргументите што се користеле за да се оправда ослободителната борба. Што забележувате? Дали мислите дека еден проглас треба да следи одредени реторички правила за да може да ги постигне неговите цели?

IVБ. Конкретни конфликти

IV-7. Стјепан Радиќ, сакаме своја хрватска татковина во југословенската заедница (1918)

Ние со вас (со Кралството Србија и со Кралството Црна Гора) сакаме единствена надворешна меѓународна државна граница, [...] но, исто така, сакаме да си ја задржиме и својата внатрешна хрватска државна граница и тоа поради овие причини:

Прво, ние, Хрватите, сакаме на својот селански народ целосно да му го оживотвориме неговото селанско право според нашите посебни прилики и потреби [...]

Второ, ние, Хрватите, сакаме својата хрватска држава да ја уредиме не само врз селански, туку и врз словенски темели, така што, на пример, германскиот јазик ќе го замениме со чешкиот и ќе настојваме кај нас да ги пренесеме и да ги пресади сите оние чешки уредби и закони што ни одговараат; вие, напротив, пренесувате уредби и закони од туѓ свет, иако напреден, а ние не сакаме поради тоа безуспешно да се препираме со вас и во сите работи вечно да бидеме малцинство.

Трето, ние, Хрватите, имаме намера сиот свој

јавен живот да го уредиме врз христијанските и врз Вилсоновите човечки темели, така што ќе се ослободиме од сите омрази и одмазди, а вие, браќа Срби, напротив, поради своите преголеми страдања за кои се виновни не само нашите туѓински угнетувачи, туку и нашите браќа Бугари, вие поради тоа сте толку огорчени и кон тие наши бугарски браќа, што, ете, не сакате ни да слушнете Бугарите да влезат во нашето југословенско оро, а поради своето јунаштво сега се сметате за прв народ не само меѓу Словените, туку и во целиот свет. Ние тоа јунаштво го признаваме, но таа ваша гордост би ни била преголема пречка да учиме од сите, а пред сè од словенските народи.

Radić, стр. 211.

Стјепан Радиќ (1871-1928), политички водач на Хрватската селанска партија, бил водечки хрватски политичар по Првата светска војна, а убиен е во Парламентот во Белград поради тоа што ѝ се противел на доминантната српска политика. Овој напис го напишал непосредно по пропаѓањето на Австро-Унгарија и кратко пред обединувањето на јужнословенските земји во 1918 година.

Зошто Радик бара хрватска самостојност („во рамките на југословенската заедница“)? Дали се залага за независност по секоја цена? Што мислите за неговата идеологија (селанска република, славизам)? Дали овие идеологии се актуелни денес?

IV-8. Изјава на Србите, Хрватите и Бошњациите од Босна (1943)

Денес народите на Босна и Херцеговина преку својот единствен политички претставник, Државното антифашистичко собрание на Босна и Херцеговина, бараат нивната земја, која не е ниту српска, ниту хрватска ниту муслиманска, да биде слободна и обединета Босна и Херцеговина во која ќе се гарантира целосна еднаквост и рамноправност. Народите на Босна и Херцеговина сакаат заедно со другите народи рамноправно да учествуваат во изградбата на демократска федеративна Југославија.

Čolaković, стр. 17.

Какво сфаќање за карактерот на државата се искажува во овој текст?

IV-9. Декларацијата на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (1944)

Декларација донесена на Првото заседание на АСНОМ за основните права на граѓаните на демократска Македонија

1. Сите граѓани на федералната македонска држава се еднакви и рамноправни пред законите, не гледајќи (на) нивната народност, пол, раса и вероисповеданија.

2. На националните малцинства на Македонија се осигураваат сите права на слободен национален живот.

3. На секој граѓанин му је гарантирана сигурноста за личноста и имотот, загарантирано је правото на сопственост и часната ини-

цијатива во стопанскиот живот.

4. На секој граѓанин му је загарантирана слободата на вероисповеданијето и слободата на савеста.

5. На сите граѓани им се гарантира слободата на говорот, печатот, собирањето, договорот и слободата на дружението.

6. Изборното право на демократска Македонија го вршат избирачите со тајно гласување на основаније на општото, еднаквото, непосредното и личното изборно право.

7. Правото да избираат и да бидат избирани во сите изборни тела во народната влас (го) имајат секој граѓанин и секоја граѓанка кој се наполниле 18 години, ако не се провинети за некое престапление. До дека траје народно-ослободителната војна, по решеније на АСНОМ, може да се отстапи от принципите на тајното и непосредното гласување.

Малоумните лица, како и лицата што се провинат по одношеније на интересите на народно-ослободителната војна, се лишават от правата по точка 5 и 6 на оваја декларација.

8. Должност и чес је на секој за оружје способен граѓанин, без разлика на народнос и вера, да учествује како војник во редојите на народно-ослободителната војска и партизанските одреди.

9. Се забранујат и прогонујат сите фашиски и профашиски дејствија, оти се против слободата и независноста на братската заедница на народите во Југославија.

10. На секој граѓанин му је загарантирано правото на жалби против решенијата на органите на власта по начин предвиден во законот. Секој граѓанин има право на молба и поплака кај сите државни власти.

11. Народната власт се стара да (ја) отстрани неписменоста и да ја подигне народната култура како и да осигура бесплатна просвета. Во манастирот „Св. отец Прохор Пчински“ на ИЛИНДЕН, 2 август 1944 год(ина).

За Антифашиското собрание на народното ослободување на Македонија

Секретар:

Претседател

Љубчо Д. Арсов

Методија Андонов-Ченто

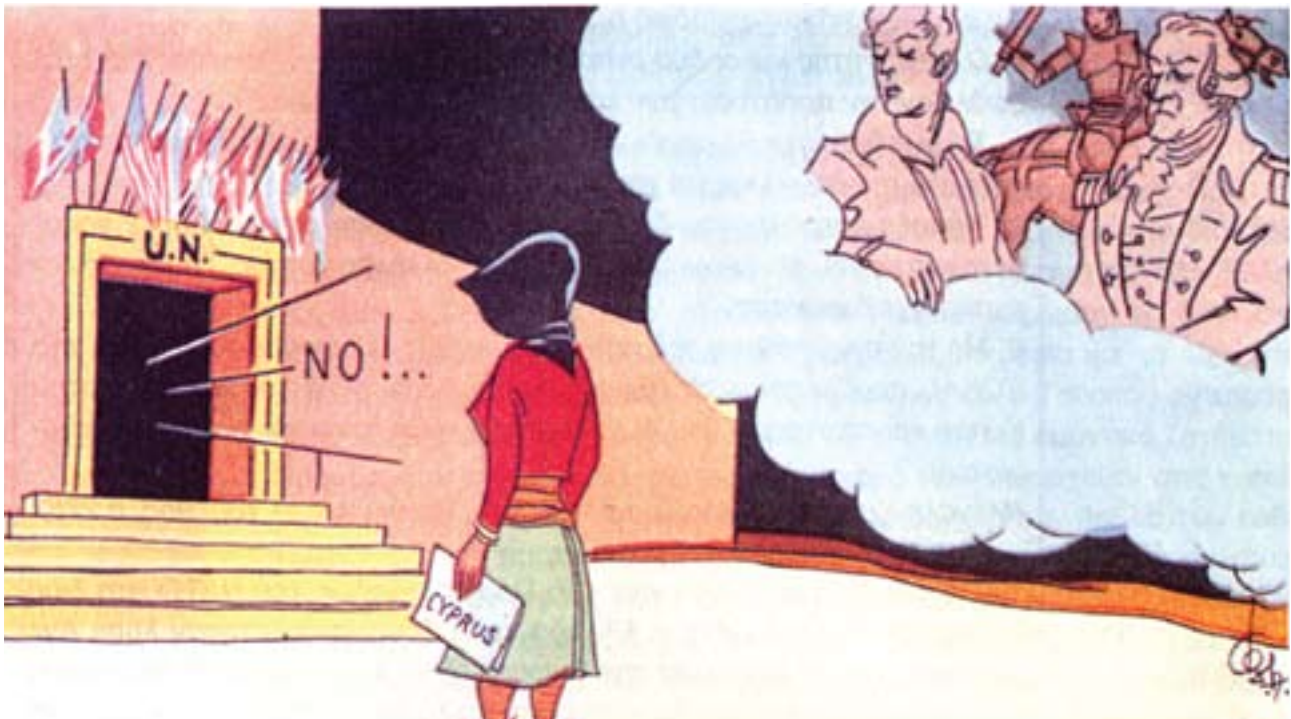
Документи II, стр. 593-594.

🔑 Прогласот за темелните права на граѓаните на демократска Македонија бил објавен од страна на Првото заседание на АСНОМ (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија), на 2 Август, 1944 година. Ова Собрание, во кое доминирале комунистите, било политичкото тело на вооруженото партизанско движење што се борело со германските и со бугарските сили во Македонија, ја воспостави основата за автономната македонска федерална единица во рамките на зацртаната заедничка југословенска држава на еднакви народи. Како такво, тоа е несом-

нено темелниот миг за идната независна македонска држава. Партизанските водачи посебно го избрале 2 Август, Илинден, за ден на прогласување на македонската држава, денот на Илинденското востание во 1903. Така се создала идејата за „вториот Илинден“, со која се нагласува континуитетот на вооружената борба.

Меѓутоа, голем дел од овие свечени демократски членови останале декларативни, бидејќи, на крајот, Југославија – а со тоа и Народна Република Македонија, која беше дел од неа – стана авторитарен политички систем од комунистички вид.

► сл. 29 Обраќањата на Кипар до Обединетите нации (1950-тите)

Карикатура од Ph. Demetriades во *Istoria tis Kyprou*, стр. 243.

🔑 Превод: Вашингтон, Лорд Бајрон и Јованка Орлеанка: „Па добро, зарем сета борба ни беше залудна?“

Во текот на антиколонијалната борба, грчката власт што ја застапувала грчката кипарска заедница четири пати се обратила до Обединетите нации, залагајќи се Кипар да

добие право на самоопределување. Во 1958 година со преиначеното барање наместо самоопределување се барала независност.

Зошто авторот ги избрал овие три ликови? Кои нации ги претставуваат? За какви борби зборуваат?

IV-10. Тешкотиите со кои се зачувала анти-колонијалната борба на Кипар (1955-1959), според анализите на водачот на ЕОКА, Георгиос Гривас (Дигенис)

Имаше голем број моќни играчи кои ми ставаа пречки на патот. Такви беа: (а) Англичаните, со нивните заплашувања и со ограничувањата што им ги наметнуваа на младите контролирајќи го основното образование; (б) родителите, кои се плашеа за животите на своите деца; (в) учителите, загрижени за влијанието врз дисциплината во училиштата и за образованието на своите ученици; (г) комунистите, кои сакаа да ги придобијат младите на своја страна исклучиво поради интересите на Партијата; (д) некои моќни луѓе, кои не можеа да сфатат од каква корист би биле младите, посебно учениците, во ослободителна борба што добила облик на вооружен судир.

Grivas-Dighenis, стр. 38-39.

Анализирајте ги сите аргументи што ги посочува водачот на анти-колонијалната борба како пречки за организирање на борбата.

Каков став има вашето општество кон вклучувањето на младите во политиката? (Имајте ги на ум ставовите во вашето семејство, на наставниците, пријателите и, воопшто, ставовите во општеството). Според вас, во колкава мера треба да се вклучуваат младите во политиката? А во воени судири?

IV-11. Стојалиштето на левичарската партија на кипарските Грци (АКЕЛ²⁴), 1955

Одвреме-навреме ЕОКА и Дигенис дрдорат чудни и несфатливи работи, според американскиот дописник што го „интервјуирал“. Дописникот навести и дека Англичаните го обучувале Дигенис за командос. Затоа, во најновото соопштение од ЕОКА, што го пренесе Атинското радио, Дигенис тврди дека

ако ОН одбиеле да расправаат за кипарското прашање, тогаш Кипарците самите ќе го кренеле островот во воздух и дека ќе направеле погром, и ќе се запалеле и себеси и Британците. Со оваа најава на ЕОКА, Дигенис и нивните суфлери признаваат неколку занимливи факти: дека кипарското прашање зависи од ОН. Тогаш, што значат жестоките зборови и вревата што ја креваат околу тие работи? Главно, дека признаваат оти нивната цел не е да им ги раскрваат носевите на Британците. Штом кипарското прашање зависи од ОН, тогаш зошто ЕОКА признаваат дека тоа што Атињаните, кои им робувале на туѓинците, ги оставиле на цедило било отворено и долно предавство?

Во ОН, како што се случи и лани, Американците нè оставија и нè предадоа, а СССР гласаше во наша корист. Па зарем не е злосторство тоа што и натаму сме залепени како школки за оние што нè предаваат и нè продаваат нудејќи ни воени бази?

Штом, како што признава ЕОКА, кипарското прашање ќе се решава во ОН, зарем не е очигледно дека најдобра одбрана ќе се даде со заедничкото учество на сиот кипарски народ, на што, пак, ЕОКА се противи?

Сево ова, во најдобар случај, покажува дека ЕОКА е политички заблудена, па поради тоа настапува авантуристички. Веруваме дека решението на кипарското прашање, пред сè, лежи во единството и во борбата на кипарскиот народ и на Грција. Тоа е главната и првенствена работа, а сето друго ќе си дојде потоа.

Големиот политички штрајк што се одржа на 2 август во Кипар, кој беше жестока демонстрација на единството на народот, докажа дека патриотите се на вистинскиот пат. Дајте му на народот порешително да ја продолжи борбата за единство и борбата за своите национални права. Тогаш ќе ја извојуваат победата, и покрај сиот отпор, сите противења и сите обиди да се подели народот.“

The New Democratic Newspaper, 7 август 1955 во:

Sp. Papageorgiou, AKEL.

²⁴ АКЕЛ: Прогресивна партија на работниот народ (Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou).

❓ **ЕОКА: Ethniki Enosis Kyprion Agoniston** (Националната организација на кипарските борци) била тајна десничарска организација што ја водела антиколонијалната борба на Кипар од 1955 до 1959. Целта на ЕОКА за обединувањето на Кипар со Грција ги исклучувала кипарските Турци, чие раководство се решило за соработка со Британците. Се формирала и една тајна организација на кипарските Турци која ја предводеле офицери на турската армија – по име Волкан, а која во 1958 се преименувала во ТМТ (Турска одбранбена сила) – а нејзина цел била да се одржи постојната состојба. Десничарската политичка ориентација на ЕОКА на крајот довела до судири со левичарските кипарски Грци, односно со поддржувачите на АКЕЛ, партијата што во претходните децении многупати победувала на локалните избори – единствените избори што ги дозволувала британската управа.

IV-12. Кипарските Турци против ЕОКА (1960)

ПРОДОЛЖУВА ТЕРОРИСТИЧКАТА БОРБА НА КИПАРСКИТЕ ГРЦИ

Петмина мртви за десет денови!

Макариос мора да ги осуди таквите чиновници! Намерите на ЕОКА се јасно ставени на знаење, и тоа мошне видливо: населението ќе се заплашува и теророт ќе продолжи со сета сила. Нема сомнеж дека секој што кова вак-

ви планови и самиот ќе го доживее истото. Терористичката организација ЕОКА уште еднаш тргна во смртоносен поход во првите месеци на Републиката. Овие терористички чиновници запреа по спогодбите од Цирих и од Лондон.

Дејствувањето на борците на ЕОКА, кои се бореа за да го обединат Кипар со Грција, отпрвин се насочуваше со груб речник што повикуваше на убиства и заплашување, а потоа полека почна да повикува и на *Еносис* („Единство“). За да ги оствари своите цели, ЕОКА јасно го создаде овој терористички поход заедно со нуждата да се постигне единство и соработка меѓу кипарските Грци. Без исклучок и колебање, секој Грк што ѝ се противи на ЕОКА, што ја предава и што не верува во нејзините големи амбиции, ЕОКА ќе го решета со своите куршуми и, како и до сега, ќе го гори, граба и измачува.

Турската заедница никогаш нема да ги заборава нападите врз неа, а нема да ги заборава ниту терористичките напади што ги истрпе поради оваа организација што наумила да ги оствари своите грандиозни цели. Во тој поглед, кипарските Турци се сосема свесни за значењето и за вистинската цел на овие терористички дејства.

Турските Кипарци со голема одбивност ќе одговорат на тие операции, кои не се добар знак за иднината на Република Кипар.

Макариос²⁵ мора да ги осуди ваквите чиновници на терористите кои избрале да сеат смрт и страв. Местата на кои се наоѓаат го налагаат тоа.

*Nasak*²⁶, бр. 73, 7октомври, 1960.

²⁵ Макариос III (1913-1977) студирал на Кипар, во Атина и во Бостон, а во Кипар се вратил во 1948 година. Веднаш по смртта на Макариос II, на 37-годишна возраст станал најмладиот архиепископ на Кипар (1950). Британците го осудиле на прогонство на Сејшелите од 1956 до 1957. На изборите на 13 декември 1953 го избрале за прв претседател на независна Република Кипар, а во 1961 младата Република ја внесол во членството на движењето на Неврзаните. На 15 јули 1974, превратот што го подготвила грчката воена хунта го соборила Макариос од власт, а тој избегал со авион за Лондон. Уследиле турските инвазии на 20 јули и на 15 август и поделбата на Островот. Макариос се вратил на островот во декември 1974, а умрел на 3 август 1977.

²⁶ *Nasak* (Секира) бил неделник што излегувал од 1959 до 1963 година. Го издавал Рауф Денкташ, амбициозен националистички политичар уште од 50-тите години на XX век, кој ја поддржувал „турскоста“ на кипарските Турци. Како противник на поумерената политика на првиот потпретседател на Република Кипар, Фазил Кучук, во 1960 година го избрале за претседател на Собранието на турската заедница. Во текот на судирите меѓу заедниците, избегал во Турција (1963/4-1967). Ги претставувал кипарските Турци при разговорите меѓу заедниците што се воделе под покровителство на ООН од 1968 година. Станал водач на кипарските Турци и во тоа својство во 2003 година придонесол да се отфрли третата верзија на планот на Анан.

 Со спогодбите од Цирих и од Лондон, во 1960 година се формира Република Кипар како независна држава под гаранции на Британија, Грција и Турција. Британските стратегиски интереси се обезбедиле со двете суверени бази на Островот, додека присуството на Грција и на Турција се обезбедило со распоредувањето на 850 грчки и 650 турски војници. Кипарските Грци се поделиле во однос на нивните ставови кон спогодбите, додека кипарските Турци го поддржувале Уставот. Рауф Денкташ постојано го повторувал своето сомневање дека кипарските Грци нема да го почитуваат Уставот и дека со тоа ќе ги загрозат правата на кипарските Турци. Обете заедници меѓусебно се обвинувале дека имале резерви со оружје и дека создавале неслужбени вооружени групи: во една прилика, пред независноста, Британците успеале да го заробат бродот „Дениз“ кој носел оружје на Островот. Во декември 1963 еден сериозен спор околу Уставот создал атмосфера во која избувнале насилни судири меѓу турската и грчката заедница на Кипар. Како резултат од тоа, во јануари 1964 година во Никозија се изградила линија на разграничување, попозната како „зелената линија“.

 Споредете ги текстовите IV-10, IV-11 и IV-12 и обидете се да ги разберете трите изложени различни ставови. Погледнете ги и текстовите I-39 и IV-6.

IV-13. Целите на „Хрватска пролет“ од почетокот на 70-тите години на XX век, според спомените на писателот Владо Готовац

Ако некој влезе невин во затвор, тој нема што да очекува. Може само да чека [...]

И јас сонувал сон за хрватската државност; тој сон мора да се оствари за да можеме да тргнеме понатаму и да почнеме да ја делиме судбината на целиот преостанат свет. За мене

државата е само неминовно зло. Тоа важи и за хрватската држава. Но тој сон мора да се оствари, и тоа како внатрешно прашање! Дури тогаш ќе мине таа вековна желба [...] и тогаш ќе почнеме да сонуваме друг сон – сон против државата.

Gotovac, стр. 129, 159.

 Кон крајот на шеесеттите години на чело на Хрватска биле релативно младите комунистички функционери, Савка Дабчевиќ-Кучар и Мика Трипало. Се обидувале да остварат поголема самостојност на Хрватска во рамките на Југославија. Исто така, се залагале и за некои демократски слободи, но во рамките на постојното комунистичко уредување. Народното име на ова движење било „Хрватска пролет“, а помалку популарното име му било „МАСПОК“. Движењето имало многу следбеници, особено студенти. Завршило во почетокот од 70-тите години од XX век. Дабчевиќ-Кучар и Трипало биле разрешени од функциите со одлука на Тито. Многумина кои го поддржувале движењето, особено интелектуалците, биле затворани. Еден од тие затвореници бил и писателот Владо Готовац. Минал четири години во злогласниот затвор Стара Градишка.

 Што сакал авторот да каже кога рекол „за мене државата е само неминовно зло“? Што мислите за парадоксот што еден противник на секаква држава го затвориле зашто се борел за хрватска држава? Дали националната држава е неопходна фаза за целосното укинување на државата?

IV-14. Меморандумот на Српската Академија на науките и уметностите (САНУ) (1986)

Застојот во развојот на општеството, економските тешкотии, нараснатите општествени напнатости и отворените меѓусебни суди-

ри, предизвикуваат длабока загриженост во нашата земја. Тешката криза не ги има зафатено само политичкиот и стопанскиот систем, туку и целокупниот јавен напредок на земјава. Секојдневни се појавите: неработништво и неодговорност на работното место, корупција, непотизам, отсуство на правна сигурност, бирократско самоволие, непочитување на законите, растечка недоверба меѓу луѓето и сè побезобсирен групен и индивидуален егоизам. Распаѓањето на моралните вредности и угледот на главните установи на општеството, недовербата во способноста на оние што одлучуваат се проследени со апатија и огорченост на народот, со отуѓување на човекот од сите носители и симболи на јавниот поредок. Објективното испитување на југословенската стварност ја допушта можноста сегашнава криза да се заврши со социјални потреси со несогледливи последици, не исклучувајќи дури и еден толку катастрофален исход како што е распадот на југословенската државна заедница. Пред она што се случува и она што може да се случи никој нема право да ги затвора очите.

[...] Во тој дух Сперанс (Кардељ²⁷) во својата книга *Развојот на словенечкото народно прашање (Razvoj slovenskega narodnog vprašanja)* го формулирал и теориски го развил решавањето на националното. Таа книга, главно, послужи како идеен образец за развојот на Југославија кон конфедерација на суверени републики и покраини, што конечно и се оствари со Уставот од 1974 година.

Двете најразвиени републики²⁸ кои со овој Устав ги остварија своите национални програми денес настапуваат како упорни бранители на постојниот систем. Благодарение на политичката положба на своите водачи во центрите на политичката моќ, тие и пред,

и по пресвртните шеесетти години ја имаа иницијативата во сите прашања од политичкиот и стопанскиот систем. Го кроеја по своја мера, и според своите потреби, општественото и економското уредување на Југославија.

[...] Со оглед на постојните облици на национална дискриминација, денешната Југославија не може да се смета за современа и демократска држава.

[...] Во таква светлина Југославија не се прикажува како заедница на рамноправни граѓани или рамноправни народи и народности, туку како заедница на осум рамноправни територии. Сепак, ни оваа рамноправност не важи за Србија поради нејзината посебна правно-политичка положба, која ги одразува стремежите српскиот народ постојано да се држи под контрола. Идејата-водилка на таквата политика беше „слаба Србија, силна Југославија“, која прерасна во влијателно мислење: ако на Србите, како најмногубројна нација, им се дозволи брз економски развој, тоа ќе претставува опасност за другите нации. Оттука и се користат сите можности да се постават што е можно повеќе пречки на нејзиниот стопански развој и на нејзината политичка консолидација. Едно од таквите мошне акутни ограничувања е сегашната уставна положба на Србија, недефинирана и полна со внатрешни конфликти.

[...] Односите меѓу Србија и покраините²⁹ не може да се сведат единствено, а ни претежно на формално правни толкувања на двата устава.³⁰ Се работи првенствено за српскиот народ и за неговата држава. Нацијата која по долга и крвава борба одново дојде до сопствена држава, која самата се избори и за граѓанска демократија и која во последниве две војни* загуби 2,5 милиони сонародници доживеа една апаратски составена партиска комисија да утврди дека по четири

²⁷ Едвард Кардељ (1910-1979) бил словенечки учител кој му пристапил на комунистичкото движење и станал еден од највисоките раководители на комунистичка Југославија. Бил главниот идеолог на титоизмот кој се залагал за јакнење на федерализмот.

²⁸ Словенија и Хрватска.

²⁹ Косово и Војводина.

³⁰ Уставите на Федеративна Југославија и на Република Србија.

* Бројката на српските жртви во двете светски војни е особено контроверзна.

децении во новата Југославија единствено таа нема своја држава. Полош историски пораз во мир не може ни да се замисли.

[...] Битна тежина на прашањето за положбата на српскиот народ дава околноста дека надвор од Србија, а особено надвор од потесна Србија, живеат мошне голем број Срби, поголем од вкупниот број припадници на одделни други народи. Според пописот од 1981 година, надвор од територијата на СР Србија живеат 24 насто, односно 1.958.000 Срби, што е значително повеќе отколку што во Југославија има Словенци, Албанци, Македонци, земени поединечно, а, речиси, исто колку што има Муслимани.

[...] Воспоставувањето на целосен национален и културен интегритет на српскиот народ, независно од тоа во која република или покраина се наоѓа, е негово историско и демократско право.

[...] За да се задоволат легитимните интереси на Србија, неминовно се наметнува ревизија на тој Устав. Автономните покраини би морале да станат вистински составни делови на Република Србија, така што би им се дал толкав степен на автономија што не го нарушува интегритетот на Републиката и што го обезбедува остварувањето на општите интереси на пошироката заедница.

Нерешеното прашање на државноста на Србија не е единствениот недостаток што треба да се отстрани со уставните промени. Со Уставот од 1974 година Југославија стана мошне лабава државна заедница во која се размислува и за други алтернативи, а не само за југословенската, како што покажуваат неодамнешните изјави на некои словенечки јавни функционери и претходните ставови на македонските политичари. Ваквите размислувања и темелно извршената дезинтеграција наведуваат на помислата дека на Југославија ѝ се заканува опасност од натамошно нагризување. Српскиот народ не може спокојно да ја очекува иднината во таква неизвесност. Затоа, мора да им се отвори можност на сите нации во Југославија да се изјаснат за своите стремежи и намери.

[...] Без рамноправното учество на српскиот народ и на Србија во целокупниот процес на донесување и реализирање на сите витални одлуки, Југославија не може да биде силна; а би се довел во прашање и нејзиниот опстанок како демократска и социјалистичка заедница.

Една развојна епоха на југословенската заедница и на Србија очигледно се затвора со една историски истрошена идеологија, со општа стагнација и со сè поизразените назадувања во економската, политичката, моралната и културно-цивилизационската сфера. Таквата состојба императивно налага коренити, длабоко обмислени, научно засновани и решително спроведувани реформи на целокупната државна структура и општествена организација на југословенската заедница на народи, а во сферата на демократскиот социјализам и забрзано и поплототворно вклучување во современата цивилизација. [...]

<http://www.haverford.edu/relg/sells/reports/memorandumSANU.htm>

Меморандумот на САНУ се критикува (особено надвор од Србија), бидејќи се доживува како политичка платформа за српскиот национализам и бидејќи се смета дека токму тоа била програмата за создавање на Велика Србија, што послужила како идеолошка подлога за подоцнежните политики на Слободан Милошевиќ и за војните во 90-тите години на XX век.

Обидете се да согледате зошто во текстот се тврди дека Тито се обидел да го ограничи српското влијание во комунистичка Југославија? Дали на тоа го навело искуството со тензиите што ги создавале пансрпските политики во периодот меѓу двете Светски војни? Дали била оправдана огорченоста на Српската академија на науките и уметностите? Според вашите сознанија, дали и претставниците на другите републики ги делеле нивните видувања?

IV-15. Став на еден Словенец за јазичното прашање во комунистичка Југославија (1987)

Односите во Југославија сигурно ќе беа идеални ако Словенците знаеја српскохрватски, можеби дури и ако ги знаеја српскиот и хрватскиот како посебни јазици, а можеби и македонскиот; ако Србите и Хрватите знаеја словенечки и македонски; и ако Македонците знаеја уште по еден или два јазици покрај својот. Во стварноста, Словенците навистина се обидуваат да остварат еден таков однос. На пример, Словенчињата во основното училиште го учат српскохрватскиот јазик како задолжителен предмет. Меѓутоа, Србите и Хрватите обично не го учат словенечкиот јазик во осмолетката. Тоа значи дека несвесно начелото [за јазична еднаквост] го применуваме еднострано. Словенечкиот е јазик од втор ред во Југославија, факт што ќе се потврди со една површна анкета, а за кој има и илјадници анегдоти. Србите и Хрватите се свесни дека познавањето на словенечкиот јазик за нив не е строга неопходност. Нивните контакти со Словенците ги поучиле дека Словенците во најголем број случаи се расположени да им зборуваат на нивниот мајчин јазик. Си мислам дека ако на Србин или на Хрват му речете дека треба да учи словенечки, ќе си го постави најлогичното прашање: „Зошто да учам словенечки кога тоа време можам да го искористам за да научам јазик што може да се употреби за нешто поитно, за нешто со што се среќавам секојдневно и од што зависат мојата благосостојба и мојот напредок?“

Мноштво Словенци, особено оние што работат на сојузни работни места, мислат дека познавањето на српскохрватскиот е нивна морална должност, надевајќи се дека ќе ги убедат и другите граѓани дека треба да научат словенечки. Мислам дека таквото гледиште е погрешно и дека на крајот на крајштата Словенците треба да се запрашаат, како што се прашуваат и другите: „Зошто да учам српскохрватски кога тоа време можам

да го искористам за да научам некој поважен јазик? Зошто Словенците да не учат англиски, германски и руски, наместо да учат српскохрватски?“

Одговорот е во стравот, кој веќе илјада години е одлика на Словенците. Замислете Словенец во странство, во дипломатска делегација или во војска. Наеднаш гледа дека е сосема сам среди мноштво претставници на својата земја кои зборуваат српскохрватски. Единствениот можен заклучок е дека е сред [претставници на] *земја во која се говори српскохрватски јазик*, а не претставници на српската и на хрватската нација. Јазичното прашање станува прашање на родољубие и на крајот дури и на предавство [...]

А сега се поставува едно од најважните прашања: како можете да зборувате лице в лице со државата ако ве фатил уплав? Сите имале такви искуства. Некој пред командантот, некој пред управителот, некој пред строгиот наставник – порано или подоцна на крајот ќе запелтечите. Словенците пелтечат на југословенскиот јазик. Само дома можат да зборуваат течно, во семејството и во домашните установи.

Така станува спорно начелото што вели дека луѓето во многуфункционалните држави стануваат еднакви ако знаат два или повеќе јазици. Може да се применува само еднострано, а дури и тоа еднострано почитување на начелото не е поштедено од внатрешни противречности. Ако сме го рекле тоа, тогаш сме рекле и дека Југославија не е земја на еднакви нации и на еднакви јазици и дека, со оглед на практиката, нема ни да стане таква земја.

Јазичниот проблем [...] не значи дека словенечкото национално прашање започнува со прашањето за јазикот.

Stokes, стр. 283-284.

Што мислите за незадоволството на Словенецот поради несиметричните односи во навидум егалитарната Федеративна Југославија? Можело ли да се најде решение за ова прашање?

IV-16. Мајската декларација на Словенечкиот демократски сојуз (1989)

Потписниците на оваа декларација го изјавуваат следново:

1. Сакаме да живееме во суверена држава на словенечкиот народ.

2. Сакаме Словенија, како суверена држава, сама да решава за поврзувањето со јужнословенските и со другите народи во преуредената Европа.

Во врска со историските стремежи за политичка независност на словенечкиот народ, словенечката држава може да се заснова врз:

- почитување на човековите права и слободи;
- демократија што вклучува политички плурализам;

- социјално уредување што ќе гарантира духовна и материјална благосостојба во согласност со стварните услови и со човечките можности на државјаните на Словенија.

Repe, стр. 198.

Мајската декларација од 1989 беше прогласена на 8 мај 1989 година од страна на првата опозициска партија „Словенечки демократски сојуз“ (Slovenska demokratična zveza), која заедно со другите опозициски партии, обединети во коалицијата „Демос“, победи на изборите во 1990 година. Мајската декларација ја потпишаа и низа други опозициски партии и групи.

Анализирајте го текстот.

IV-17. Фудбалот и национализмот – хрватски навивач се сеќава на своето патување на натпреварот меѓу белградски Партизан и загребски Динамо (1989)

Се зборува дека во Белград ни подготвиле топли сендвичи. Нема потреба. Атмосферата е сè потопла, а како што секнуваа вискитото и коњакот, така растеше и расположението. Вагонот беше изложен на акустичен терор:

„Од Загреб група цела, и крвта ни е сино-бела!“, а не изостанаа ниту национално обоените песни. Сепак се патува за Белград, а во ова вжештено време присуството на двајца, доста толерантни милиционери, не е причина да не се отпее сонгот, чија јавна употреба до неодамна не можеше да се замисли: „Еј, Динамо ќе загинам за тебе, како Стјепан Радиќ за Хрватите!“ Во воздухот се чувствува националниот набој, сè се врти околу Динамо, Загреб, Хрватска, па кога ќе го прашате 22-годишниот студент по економија од добро ситуирано семејство зошто патува во Белград кога денес тоа е опасно и кога им кажале да останат дома, идниот економист ќе ви рече: „Патуваме зашто го сакаме единствениот вистински загребски клуб, зашто тоа ни причинува задоволство, и на крајот – уживаме да ги тепаме Циганите“. А ако ги прашате дали тоа им е единствената содржина што ги прави задоволни, ќе ви речат дека не го знаат бројот на девојките што ги извисиле поради Динамо. [...]

Блиску сме до стадионот, се слуша руморот на трибините, преку врвовите на Партизановиот колос сјае доминантната купола на Светосавскиот храм. И Јужна е веќе полна гробари, андертејкерси и како веќе не се викаат, начичкан е со транспаренти, во емоционално бунило. За гостите од Загреб е исчистено едно сепаре без можност за допир. А Партизановата Јужна грми: „Партизан, Партизан е вистинскиот тим, и Слободан Милошевиќ се гордее со него!“ Но, навредите не летаат во количествата на кои сме свикнале во последниве години.

www.badblueboys.hr

Идентитетите често се изразуваат преку поддршката на одредени спортски тимови. Во општествата каде што е забрането отвореното искажување на националните чувства, како што било случај во комунистичка Југославија, навивањето за одредени фудбалски клубови било начин да се искаже својот национален идентитет. Од четирите најсилни фудбалски клубови во Југославија, два биле од Хрватска, а два

од Србија. „Бед блу бојс“ се навивачите на загрепски Динамо, „Торцида“ на сплитски Хајдук, „Делии“ на белградска Црвена ѕвезда, а „Гробари“ на белградски Партизан. Тепачките меѓу навивачите станале пожестоти со приближувањето на падот на Југославија, а кулминирале во 1990 на натпреварот меѓу загрепски Динамо и белградска Црвена ѕвезда.

❓ Што мислите, зошто фудбалот станал толку важен начин на изразување на националниот идентитет? Зошто навивачите ги споменувале Стјепан Радиќ и Слободан Милошевиќ? Опишете ги националните конфликти на некои неодамнешни првенства? Мислите ли дека фудбалските клубови можат да изразуваат други, освен национални, на пр. локални идентитети, кои може да бидат еднакво неспојливи? Можете ли да посочите примери од својата земја?

IV-18. Писателката Дубравка Угрешиќ ги осудува поделбите и војните во 90-тите години на XX век

Дали сум се запрашала некогаш колку сум производ на долгогодишното ракотворење на системот во кој живеам, а колку сум сопствен производ? И зарем не сум во овој миг НИКОЈ, само број без идентитет, зарем не сум анонимно човечко месо во рацете на господарите на војната? Зашто тие, господарите на војната во мое име, без да ме прашаат, одлучуваат во која земја ќе живеам, на кој јазик ќе пишувам, на која култура ќе ѝ припаѓам, решаваат дали ќе им го подарат или ќе им го одземат животот на моите ближни, на моите пријатели, дали ќе ги разурнат моите градови, решаваат за името на мојата улица, ми го бришат минатото, ми ја одредуваат сегашноста [...]

Ugrešić, стр. 121.

Дубравка Угрешиќ, родена во 1949, позната писателка на романи, ја напуштила Хрватска во 1993 година поради своето несогласување со поразителното јавно мислење во однос на војната и националното единство.

❓ Какви чувства искажува писателката? На кој начин политичките промени влијаеле врз животот на обичниот народ? Мислеле ли политичарите на тоа како ќе се одразат нивните одлуки врз животот на луѓето? Во тој контекст, може ли да ја сметаме политичката пропаганда за средство со кое политичарите ги убедуваат обичните луѓе дека нивната политика е исправна?

IV-19. Односот меѓу хрватскиот и српскиот јазик – мислењето на хрватскиот лингвист Стјепан Бабиќ (2003)

Ако сега земеме да ги разгледуваме хрватскиот и српскиот литературен јазик, лесно ќе биде да се утврди дека меѓу нив постојат разлики. За нив може доста да се теоретизира, но во оваа пригода подобро е да бидеме сосема конкретни. Да земеме еден очигледен пример.

Кога го поместуваме избирачот на радиото, слушаме различни јазици и ако ги познаваме знаеме кој е кој. Така, ги разликуваме италијанскиот, францускиот, шпанскиот, рускиот... Еднакво разликуваме и кога се зборува на хрватски, а кога на српски. Кога на страницата А ќе чуеме ваков почеток: (...) „Данас је 30 коловоза. Метеоролози најављују лијепо и ведро вријеме“ (Денес е 30 август. Метеоролозите најавуваат убаво и ведро време), знаеме дека тоа е хрватски, а кога на страницата Б ќе слушнеме: „(...) Данас је 30 август. Метеоролози за данас најављују лепо и ведро време“, знаеме дека тоа е српски.

www.fokus-tjednik.hr

 Во текот на XIX век „националните“ литературни јазици настанале од различни дијалекти што се говореле во разни региони и подрегиони. Во случајот со хрватскиот, лингвистите од XIX век го избрале штокавскиот дијалект од трите главни дијалекти – штокавскиот, кајкавскиот и чакавскиот – за основа на заедничкиот литературен јазик. Овој дијалект бил најблиску до српскиот и, впрочем, бил основа и за српскиот литературен јазик. Во време на комунистичка Југославија (1946-1991) овој стандарден јазик често се нарекуваше српскохрватски (или хрватскохрватски) и често се тврдеше дека Србите и Хрватите, всушност, зборуваат ист јазик и дека само користат различни писма. Во текот на распаѓањето на Југославија и формирањето на новите национални држави преовладуваше идејата дека хрватскиот и српскиот се два сосема различни јазици, а некои луѓе дури и идентификуваа и посебен босански јазик.

 Каково е вистинското мислење на лингвистот Бабиќ за јазичниот спор околу хрватскохрватскиот јазик? Разгледајте ги подробно двата цитата. Што мислите за конкретните разлики меѓу двете реченици? Дали го потврдуваат исказот дека мора да совладуваме два различни јазици?

IV-20. Реакции на прикажувањето на српски филм во Хрватска со хрватски титл (1999)

„Вежите се, полећемо“ (Врзете се, полетуваме) вели еден лик од филмското платно, оздола пишува: „Вежите се, полећемо“. Баш така. Тогаш на платното се појавува натпис на латиница „Београд, јесен 1991“, а под него титлот на латиница ни објаснува: „Београд, јесен 1991“ ... Во киното лудило. Смеа, солзи радосници и воодушевено плескање по колената, уште не поминала првата минута од филмот. Нема збор, ова веројатно е најлудото филмско остварување во филмската историја, што

може да се спореди само со филмските остварувања на американската нема комедија. Се разбира, ова се „Рани и титли“, прв српски филм во службената и суверена хрватска филмска дистрибуција..., а сето друго веќе е легенда.

Jurak

 Што можете да заклучите за хрватско-српското јазично прашање? Зошто е важно за националниот идентитет? Дали прашањето на јазикот е работа само на лингвистите или и лаиците имаат право да се занимаваат со него? Зошто прашањето за хрватскохрватскиот јазик создава смешни ситуации?

IV-21. Поделениот идентитет на една млада жена во Хрватска

Не ги сакам губитниците. Аутсајдерите. Луѓето кои мораат да се смешкаат. И да бидат пристојни. Не ги сакам ни Србите во Хрватска. Тие кога ќе кажат „Бабиќ“, секогаш додаваат: „од Корчула“. А не се од Корчула. Туку од Далматинска Загора. Од некое свирепичино во кое Бабиќ е нешто друго. ОК. И таму има Бабиќи Хрвати. Ама Бабиќ Хрватот никогаш не објаснува. И не додава „од Корчула“. [...]

А сепак, некои луѓе се Срби и се чувствуваат како Срби. Мислат дека тоа е нормално, да се биде Србин. Знаеш. Мајка Србинка, дедото им лежи на српските гробишта во Бенковац каде што на надгробниот камен во високата трева нешто му пишува на кирилица; си имаат свои слави, поповите им се рунтави и смеат да се женат... А кога ќе се роди мал Србин му даваат име Алимпије или Сава или Танасије. И тој мал Србин и малата Србинка Лепосава од мали нозе знаат дека се тоа. Сè им е јасно. Може понекогаш да кажат дека се од „Корчула“ ама знаат дека не се. Капирате? Но јас. Мојот случај. Тоа е фрка. Јас не сум Србинка! Јас сега, веднаш, со задоволство би станала и би викала на сет глас во мракот: „Не сум Србинкаааа!“

Rudan, стр.14-15.

 Ова е извадок од романот *Уво, грло, нож*, од Ведрана Рудан (родена 1949 година) писателка, новинарка и агент за трговија со недвижности. Главниот лик во романот е Тонка Бабиќ, чија мајка е Хрватка, а татко ѝ е Србин.

 Опишете ги проблемите на Тонка Бабиќ со својот идентитет. Какви се националните чувства на Тонка? Како ја објаснувате идејата дека „Бабиќ Хрватот“ нема потреба дополнително да го објаснува своето потекло, но „Бабиќ Србинот“ има? Сте слушнале ли за слични ситуации на поделен национален идентитет во вашата земја?

IVв. Надминување на национализмот?

IV-22. Општиот рамковен договор за мир во Босна и Херцеговина (1995)

Република Босна и Херцеговина, Република Хрватска и Сојузна Република Југославија („Страните“)

согледувајќи ја потребата од сеопфатен договор заради окончување на трагичниот судир во регионот,

сакајќи, да придонесат кон таа цел и да ги помогнат трајниот мир и стабилноста,

потврдувајќи дека ги прифаќаат Договорените темелни начела од 8 септември 1995, Дополнителните договорени темелни начела од 26 септември 1995 и Договорот за прекин на огнот од 14 септември и 5 октомври 1995,

имајќи го предвид Договорот од 29 август 1995 со кој делегацијата на Сојузна Република Југославија се овластува од страна на Република Српска да ги потпише деловите на мировниот план кои се однесуваат на неа, со обврска за строго и доследно спроведување на постигнатиот договор, се согласија со следново:

Член I

Страните ќе ги уредат своите односи во согласност со начелата наведени во Повелбата на Обединетите нации, како и со Хелсиншкиот завршен документ и со другите документи на Организацијата за европска безбедност и соработка. Конкретно, страните целосно ќе ја почитуваат меѓусебната

суверена еднаквост, споровите ќе ги решаваат по мирен пат и ќе се воздржуваат од дејствија, со закани или со употреба на сила или на друг начин, против територијалниот интегритет и политичката независност на Босна и Херцеговина или на која било друга држава.

Член II

Страните го поздравуваат и го поддржуваат договореното во врска со воените аспекти на мировното решение и за аспектите на регионалната стабилизација, во согласност со наведеното во Договорите, во Прилог 1-А и Прилог 1-Б. Страните во целост ќе го почитуваат и поддржуваат исполнувањето на обврските преземени во Прилог 1-А, и целосно ќе се придржуваат кон своите обврски наведени во Прилог 1-Б.

Член III

Страните го поздравуваат и го поддржуваат договореното во врска со разграничувањето на двата ентитета, Федерацијата на Босна и Херцеговина и Република Српска, како што е утврдено во Прилог 2 од Договорот. Страните во целост ќе го почитуваат и ќе го помагаат исполнувањето на обврските преземени со него.

Член IV

Страните ја поздравуваат и ја поддржуваат Програмата за избори за Босна и Херцеговина наведена во Прилог 3. Страните во целост ќе го почитуваат и ќе го помагаат остварувањето на таа програма.

Член V

Страните го поздравуваат и го поддржуваат договореното во врска со Уставот на Босна и Херцеговина, како што е утврдено во Прилог 4. Страните во целост ќе го почитуваат и ќе го помагаат исполнувањето на обврските преземени во него.

Член VI

Страните го поздравуваат и го поддржуваат договореното во врска со основањето Арбитражен суд, Комисија за човекови права, Комисија за зачувување на националните споменици, како и со јавните претпријатија на Босна и Херцеговина, во согласност со наведеното во Прилозите од 5 до 9. Страните во целост ќе го почитуваат и ќе го помагаат исполнувањето на обврските преземениво нив.

Член VII

Согледувајќи дека почитувањето на човековите права и заштитата на бегалците и на раселените лица се од пресудно значење за постигнување траен мир, Страните се согласуваат со одредбите за човековите права наведени во Поглавје 1 од Договорот во Прилог 6, како и со одредбите за бегалците и за раселените лица, наведени во Поглавје 1 од Договорот, во Прилог 7, и ќе ги почитуваат во целост.

Член VIII

Страните го поздравуваат и го поддржуваат договореното во врска со спроведувањето на овој мировен план, вклучувајќи го особено цивилното (невоено) спроведување, во согласност со утврденото со Прилог 10 кон овој Договор, и меѓународните полициски сили, согласно со договореното во Прилог 11.

Член IX

Страните се обврзуваат на целосна соработка со сите субјекти вклучени во спроведувањето на ова мировно решение, наведени во Прилозите кон овој договор, или кои на друг начин ќе ги овласти Советот за безбедност на Обединетите нации, во согласност со обврската на сите Страни да соработуваат во истрагите и судското гонење во врска

со воените злосторства и другите повреди на меѓународното хуманитарно право.

Член X

Сојузна Република Југославија и Република Босна и Херцеговина меѓусебно се признаваат како суверени и независни држави во рамките на нивните меѓународни граници. Другите аспекти на нивното меѓусебно признавање ќе подлежат на натамошни разговори.

Член XI

Овој Договор стапува во сила со чинот на нејзиното потпишување.

Составено во Париз, на 14 декември 1995 година, на англиски, босански, српски и хрватски јазик, при што секој текст е еднакво автентичен.

http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379

Мировниот договор што ја оконча војната во Босна од 1992 до 1995 се постигна во Дејтон (САД), но конечниот документ се потпиша во Париз, со претставници на специјалниот преговарач на Европската Унија, како и на претставници на Франција, Германија, Русија, Обединетото Кралство и Соединетите Американски Држави во својство на сведоци. Најголем дел од конкретните одредби се подробно разработени во дванаесетте прилози.

IV-23. Договорот меѓу Република Унгарија и Романија за меѓусебно разбирање, соработка и добрососедство (1996)

Член 1

(1) Република Унгарија и Романија (во натамошниот текст „договорни страни“) меѓусебните односи ќе ги засноваат врз доверба, соработка и меѓусебна почит.

[...]

Член 3

(1) Договорните страни потврдуваат дека во меѓусебните односи ќе се воздржуваат од примена, и од закана со примена на сила

против територијалниот интегритет и политичката независност на другата договорна страна, како и од секакви дејства што не се во согласност со целите на Обединетите нации и на Хелсиншкиот завршен документ. Исто така, ќе се воздржуваат од поддржување такви дејства и нема да им дозволуваат на трети лица да ја користат нивната територија за извршување слични дејства против другата договорна страна.

(2) Договорните страни сите спорови меѓу нив ќе ги разрешуваат исклучиво по мирен пат.

Член 4

Договорните страни, во согласност со начелата и правилата на меѓународното право и начелата од Хелсиншкиот завршен документ, потврдуваат дека ќе ја почитуваат неповредливоста на нивната заедничка граница и територијалниот интегритет на другата договорна страна. Понатаму, потврдуваат дека не полагаат право на делови од територијата на другата држава и дека нема во иднина да изнесуваат тврдења дека полагаат такви права.

Член 5

(1) Во насока на остварување на целите на овој Договор, договорните страни ќе создадат соодветна рамка за соработка на сите полиња што се од заеднички интерес. [...]

Член 7

(1) Договорните страни ќе ги прошират меѓусебните односи и соработката во меѓународните организации, вклучително и во регионалните и подрегионалните организации. Меѓусебно ќе се поддржуваат во напорите за интегрирање во Европската Унија, НАТО и Западноевропската унија.

[...]

Член 14

Договорните страни ќе ја промовираат климата на толеранција и разбирање меѓу граѓаните од различно етничко, верско, културно и јазично потекло. Ги осудуваат ксенофобијата и сите пројави засновани врз расна, етничка и верска омраза, дискриминација и предрасуди и ќе преземаат делотворни мерки за спречување на сите такви појави.

Член 15

(1) а) При уредувањето на правата и на должностите на припадниците на националните малцинства што живеат на нивните територии, договорните страни се обврзуваат да ја применуваат *Рамковната конвенција на Советот на Европа за заштита на националните малцинства*, доколку во нивното домашно законодавство не постојат поповолни одредби за правата на припадниците на националните малцинства.

б) Не доведувајќи ја во прашање содржината на претходниот став, договорните страни, со цел да го штитат и развиваат етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на унгарското малцинство во Романија и на романското малцинство во Унгарија, како законски обврски ќе ги применуваат одредбите со кои се утврдуваат правата на припадниците на таквите малцинства содржани во документите на Обединетите нации, на Организацијата за безбедност и соработка во Европа, како и во Советот на Европа, наведени во *Прилогот* кон овој Договор.

[...]

Член 19

(1) Договорните страни ќе поддржуваат и ќе овозможуваат директни контакти меѓу своите граѓани.

(2) Договорните страни ќе ги прошират своите конзуларни односи и ќе ги поедностават преминувањето на границата и царинската контрола, а ќе отворат и нови гранични премини и ќе ги прошират постојните во согласност со своите можности, со цел да го олеснат сообраќајот на лица и стоки. За таа цел ќе склучат соодветни договори.

<http://www.htmh.hu/dokumentumok/asz-ro-e.htm>

Наведете ги главните одредби за безбедносните и „високополитичките“ прашања во романско-унгарскиот договор од 1996. Дали се вградиле и одредби што ги засегаат обичните луѓе и нивното живеење? Што мислите за последниве? Дали биле оправдани?

IV-24. Проценка врз основа на личните искуства во врска со односите меѓу Романците и Унгарците во подрачја со мешовито население (2001)

	Постои конфликт	Постои соработка	Нерелевантно прашање или нема одговор
Етнички Романци (вкупно)	3%	20%	77%
Етнички Романци што живеат во Трансилванија	5%	46%	49%
Етнички Унгарци	6%	70%	24%

http://www.intercultural.ro/carti/interculturalitate_detaliu_capitol2-1.htm#mirceakivu

Какви заклучоци може да извлечеме од резултатите од оваа истражување на јавното мислење? Што мислите за фактот дека во мешовитите подрачја во Трансилванија бројот на луѓето кои се изјасниле дека односите меѓу Романците и Унгарците се добри е над националниот просек?

IV-25. Охридскиот рамковен договор со кој му се стави крај на вооружениот судир во Република Македонија (2001)

Рамковен договор

13.08.2001

Точките во наредниов текст даваат усогласена рамка за обезбедување на иднината на демократијата во Македонија и овозможување на развојот на поблиски и поинтегрирани односи помеѓу Република Македонија и Евро-атлантската заедница. Овој Рамковен договор ќе го промовира мирниот и хармоничен развој на граѓанското општество, истовремено, почитувајќи го етничкиот идентитет и интересите на сите македонски граѓани.

Основни принципи

1.1. Целосно и безусловно се отфрла употребата на насилство за остварување политички цели. Само мирни политички решенија можат да ја загарантираат стабил-

ната и демократска иднина на Македонија.

1.2. Суверенитетот и територијалниот интегритет на Македонија, и унитарниот карактер на државата, се неповредливи и мора да се зачуваат. **Не постојат територијални решенија за етничките прашања.**

1.3. **Мултиетничкиот карактер** на македонското општество мора да се зачува и да најде свој одраз во јавниот живот.

1.4. Една современа демократска држава, во природниот тек на својот развој и созревање, мора постојано да обезбеди нејзиниот Устав целосно да ги исполнува потребите на сите нејзини граѓани во согласност со највисоките меѓународни стандарди, коишто и самите постојано се развиваат.

1.5. Развојот на локалната самоуправа е од суштествено значење за поттикнување на учеството на граѓаните во демократскиот живот, и за унапредување на почитувањето на идентитетот на заедниците.

Рамковниот договор, со меѓународно посредство, му стави крај на вооружениот конфликт во Република Македонија. Потпишан од Претседателот и водачите на најголемите политички партии, договорот предвиде низа измени на Уставот и конкретни законски измени заради заштита на правата на Албанците и на другите малцинства. Како резултат на Рамковниот договор, земјата се придвижи кон граѓанска држава, со што го нагласи својот мултиетнички и мултикултурен карактер.

IV-26. Спортот како начин да се надмине национализмот. Кипарски Грци навиваат за локален турски фудбалски тим (2003)

Треба да се каже нешто повеќе за Афанија³¹. Селото има фудбалски клуб што игра во Првата северна лига и е опасно блиску до дното на табелата, па следната година може да падне во Втората лига. За два дена игра пресуден натпревар што ќе одлучи дали ќе остане во Првата лига. Кипарските Грци од Афанија, кои се бегалци веќе 29 години, решаваат масовно да одат на натпреварот за да ги поддржат соселаните и да навиваат за нив на тој пресуден натпревар. Дури и дадоа оглас во грчките весници на Кипар и ги повикуваат сите кипарски Грци од Афанија да одат на натпреварот...

Report, 46, стр. 27.

► сл.30 Зелената линија што ја разделува Никозија (2003)

³¹ Афанија е село што кипарските Грци го напуштиле во 1974 и во него сега живеат само кипарски Турци.

IV-27. Две мислења за отворањето на Зелената линија меѓу грчкиот дел и турскиот дел на Кипар (23 април 2003)

А. Проценката на Никос Анастасиу објавена на интернет

По она вчера веќе ништо нема да биде исто. Повеќе од 2 000 кипарски Турци и над 1 000 кипарски Грци преминаа од едната страна на другата, додека многумина политичари само гледаа, неспособни во својот тесен „универзум“ да ја сфатат чудесноста на она што се случуваше. За првпат по 1974 година, истите луѓе што ни ги наметнаа ограничувањата сега почнаа да ги креваат. Кипарските Грци и кипарските Турци отидоа од едната страна на другата, се шетаа кај што сакаа, ги посетуваа своите гратчиња и села, се наоѓаа со милите и одамна загубени пријатели, без да ги следи полиција и да ги испрашува. Каде и да одеа имаше радост и добредојде и смеа и солзи радосници. Да, секаде! Граѓаните навистина се пред политичарите. Се разбира, она што се случува не е трајното политичко решение што ни треба. Но тоа е силен катализатор за решение.

Report, 46, стр. 26.

Б. Турски учител од Фамагуста ја опишува посетата од едно кипарско грчко семејство (2003)

Денес на гости ни дојде една двојка од другата страна. Изгледаа како и многумина Грци и Турци [од Кипар], кои сакаа да ја искористат можноста да си ги посетат родните места во кои проживеале дел од својот живот. Посакаа да ја сетат радоста да се биде на неподелен остров и да ги споделат чувствата што отсекогаш живееле во нивните срца. Не беа за кај нас, но нивниот автомобил застана веднаш зад аголот и изгледа прашуваа за адреса на улицата што одамна беше добила друго име. Но жителите од маалото веднаш се сетија на старото име, улица Моцарт. Жена ми и јас баш бевме кај капијата [...] Госпоѓата, Елени се викаше, но името

и го дознавме подоцна, рече: „Баба живееше во една куќарка тука; сакав да дојдам и да ја видам куќарката. Уште ми е многу жив споменот на неа. Баба ми ме носеше тука и си играл под дрвјата. Онаму имаше две палми“. [...] Годиците беа безмилосни, куќарчето беше пропаднало од негрижа. Но палмата си стоеше. [...]

Ги поканивме кај нас дома. [...] Какви сме ние Кипарците, не ни требаше повеќе од минута да се запознаеме.

Тогаш Елени ни ја раскажа својата приказна. [...] „Слушнав на радио дека ќе се тргне ле барикадите. Во срцево ми навре желба да дојдам и да го видам куќарчето на баба ми. Имам мили спомени оттука. Ги замолив лекарите да ме пуштат, да ми дадат излез, да го видам куќичето на баба ми. [...]

Тој [Николас] објасни: „Ви ги гледав демон-

страциите. Гласовите и повиците на луѓето уште ми ечат во уштите: „Ирини“, „мир за сите Кипарци“, „Кипар еднакво е дом и на Турците и на Грците“. Вели: „не можев веќе да ги кријам чувствата. Липав. Липав за сите нас. Липав и ги колнев сите тие што ги разделуваа Кипарците. Не го заслуживме ова“. Последново што го рече засекогаш ќе ми гори во срцево како оган.

Report, 46, стр. 25.

Каков е ставот на обичните луѓе кон политиката и кон политичарите во текстов? Коментирајте го исказот на Николас „Не го заслуживме ова“. Можат ли обичните луѓе да одиграат улога во надминувањето на национализмот? Знаете ли за други примери на разделени земји или градови во Европа во XX век?

Завршно прашање:

Ако во минатото национализмот се јакнел со образовни средства, можете ли да смислите начин како во иднина да се намалат националните тензии?

Библиографија

- ACIME = Arhiva concursului ISTORIA MEA-EUSTOR [Архив на историските натпревари МОЈАТА ИСТОРИЈА – EUSTORY].
- Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831 do 1832* [Движење за автономија на Босна од 1831 до 1832], Сараево 1996.
- *Atatürk'un Soylev ve Demecleri* [Собрани говори на Ататурк], Истанбул, 1945-1952.
- Jim Bennett, Robert Brain, Simon Schaffer, Heinz Otto Sibum, Richard Staley, 1900: *The New Age. A guide to the Exhibition* [Новото време. Каталог од изложбата], Кембриџ 1994.
- Dimitrie Bolintineanu, *Opere alese* [Избрани дела], Букурешт 1961.
- Hristo Botev, *Complete Works* [Собрани дела], Софија 1986.
- Mahmud Esad Bozkurt, *Atatürk İhtilali* [Революцијата на Ататурк], Истанбул 1967.
- Raze Brahimi, *Kënga Popullore e Rilindjes Kombëtare* [Народни песни за националната преродба], Shtëpia Botuese „Naim Frasheri,“ Тирана 1979.
- H. N. Brailsford, *Macedonia. Its Races and their Future* [Македонија. Нејзините раси и нивната иднина], Њујорк 1971.
- [C. I. Bratianu], *Missiunea Căilor Fearte Române. Studii politice, economice, sociale și tehnice*, Париз 1870.
- *Semal Paşa Hatıralar* [Мемоарите на Кемал паша], Истанбул 1959.
- Ion Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, Букурешт 1956.
- Rodoljub Čolaković, *AVNOJ i narodno-oslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942-1943)* [АВНОЈ и народноослободителната борба во Босна и Херцеговина (1942-1943)], Белград 1974.
- *Constitutiile române. Texte, note, prezentare comparativă* (ур.), Mona-Lisa Puchianu, Corneliu Lungu, Gheorghe Iancu, Ioan Muraru), Букурешт 1993.
- *Хрестоматия по история на Българија. Българско Възраждане. Втората и третата четврт на 19 век* [Хрестоматија по историја на Бугарија. Бугарската преродба, втората и третата четвртина на XIX век], Софија 1996.
- *Crnogorski zakonici. Pravni izvori i politički akti od značaja za istoriju državnosti Crne Gore* [Црногорски законици. Правни извори и политички акти за историјата на државноста на Црна Гора] (ур.) dr Branko Pavićević, dr Radoslav Rasporović), Подгорица 1998.
- Dinko Davidov, *Stematografija. Izobraženije oružij iliričeskikh. Izrezal u bakru Hristofor Žefarović i Toma Mesmer* [Стематографија. Претстави на илирски грбови. Бакрорези од Христороф Жефаровиќ и Тома Месмер], Нови Сад 1972.
- Државен вестник [Државни весници].
- K.Th. Dimaras, *Ο Κοραΐς καί η εποχή του* [Кораис и неговото време], Атина 1953.
- Ljubodrag Dimić, *Istorija srpske državnosti, Knjiga III. Srbija u Jugoslaviji* [Историја на српската државност. Книга 3. Србија во Југославија] Нови Сад 2001.
- *Документи за борбата на македонскиот народ за самостојна и независна држава, т. I-II*, Скопје 1981.

- *Документи за бългaрската история* [Документи за бугарската историја] Софија 1931, т. I.
- Edith M. Durham, *Albania and the Albanians, Selected articles and letters, 1903-1944*, Centre for Albanian Studies, [Албанија и Албанците, Избрани статии и писма, 1903-1944, Центар за Албански Студии], Лондон 1922.
- Sir Henry Eliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*, [Некои револуции и други дипломатски искуства], Лондон 2001.
- G. Exarchos, *Ρήγας Βελεστινλής, Ανέκδοτα έγγραφα. Νέα στοιχεία* [Ρиγас Велестинлис. Необјавени документи. Нови сведоштва], Атина, Кастаниотис 1998.
- Bernd J. Fischer, “Albanian nationalism in the Twentieth Century,” [„Албанскиот национализам во дваесеттиот век,“] во: Peter F. Sugar (ур.), *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century*, [Источноевропскиот национализам во дваесеттиот век], Вашингтон 1995.
- Dionyssi Fotopoulos, *Athenian Fashions at the turn of the 19th century*, [Модата во Атина кон крајот на XIX век], Атина 1999.
- Ziya Gökalp, *Turkculugun Esaslari*, [Принципите на туркизмот], Анкара 1923.
- Vlado Gotovac, *Zvezdana kuga*, [Свездената чума], Загреб 1995.
- Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959* [Генералот Георгиос Гривас Дигенис, Сеќавања за борбите на ΕΟΚΑ 1955-1959], Атина 1961.
- Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske* [Политичка историја на Хрватска], т. I-II, Загреб 1990.
- Ferid Hudri, *Albania and the Albanians in world art*, [Албанија и Албанците во светската уметност], во превод на: Zef Simoni - Pavli Qesku, Атина 1990.
- *Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές* [Проблеми од модерната и современата историја, обработени врз основа на примарни извори], Атина 2003.
- IEE, [Историја на грчкиот народ], т. XII.
- D. Ionescu, *Albina. Revista populara*, I, no. 35, May 31, 1898.
- George Ionescu-Gion, *Stiul istorei naționale în școalele noastre* [Изучувањето на националната историја во нашите училишта], Букурешт 1889.
- *Ιστορία της Κύπρου Μεσαιωνική-Νεότερη (1192-1974)* [Средновековната и модерната историја на Кипар (1192-1974)], Никозија, Министерство за образование и култура, 2001.
- Konstantin Jireček, *Български дневник* [Бугарски дневник], т. I (1879-1881), Софија 1995.
- Миодраг Јовичић, (ур.) *Устави Кнежевине и Краљевине Србије* [Уставите на кнежеството и кралството Србија], Белград 1988.
- Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorisko-etnografski radovi* [Патописи и историско-етнографски трудови], Сараево 1953.
- Dragan Jurak, kolumna Film&Video, “Feral Tribune”, бр. 707, Април 5, 1999.
- E.Kapsomenos, *Διονύσιος Σολωμός. Ανθολόγιο Θεμάτων της Σολωμικής Ποίησης* [Дионисиј Соломос. Антологија на темите во поезијата на Соломос], Атина 1998 ; на англиски јазик: prof. Nina Gatzoulis, *A Portrait*

of Dionysios Solomos and Two of His Poems, <http://www.helleniccomserve.com/solomos.html>.

■ Вук Стефановић Караџић, *Преписка IV* (1829-1832), Белград 1988.

■ Любен Каравелов, *Любен Каравелов. Събрани съчинения* [Љубен Каравелов. *Собрани дела*], т. VII, Софија 1985

■ Dimitrios Katartzis, „Συμβουλή στους νέους πως να ωφελιούνται και να μη βλάπτονται απτά βιβλία τα φραγκικά και τα τούρκικά, και ποια' ναι η καθ' αυτό τους σπουδή“ [„Совет за младите луѓе како да извлекат полза од француските и турските книги без тие да им наштетат, и за тоа што би требало да биде главен предмет на нивните студии“], Та еурисκόμενα, (ур). С. Th. Dimaras, Атина 2004.

■ *Καθημερινή - Επτά ημέρες* [Катимерини - Седум дни], 30/12/01, Αφ. Αποχαιρετώντας τη δραχμή [Посебно издание: збогум на драхмата], стр. 4.

■ Paschalis M. Kitromilides, *Ιώσιπος Μοισιόδ αξ. Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκεψής του 18 αιώνα* [Јосиф Месиодакс. *Балканските координати во XVIII век*], Атина 2004.

■ Ahmed Kondo, *Jeronim de Rada. Flamuri i Arbrit* [Јероним де Рада. *Албанското знаме*], Тирана 1967.

■ Faik Konitza, *Selected Correspondence 1896-1942* [Преписка 1896-1942], Тирана, „Наим Фрашери“, 1993.

■ *Конституция на Българското княжество* [Конституирање на Бугарското кнежество], Софија 1879.

■ Константин Константинов, *Път през вековите* [Пат низ вековите], Софија 1997.

■ Christina Koulouri, *Ιστορία και γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία(1834-1914)*. Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις. Ανθο λόγοιο κειμένων. Βιβλιογραφία σχολικών εγχειριδίων [Историја и географија во грчките училишта (1834-1914). Содржина и идеолошки импликации. Антологија на текстови. *Библиографија на учебници*], Атина 1988.

■ Emilij Laszowsky, *Stari i novi Zagreb* [Стар и нов Загреб], Загреб 1994.

■ Bernard Lewis, *The emergence of modern Turkey* [Појавувањето на модерна Турција], Оксфорд 1968.

■ Radoš Ljušić, *Knjiga o načertanju* [Книга за Начертанието], Белград 1993.

■ Radoš Ljušić, *Istorija srpske državnosti. Kniga II. Srbija i Crna Gora – novovekovne srpske države* [Историја на српската државност. Книга 2. Србија и Црна Гора – нововековни српски држави], Нови Сад 2001.

■ Lina Louvi, *Περιγέλωτος Βασιλείου, Οι σατυρικές εφημεριδές και το εθνικό ζήτημα (1875-1886)* [Перигелотос Василион; Сатиричните весници и националната кауза (1875-1886)], Атина, Хестија 2002.

■ Corneliou Mihai Lungu (коорд.), *De la Pronun-ciament la Memorandum 1868 -1892. Mişkarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor* [Од Објавата до Меморандумот. Движењето на Меморандистите, израз на националната борба на Романците], Букурешт 1993.

■ Titu Maiorescu, *Opere* [Дела], (ур.) Georgeta Rădolescu-Dulgheru, Domnica Filimon, Букурешт 1978.

■ Sp. Markenzis, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτ έρας Ελλάδος* [Политичка историја на модерна Грција], т. II, Атина 1966.

- P. Matalas, *Ἔθνος και ορθοδοξία. Οι περιπέτειες μιας σπέρσης. Από το Ελλαδικό στο Βουλγαρικό σχίσμα* [Нацијата и Православието. Авантурите на еден однос. Од „грчката“ до бугарската шизма], Ираклион 2002.
- Мемоари проте Матеје Ненадовића [Мемоарите на прота Матеја Ненадовиќ], Белград 1867.
- „Monitorul Oficial“, 19 јули 1921.
- Bogdan Murgescu (коорд.), *Istoria României în texte*, [Романската историја во текстови], Букурешт 2001
- Hysni Myziri, *Shkollat e Para Kombëtare Shqipe* [Првите албански национални училишта], Тирана 1978.
- Naçak, весници, 73, 7 Октомври 1960.
- Riza Nur, *Hayat ve Hatiratim I* [Мojом живот и моите сеќавања], Истанбул 1992.
- Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ, II дел, Скопје 1976.
- Konstantinos Oikonomos, *Επίκρισις εις τη ν περί Νεοελληνικής Εκκλησίας σύντομος απαντησιν του σουφού διδασκάλου Κ. Νεόφυτου Βάμβα* [Коментар на кусиот одговор од образованиот учител господинот Неофит Вавмас за модерната Грчка црква], Атина 1839.
- K. Ozturk, *Atatürk*, Истанбул, н.д.
- Paisiy Hilendarski, *Slavonic-Bulgarian History* [Словенско-бугарска историја], Велико Трново 1992.
- Spyros Parageorgiou, (гр.), *Αρχείον των παραδόμων εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959* [Архивите на тајната борба на Кипарците 1955-1959], Никозија 1984.
- Spyros Parageorgiou, *ΑΚΕΛ: Το άλλο ΚΚΕ* [ΑΚΕΛ, другата грчка комунистичка партија], Атина 1984.
- *Παρθενών* [Партенон], списание, декември 1871.
- Nikola Pašić, *Sloga Srbo-Hrvata* [Слогата на Србо-хрватите], Белград 1995.
- Branko Petranović, Momčilo Zečević, (гр.), *Jugoslavija 1918-1988. Zbirka dokumenta*. [Југославија 1918-1988. Збирка на документи.], Второ дополнето издание, Белград 1988.
- A. Politis, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880* [Ρομανтични години. Идеологији и менталитети во Грција, 1830-1880], Атина 1993.
- Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria* [Државата и нацијата. Обединетите држави на голема Австрија. Политички студии со цел да се реши националниот проблем и уставната криза во Австро-Унгарија], (гр.) Petre Pandrea and Constantin Schifirneț, Букурешт 1997.
- David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum or the Political Struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th century* [Supplex Libellus Valachorum или политичката борба на Романците во Трансилванија во XVIII век], Букурешт 1971.
- Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon* [Словенечкото народно воздигнување], Љубљана 1992.
- M. Psalidopoulos, (гр.), *Κείμενα για την ελληνική βιομηχανία του 19 αιώνα. Φισική εξέλιξη ή προστασία* [Документи за грчката индустрија во XIX век. Природен развој или

државна грижа?], Атина 1994.

■ Георгија Пулевски, *Избрани текстови*, Скопје 1985.

■ Stjepan Radić, *Izabrani politički spisi*, [Избрани политички списи], Опатија 1995.

■ Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I del: Opozicija in oblast)* [Извори за демократизацијата и независноста на Словенија, (прв дел, Опозицијата и власта)], Љубљана 2002.

■ „Report. Friends of Cyprus“ [„Извештај. Пријателите на Кипар“], број 46. есен 2003.

■ *Ρήγα Βελεστινλή Ἀπαντά τα σωζόμενα* [Собрани дела на Ругас Велестинлис], т. V, (ур.), Paschalis M. Kitromilides, Атина 2000.

■ *România în chipuri și vederi* [Романија низ слики и разгледници], Букурешт 1926.

■ Vedrana Rudan, *Uho, grlo, nož* [Уво, грло, нож], Загреб 2002.

■ August Šenoa, *Zagrebulje* [Загребски приказни], Загреб 1980.

■ *Σημαίες ελευθερίας. Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου* [Знамиња на слободата. Збирка на Националниот историски музеј], уведен текст I.K. Mazarakis-Ainian, Атина 1996.

■ *Slovenska kronika 19 stoletja 1861-1883* [Словенечка хроника на XIX век 1861-1883], Нова Ревија, Љубљана 2003.

■ *Српска читанка за ниже гимназије и реалке* [Српска читанка за нижите гимназиски класови], (ур.), Стојан Новаковић, Белград 1870.

■ Христо Стамболски, *Автобиографија, дневници, спомени* [Христо Стамболски,

Автобиографија. Дневници. Сеќавања], Софија 1927, т. II

■ Gale Stokes, (ур.), *From Stalinism to Pluralism. A Documentary history of Eastern Europe since 1945* [Од сталинизам до плурализам. Документирана историја на Источна Европа од 1945 година], второ издание, Њујорк 1996.

■ Dubravka Ugrešić, *Američki fikcionar* [Американскиот фикционер], Загреб/Белград 2002.

■ E.Vakalopoulos, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επανάστασης* [Избрани основни извори за грчката револуција], Солун, Ваниас 1990.

■ Pashko Vasa, *The truth on Albania and the Albanians, historical and critical essays* [Вистината за Албанија и Албанците, историски и критички есеи], Лондон 1999.

■ Gjin Varfri, *Heraldika Shqiptare* [Албанска хералдика], Тирана 2000.

■ Иван Вазов. *Аз съм българче. Стихотворения за деца* [Јас сум Бугарче. Песни за деца], Пловдив, 2005.

■ Evgenios Voulgaris, *Στοχασμοί εις τους παρόντας κρίσιμους καιρούς του Οθωμανικού Κράτους* [Размисли за моменталната криза во османлиската држава], Крф 1851.

■ Wayne S.Vučinić, *The Ottoman Empire: its record and legacy* [Османлиската Империја: историја и наследство], Њу Џерси 1965.

■ Martin Wein, *Dodjoh, vidjeh, zapisah* [Дојдов, видов, запишав], Загреб 1966.

■ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană* [Историја на Романците од Трајановата Дакија], Букурешт 1985.

- Šarl Iriar, *Putopis po Bosni 1875-1876* [Патопис од Босна 1875-1876], Сараево 1981.
- *Za Hrvatsku*, [За Хрватска], Загреб 1992.

Библиографија на картите

- **Карта 1:** Denis P. Hupchik, Harold E. Cox, *The Palgrave Concise Historical Atlas of the Balkans* [*The Palgrave краток историски атлас на Балканот*], Њујорк 2001, карта 25.
- **Карта 2:** ibidem., карта 28.
- **Карта 3:** ibidem., карта 35.
- **Карта 4:** Patrick K. O' Brien (ур.), *Phillip's Atlas of World History*, [*Phillip's атлас на светската историја*], Лондон: George Philip 1999, стр. 220. **Карта 3:** ibidem., карта 35.

Current Copy based on the Original English Edition:

Sponsors: The United States Department of State, the United States Agency for International Development (USAID), the German Ministry of Foreign Affairs and the Stability Pact for South Eastern Europe

Disclaimer: The designations employed and presentation of the material in this book do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the publisher (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Foundation Open Society Institute Macedonia), nor on the part of the sponsors (the US State Department, USAID, the German Ministry of Foreign Affairs, Stability Pact for South Eastern Europe and the Foundation Open Society Institute Macedonia). This book contains the views expressed by the authors in their individual capacity and may not necessarily reflect the views of the CDRSEE and the sponsoring agencies.

Its content, including the references to the denomination of the partner country, does not represent the official position of the CDRSEE. The CDRSEE refers to the country exclusively under the provisional denomination 'The Former Yugoslav Republic of Macedonia', in line with the UNSC Resolutions 817/93 and 845/93.

ОЦЕНЕТЕ ЈА КНИГАВА!

Вашето мислење како читател ни е од огромна важност како заради оценување на трудот што сме го изработиле, така и заради планирање на нашите идни трудови. Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа (CDRSEE), заедно со големиот број колеги и помошници, вложи голем труд, време и средства во овој проект: „Учење за современата историја на Југоисточна Европа“ кој резултираше со книгата што ја држите в раце. За да се измери ефективностa на методот, користа од ваквиот проект и вредноста на нашата инвестиција, би сакале да го оцените овој проект. Ве молиме да ни го дадете вашето искрено мислење, кое ќе побара од вас малку време и внимание.

Откако ќе ја прочитате оваа книга, или можеби ќе ја употребите и на час, ве молиме да појдете на нашата интернет страница, каде што ќе ја најдете секцијата за Историските читанки (History Workbooks) и да го пополните формуларот за оценка. Формуларот ќе го најдете на: <http://www.cdsee.org/jhp/index.html>

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски"
Скопје

342. 22 (4-12) (075.3)

341. 218 (4-12) (075.3)

94 (4-12) (075.3)

НАЦИИТЕ и државите во Југоисточна Европа : историска читанка 2/
приредила Мирела - Луминица Мургеску ; [превод од англиски Огнен
Чемерски]. - Скопје : Фондација институт отворено општество
Македонија ; Солун : Центар за демократија и помирување во
Југоисточна Европа, 2007. - 146 стр. : илустр. ; 30 см. -
(Настава по модерната историја на Југоисточна Европа : алтернативни
наставни материјали / уредничка на серијата Христина Кулури ;
уредничка на македонското издание на серијата Ирена Стефоска)

Превод на делото: Nations and states in Southeast Europe : Workbook
2. - Фусноти кон текстот. - Библиографија : стр. 141-145

ISBN 978 - 9989 - 185 - 47 - 2 (ед.)

ISBN 978 - 9989 - 185 - 42 - 7 (кн.2)

1. Мургеску, Мирела - Луминица [собирач]

COBISS.MK - ID 70475530